-E 27

A BUDAPESTI ÁG. HITV. EVANG.

FŐGYMNASIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1899/1900-IKI ISKOLAI ÉVRŐL.

KÖZZÉTESZI

GÓBI IMRE.

E. I. IGAZGATÓ.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1900.

REV 86

-E 27

A BUDAPESTI ÁG. HITV. EVANG.

FŐGYMNASIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1899/1900-IKI ISKOLAI ÉVRŐL.

KÖZZÉTESZI

GÓBI IMRE.

E. I. IGAZGATÓ.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1900.

REV 98

REV 2010

ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM

I.

THUKYDIDES ÉS A KORABELI GÖRÖG TÖRTÉNETIRÁS.

1.

Tudománynak, művészetnek — se általában, se nemzetek szerint — nincs megnyilatkozás módja, mely hasonló «hirtelen magasra szárnyalásról» tanuskodnék, mint a minőt Thukydides történeti műve hirdet a mélyebben kutatónak. Benne a görög történetirás egyszerre tökéletes kifejlettségében tűnik elé. Akárcsak a mythos Pallas Atheneje, a ki azon sisakosan, pajzsosan kerül ki Zeus fejéből. Nincs meg előtte az a folytonosság és fokozatosság, mely a napi adatok nehézkes szövésétől induljon; az események többé-kevésbbé igaz, de mindig cziczomás magyarázgatásán át nagy lassan haladva, bizonyos fokú tökéletességig: az öntudatosan megjelölt czélra törekvő s e törekvést az igazság erejével támogató művészetig emelkedjék. Más szóval se tartalmi érlelődés, se alaki csinosodás nem jelöl előtte a történetirásban korszakokat. Az évkönyvek és krónikák szerkesztése módját, mint előkészítő fokozatokat valójában «elődök» nélkül haladta meg. Az eseményeket egybetartó belső okok fürkészésére előtte senki sem vállalkozott. A mi az előző idők történetének szövésében művészet; pusztán az elbeszélés ragyogása, igazi «alaki» szépség. A tartalom még merő költészet. Igaz, benne van a görög nép sokszor emlegetett csodás képzelő ereje, mely a szellemi élet fejlődésében mesés diadalokra vezette. És mindenek előtt benne van a szanaszét szórt apró államok művelődésének és példátlan magas fokú fejlettségének mozgató ereje: a vallás és nyelvbeli közösség, mely az emberiség virágkorának legszebb alkotását, a költői történetirást teremtette meg. De mindvégig és következetesen hiány-

zik belőle az igazságra törekvés; az események okbeli egymásra következésének hűséges előterjesztése; a valódi mozgató és ható okok kellő vizsgálása.

A nagy tragœdia-irók már javában hirdették, hogy a végzet magából az emberi cselekvésből sarjadó szükségesség; hogy bár az élethalál harczot látszólag valami ellenállhatatlan isteni hatalom dönti is el, a küzdelem magában véve pusztán az emberi szenvedélyek tusakodása. A komœdiographos pedig a társadalmi és államéletnek úgyszólván valamennyi tényezője fölött ítélkezett, mikor igazi nevén, még az arczot is híven másoló álarczczal vezetett a világot jelentő szinpadra mindenkit, a kit gondolkodásában, cselekvésében, érzésében és törekvéseiben a «fenséges» nép nevetésének akart kiszolgáltatni. Ha a cselekvény végig költött volt is, a mozgató okokat magából az emberi érzésből, gondolkodásból kereste ki mindig, hogy a nagy közönség a különben ismerős személyekre azonnal ráismerjen. Szóval a drámairás lerázta már magáról a mythos bilincseit; az iró emberismerete és mélyreható gondolkodása szétfoszlatta azt az aranyos ködöt, mi a mult idők eseményeire borult. Xenophanes, majd Anaxagoras és barátai már hatalmas rést ütöttek a vallásos világfelfogáson, mikor mind meggyőzőbb erővel bizonyították be a mythikus cosmogonia képtelenségét; mikor a képzelet alkotta isteneket leszállították a «magas égből» meg a «felhőket tartó» Olymposról; kizavarták «bor-szín» vizeikből és szent berkeikből sokszorosan bizonykodván, hogy ime ezek az istenek épen olyan égi testek, mint a föld maga; ragyogó történetük meg a természetes okokból ismétlődő változások költött szövedéke. A természetes fejlődés-folyamat jelenségeinek, az elemek kapcsolódásának és törvényeinek vizsgálása nem érte be többé a képzelet gyönyörű regéivel. A nagy elv, melyet Anaxagoras hirdetett — a *Περὶ φύσις*-ban még szinte öntudatlan — hogy valami egységes erő, az ész «*ὁ νοῦς*» a mindenség alkotója és összetartója: erjesztő munkáját már megkezdte a gondolkodásban. Igaz, Diopeithes hirhedt psephismája — akár politikai ellenzékeskedés, akár a papi rend féltékenysége sugallta, mindegy — halálra kereste ugyan az új eszmék apostolait, a «nagy» Anaxagorast, Damont, Pythokleidest, Diogenes Apolloniatest, de nem árthatott többé a fölvilágosodásnak. A *περὶ ἀσεβείας* vádlottak nem várták be a halálos ítéletet, mint nem sokkal utóbb Sokrates, a ki vértanujává lett a maga igazának;

nem volt meg e hősi önfeláldozáshoz a szükséges «δαιμόνιον»-juk, mert az volt a rendeltetésük, hogy be is fejezzék a rendszert, mi lassan, de föltartózhatatlanul átalakítsa a mesék világát. Abban a szörnyű romlásban, mit peloponnesosi háború néven ismer az utókor, ennek a nagy eszmének kétségtelenül fő-fő része volt. Sajnos, égszakadás-földindulás kisérte nyomon s előbb egy fényes korszak minden dicsőségének, anyagi és szellemi jólétének kellett szerte foszlania, hogy a politikai és társadalmi válságok után vezetője legyen az «emberi» gondolkodásnak. Szóval jó félszázad eseményei tanítgatták már Görögországot, hogy az emberi cselekvésben sohase keressen más okot, mint emberi érdeket, emberi érzést és terveket.

Mégse tudott megválni attól a történetirástól, mely a közelmult nagy eseményeiben is épen úgy a felsőbb hatalmak munkáját kereste és hirdette, mint a hogy tették a százados hagyományok, melyek minden autochton családot az ősi dicsőség sugaraiban fürösztgettek. Így hát ez a történetirás szinte folytatása volt az epikus költészetnek. A nemzet merő igazságnak vette, mit neki ez a költés nyujtott, mert a maga erejének, a mesés cselekvésekkel való tudatos összehasonlítására még nem nógatta a kételkedés. Az epikus költő tudta jól, hogy hallgatói épen úgy hisznek mindazoknak igazságában, miket nekik elbeszél, mint ő maga, kinek lelkét a választott esemény szépsége át meg áthatotta. Költői alakítása ennélfogva úgyszólván pusztán az előadás módjában jelentkezett meg; a tartalmat, mely mérhetetlen idők óta közkincse lehetett a nemzetnek, változatlanul **kellett** hagynia. Ez a kategorikus imperativus: a néphit, a köztudat. Homeros eposaiban nincs egyetlen esemény, nincs kiválóbb személy, melyek pusztán a költői képzelet képei volnának. Sokkal előbb éltek már a nép ajkán; a költő csak új alakba, mondjuk: új egészbe szőtte a rég, hol együttesen, hol külön fakadt részeket. Ebben van titka a nagy népeposok elterjedésének és minden időkre maradandó közkedveltségének. Viszont azonban az anyag e megkötöttségéből magyarázható itt-ott feltünő hibájuk is: az elrendezés gyengesége, a beosztás arányosságának fogyatkozása, a jellemek rajzában tapasztalható elnagyolás, végre az episodok túlságos bősége, meg a részek sokszor erőszakos kapcsolása.

Ám ezek a hibák teszik fogyatékossá az évkönyveket s a krónikákat is. Tartalmi rokonságuk hát az epikus költéssel, úgy-

szólván magától értetődik. Természetes, hogy a művelődéstörténet egyetlen korszakában se lehet bizonyos egynemű hatások éles határait kijelölni; lehetetlen tehát egész pontosan megállapítani, hogy egy-egy nemzet életében meddig tartott az igaz történetet csodákkal vegyítő ős-költés, azután mikor vált ez, a tartalmi és alaki változások megtörténtével «való történetirássá». Ez a félig költői, félig történeti előadásmód sok nemzetnél még akkor is virágzott, mikor állami és társadalmi élete századokkal túl volt már az alakulás, a «gyermekkor» kezdetein. Nálunk Székely István és Heltai Gáspár okoskodó krónikái már közkézen forogtak, mikor Tinódi históriás énekei javában lelkesítgették a végbeli vitézeket és váltak példaképeivé a bibliából merítő epikának. És épen akkor, mikor a latin nyelv ismerete nálunk általános; mikor tehát a római történetirás minden művészi sajátságát a deákos műveltségű olvasó könnyen felismerhette. Bizonyára fel is fogta; de «magis admiranda, quam imitanda virtus»-nak tartotta, hogy az iró, jobban mondva elbeszélő a maga nemzetének dicsőségét megkisebbítse, ha a történeti igazság még annyira követelte is. Tudományos tapasztalásban hosszú századok multak el, míg a valódi történetirás első feltételének és főczéljának: az okok elfogulatlan nyomozásának kellő ismeretével és szándékával fognak hozzá iróink a nemzeti mult elbeszéléséhez. Pedig mióta buzgott előttük a sokféle classicus forrás; csillogott a sok, a nagynevű példakép!

A görög történeti költést ilyen művészi utmutatók nem terelgették új irányba egészen Thukydidesig. Mindenesetre valószínű, hogy a keleti kulturának — mely okvetlenül mélyen hatott az ó-görög világra — egyik legelső hajtása az évkönyvirás, az események évszakok szerint való feljegyzése volt. Görög irók maguk sokat emlegetik a régi világbirodalmak alkotóit, hogy «sokat tettek a viselt dolgaik feljegyzésére és terjesztésére», meg hogy «semmi sem hevítette őket jobban, mint annak vágya, hogy a jövendők emlékezetében mentől tovább éljenek.» A minden czélszerű ujítás iránt fogékony görög kétségtelenül korán felismerhette a történeti följegyzések nemzeti hasznát, de épen a kelettel való intensivebb érintkezés idején gyors egymásutánban végig viharzott politikai és társadalmi válságokban, teljesen nyomuk veszett ezeknek az esetleg tudatos czéllal szerkesztett, talán elevenebb előadású évkönyveknek. Mert az, mit a Homeros és a perzsa háboruk között lefolyt időszakban tisztán görög följegyzésekül ismerünk, tényleg

oly kevés, hogy ennek alapján a görög évkönyv-szerkesztés fejlődéséről valójában nem beszélhetünk. Ha voltak, megsemmisültek; örök feledésbe merültek. Egy-egy mysterium szereplőiről, ünnepsége megtörténtéről; a magasabb rangú tisztviselőkről, a versenyjátékok győzteseiről, az ősi nemzetségekről; néhány jós-mondásról szóló hiányos és szűkszavú jegyzék hirdeti ezt a «tudományos czélu» kezdetet. Az évkönyveket hasztalan keresnők. És egyetlen később korbeli iró sem bizonykodik azon, hogy rendszeres évkönyvek valaha keze ügyében voltak. Az iró pedig, ki történetileg érettebb kornak gyermeke, a multak fürkészésében önkénytelenül is birálója, sokszor czáfolgatója lesz a régebb elbeszélőnek. Hiányait pótolni, hibáit megjavítani, adatait kellőképen magyarázni: szinte jogos hivatásának érzi. És soha sem mulasztja el mindannyiszor perbe idézni, az utódok elé állítani; valahányszor rábizonyíthatja vétkét az akaratos ferdítésnek. Az ilyesmiben legképzettebb, legszavahihetőbb iró, Thukydides — bár időrendi pontossága és az adatok vizsgálásában tanusított szigorúsága miatt épen nála lehetne használatukat legjobban feltételezni — tényleg egyszer sem említ ilyen évkönyveket.

Az iróknak csak két osztályáról beszél, kik előtte — tudományos képzettség és czél nélkül — a történet elbeszélésével foglalkoztak: a költőkről s a logographosokról. (I. 21.)

Ismeretes, hogy Stesichoros — a halhatatlan kardal-költő kezdte meg azt a kritikai vizsgálódást, mely az ősi mythikus eposok cselekvényéről lassan-lassan lefosztotta a fényes párázatot, mit köréjük a százados hagyomány alkotott. Hekataios merészebb volt nála és mindenesetre gyöngédtelenebb a csodás történetek iránt. Stesichoros költői lelke még vallásos alapon bírálgatja a hagyományt, hogy megmentse benne, mi az emberi alkotásban isteni eredetűnek bizonyúlt. A képzelet alkotta regék s a valóságos emberi cselekvések közt fel-feltűnő ellentéteket még mélységes vallásos ihlettel törekszik kiegyenlíteni. Hekataios ridegen bontogatja szálaira a ragyogó regéket; egyenesen a vallás ellen fordúl, hogy Hesiodos meséiben a mindennapi eseményeket sorra bemutassa. A mit természettudományi és történeti kutatás ilyen «egyűgyű esetnek» igazolhat, mind kibontogatja; szinte kedvét lelvén benne, hogy mentől kevesebb csodás szövevényt hagyjon meg «tovább nem magyarázható», de következetesen s mindvégig költők képzeletéből fakadt «fonák és hiú» elbeszélésnek. Mind egy nyomon

járnak vele, kik utánna irogatják hasonló czélú történeteiket: a miletosbeli Dionysios, argosbeli Akousilaos, lerosbeli Pherekydes s végül a mytilenebeli Hellanikos. Csak az egy Charon — Lampsakosból — iparkodott világképet festeni művében, mely a szülővárosa nagy eseményeinek kellő hátterül és megfelelő magyarázatúl szolgáljon. Egyébként azonban valamennyinek czélja együttes; az, hogy a régi mondákat, mythosokat, — melyek a vallás és politikai élet alakulásának voltak emlékei — lehetőleg történeti egymásutánba szövögessék. Ez a törekvés sokszoros alkalmat nyujtott nekik, hogy az esemény magyarázatát fölös leírással, helyrajzi aprólékoskodással, mindenek fölött pedig bölcselkedő szójátékokkal tegyék élénkebbé. Mivel a történeti kutatás eszközeit nem ismerték; ennél az okoskodó, magyarázgató eseményszövésnél egyéb ujítás nem is fűződik nevükhöz. A régi mondákat megfosztották hitelüktől és a bűvös képzelet adta szépségeiktől; de maguk is inkább csak elképzelték a beléjük rejtett emberi cselekvéseket s ezek hosszadalmas leírásával öntudatlan is folytatói maradtak a régi epikus költészetnek. Más szóval: közvetítői a költésnek és történetírásnak, kik a régi elbeszélő művészet s a sophistakorszak kételkedő, minden hagyományt szálaira bontogató törekvését hidalják át műveikkel. A valódi költők közé már nem valók, mert a megtörtént «való» eseményt iparkodnak elbeszélni, esetleg meg is magyarázni; — de még nem történetirók, mert a valónak előadásába csak elgondolt, elképzelt részleteket vegyítgetnek. «Ők csak szórakoztatás czéljából írtak, s nem igaz történetet» mondja róluk Thukydides (I. 21.), tehát a nagy közönség számára dolgoztak, mely mindenekelőtt lelkesülni, hevűlni, a mult időkön mulatni kivánt és nem okulni. Ezért festegetik nagy részletesen az érdekes, kalandos eseményeket, a merész vállalkozásokat, az apró görög államok országra szóló haditetteit. Ezek közvetlen szépsége ragadja meg őket s ihleti az eseményekből valószínűvé válható történeti mesék alkotására. Művészi érzék, művészi czélra törekvés sehol sem nyilatkozik meg bőbeszédű s a görög lélek természete szerint eleven elbeszélésükben. Hogy ezekben a legtöbbször «helyi érdekből» szőtt eseményekben főfőszerepet játszik a törekvés, hogy az író a maga városának dicsőségét hirdesse a többiek felett, sokszor épen a többiek rovására: az egészen természetes azokból a lelkes leírásokból, melyek egész biztosan állapítják meg az ellenség ötszörte-hatszorta nagyob sokaságát, melyet aztán mindig maroknyi

görög sereg ver szét úgy, hogy hírmondójuk is alig marad. Így írta le a sardeisi hadjáratot és Sardeis bevételét (Kr. e. 499) *Λυδιακά*-jában a lydiai Xanthos, a ki természetesen a saját földieinek vitézségét magasztalja; a háború sorsát intéző nagy ütközetek diadalát mind a kis-ázsiai görögség hősiességének írja fel, mitsem törődve azzal, hogy így az egyesült görögség, különösen az atheneiek dicsőségének koszorúját tépdesi meg. Műve az V. sz. (Kr. e.) közepetáján kerül forgalomba s alig válik ismerőssé Athenben — Ephoros tanusága szerint — a kor legjobb elbeszélőjét Herodotost ösztönzi a *Ἱστορίης ἀπόδεξις*-nek megírására, a mit Anytos indítványára Perikles és párthivei tíz talantonnal (mai értékben 43.200 K.) jutalmaztak. Ez az akkoriban fejedelmi vagyon egyenesen az Athéne «politikai nagysága» dicsőítésének szólott, mely minden ügyességnek, belátásnak, nagyratörő tervnek, buzgó és áldozatra kész cselekvésnek egyetlen forrásául Athent jelölte meg. S ha a katonai vitézség dolgában a délgörög törzseknek is juttatott e didicsőségből (— feledhetetlen marad a Leonidásról és háromszáz bajtársáról, a thermopylei eseményekről szőtt elbeszélése —) mindenesetre azért tette, mert tudta, hogy művéből s a perzsa háborúk történetéből az egész görögségnek hozzá kell szoknia a gondolathoz, hogy a nagy cselekvések szellemi vezetője s az apró államok együttes czélra törekvésének intézője és rendezője — más mint Athene nem lehet. Mikor a hatalmas pártfogónak Periklesnek csillaga hanyatlóban volt, Herodotos munkája is megakadt. Ne mondjuk, hogy a további jutalomdíjak elesésének biztos tudata akasztotta meg a történelem atyjának — a hogy Cicero nevezte Herodostot — írói buzgalmát és hogy a mindinkább bonyolódó háborús események bénították meg adatgyűjtő és magyarázó készségét. Az okos és épen az elbeszélt közelmúlt nagy tanúlságait kellőképpen mérlegelő «elbeszélő korán észrevehette, hogy Athene fensőbbségének napjai meg vannak számlálva s a félszázados nagyság leomló falait, nincs, a ki helyre állítsa. Az ok, mely történetírását mozgatta; a czél, melyért az athenei nagyságról hímet varrt, a peloponnesosi háború kezdő éveivel egyszerre megszűnt. Az Athene hirét-nevét nagy arányokban fokozó elbeszélésnek is el kellett némulnia. A czélzatos történetmondásnak ez mindenesetre természetes sorsa volt.

Ez a czélzatosság az oka, miért fordul felvilágosításért, sőt egyenesen adatért is a költőkhöz — mert hiszen alig volt előtte ne-

vezetesebb, a kinek nevét meg ne említené — és nem a prózaírókhoz; miért nem tekinti ezeket történeti szempontból hitelesebb forrásokúl, mint a költőket, kiknek — a dolog természete szerint — legkisebb gondjuk lehetett a történet igazságára való törekedés. Halhatatlan leírásai — érjük be a legszebbek megemlítésével — Intaphernes feleségének testvéri önfeláldozó szeretete, Lykophron szenvedése, Psammenitos nyomorúsága (III. k.); Arion a tengeren, Kleobis és Biton története, a Boccaccio tollára érdemes kis rege: Gygesről és asszonyáról, Kandaules király feleségéről megmásíthatatlan bizonyságai abbeli törekvésének, hogy csak szórakoztatni akart. Nem is mulasztja el a költő említését, ki neki a történetet szolgáltatta. Híven kijelenti, hogy — például a Gyges trónrajutásánál maradjunk, — «az e korbeli parosi Archilochos írt erről egy háromméretű jambos verset» (I. 10); valószínűleg azért, hogy az olvasó annál igazabb gyönyörűséggel fogadja történeteit. A Skythiára vonatkozó részben emlegeti Aristeias-nak «Arimaspea»-ját, az Arabia és India leírásában meg Skylax «Periplus»-át és Hekataos «Periodos»-át; de sehol sem elégszik meg a földrajzi helyzetek és viszonyok egyszerű idézésével — úgy, t. i. a hogy ezektől az íróktól kapta, hanem főbb dolognak tartja a mende-mondáknak, a költői hagyományoknak — ebben utólérhetetlen mester Herodotos — bőséges elbeszélésével «rendezni» az esetleg bonyolódott kérdéseket. Igaz, mindig kijelenti, mit látott ő maga, — és mit kapott hallomás útján; de mindakét forrást egyenlő erővel engedi buzogni, sehol sem próbálva meg történeti igazságukat is kideríteni. Más szóval «nem azt mondja el, mit tettek valóban az uralkodók, vezérek, népek — a kiknek cselekvését rajzolja — hanem, hogy mit beszélt róla az a késő nemzedék, melybe maga Herodotos is tartozott.» (Maspero: Contes égyptiens 33. l.)

De bár ennyire kritika nélkül fogadja el és önti áradatként a «valóval elegy képzelt eseményeket», a korabeli skepsis mégis érintette lelkét. A divatos bonczolgatás, a ζήτησις szinte csábította, hogy az események okait magukból a részletekből magyarázza meg. Hanem mennyire öntudatlan és következetlen ebben az ő elbeszélő lelkének kényelmetlen módszerben, az bizonyítja legjobban, hogy az istenek rokonságát, Hesiodos-féle genealogiáját, külső alakjukat nyiltan a költői képzelet termékeinek tartja (II. 53.), de az istenek számát föltétlenül hiszi, az meg épen meggyőződése, hogy a τὸ θεῖον szünet nélkül beleegyeledik az emberek sorsába; a

nemzetek életét meg épen ő intézi. Nem hiszi, hogy a galambok beszéltek (II. 53.), de hogy egy ló nyulat ellett, (VII. 57.), azt föltétlen csodajelnek tekinti, a miből csak Ksayársah (Xerxes) nem tudta kibetűzni a jövendőt. A jóslatoknál el-elmondja, hogy bizony sokszor kétértelműek, sőt hogy valószinüleg a papok előre tudták — az adományok minéműsége szerint — mit kelljen jósolgatniok. De a *Bakis*-féle híres jóslatokra, a mik annyira közkedveltekké váltak, hogy minden templomban divattá vált a βακιζ-álás, siet kijelenteni, hogy nem tudja megmondani, hogy nem igazak, de nem is akarja megkisérleni, hogy azokat, melyek annyira világosak, elvesse. (VIII. 77.)

A milyen mesések különben művében az Egyptomnak, Babylonnak multjára vonatkozó részletek, bizony annyira regének bizonyult az is, mit a görög világ letünt századairól egybeszőtt *történetnek*, valójában csak ragyogó mesemondásnak. Ott, hol előadásának keresetlen világossága és közvetlensége kétségtelen arra vall, hogy megtörtént, igaz eseményeket kapcsol egymásba: tagadhatatlanul hitelt is érdemel. S e részek szépségeivel épen nem szolgált rá Theopompos és Lukianos (De vera historia II.) szigorú megrovásaira, meg főképen Josephos Flavios kemény itéletére (Contra Apion I. 14.), mely «hazugnak» bélyegezni nem átallotta. De ezekből a régi támadásokból is világos, hogy már kora is a kellemes regélőt tisztelte, csodálta benne és nem a szavahihető, a megbízható történetírót. A minthogy az ő tiszta, de még fejletlen, egyszerű, de könnyenhivő, úgyszólván babonás szelleme kevéssé is volt alkalmas az igazi történeti kutatásra s a lélektani birálatra.

Művének tartalma és alakja mindvégig azt mutatja — sokszor hasonlítgatták az Odysseiához — hogy a szó szoros értelmében logographos volt ő is. Művének vezető eszméje — akár az volt, hogy a hellének és barbarok élethalál harczát leirja, akár az, hogy mint említettem, Athen szellemi és politikai vezérszerepének jogosultságát igazolja: — el-elmerül a mesék özönébe. És legkevésbbé se szabad gondolnunk, hogy nagy történeti válságok, fordulót jelző események rendje szerint írt. Mint vérbeli regélő, leirásában keveset gondolt az egésznek egységére, összefüggésére és rendezésére. Igy aztán műve szerint neki is az az általános jelleme, mi az összes logographosoké. Ő is inkább érdekes útleíró és mesemondó s még azokban az eseményekben is, miket maga látott, mikről tehát helyesen és megbízhatóan írhatott — sokszor megcsalta könnyen-

hivése. Az állam-intézmények alig érdeklik, a társadalmi átalakulások mozgató elveit néhány szóval ha megemlíti. Mindvégig az egymásra következő, de egymásra sokszor nem hatott események széles és eleven megfestése volt legfőbb törekvése.

Vele aztán véget is ér a logographosok hosszú sorozata. Stesimbrotos már kritikus író. De nem egész történetet sző; inkább a korabeli nagy események mozgató fő-fő embereit iparkodik a maguk valóságában megérteni és megismertetni. Évtizedeken át lakott Athenében és épen a Perikles fénykorában. Elég oka és alkalma volt tehát ez egész görög világot érdeklő küzdelmek mozgató eszméit keresni. Kicsinyes érdekeket látott a nagy jelszavak mögött; a két nagy pártnak — Periklesnek és ellenfeleinek — tusakodásában az önző szenvedélyek diadalát szemlélte, világos — a hogy Plutarchos emliti «*Perikles*»-ében — hogy sokszor Aristophanes módjára satirikusan jellemzi személyeit s feledve az események esetleges nagyszerűségét, a vezető «nagy» emberek gyarlóságát és kicsinységét iparkodik közszemlére állítani.

Stesimbrotos műve olyasféle lehetett, mint volt az 'Αθηναίων πολιτεία», mely Perikles korának állami, politikai és társadalmi állapotait festi épen oly keserű gúnynyal, sokszor épen «tartózkodás nélkül való túlzással», mint Stesimbrotos. A két mű közkézre kerülésének ideje — a hogy az újabb kritikai vizsgálódás kideríti — körülbelül egy és ugyanaz. Ki és mi volt a szerzője, ma sem tudjuk, legfeljebb annyi bizonyos, hogy erős aristokrata volt, különben nem bontogatná olyan részletesen a demokratia hibáit és nem itélné el oly élesen ezt a «veszedelmes államformát».

Mindezek közül Herodotost tartja a köztudat Thukydides előzőjének. Lukianos ota, ki H. és Th. első kritikus összehasonlítója — a kritikus szónak akkori értelmében — minden művelődés-történet közmegegyezéssel hirdeti, hogy «Herodotos műve mérhetetlen hatással volt Thukydidesre». Ennek a függőségnek, ennek a mérhetetlen hatásnak nyomait mindenesetre a tartalomban, az anyag egybeszerkesztésében és aztán előadásmódjában kellene a kritikának feltalálnia. De mivel ezt az érintkezést csak erőszakos magyarázgatás, merőben puszta feltevésekkel haladó találgatás birja csak felfedezni, egészen természetes, hogy Thukydides feltétlen csodálói az ellenkező szélsőségre törekszenek és — mint Dahlmann — sietnek kijelenteni, hogy «Th. Herodotos művét nem is ismerte».

A mit a hézagos források ifjúságáról bőséges beszédben, mégis hiányosan elmondanak, valójában nagyrészt csak mendemonda, igazi költemény. Hogy «Thukydides Herodotos művének hallásakor könnyekre fakadt» s hogy Antiphon erre «az apának, Olorosnak szerencsét kívánt tudományszomjas kis fiához» olyan mesék, miket Markellinos (54. f.) és Lukianos azért mondanak el, hogy vele a gyermek Thukydides jövendő nagyságát eleve sejtessék. Thukydides legalább 26—28 éves volt (ha a mai megállapodások szerint csakugyan 471-ben született), mikor Herodotos művének I. könyvét az Odeionban felolvasta; tehát túl volt azon a boldog koron, mely a meghatottságnak ilyen bizonyítékait adhatja. Egyébként nemcsak Herodotossal, hanem kora többi kiváló férfiával is összekapcsolja életét a hagyomány. Markellinos nem elégedett meg azzal, hogy kortársainak mondja Agathont, a tragikus színészt, Nikaratost, az epikust, de mindenáron bebizonyítja, hogy Anaxagorasnak, a bölcsésznek és Antiphonnak, a nagy ügyvédszónoknak volt tanitványa.

Anaxagoras volt az, a ki — mint említém — az ó-görög vallás fatumát, a τύχη-t egyszerűen «lehetetlen» gondolatnak igazolja, mivelhogy minden cselekvésnek meg van a maga természetes oka, mely más oknak okozata is lehet; sokszor annyira régebb cselekvésé, hogy az emberi értelem nem tudja többé nyomon követni származását. Tehát ő volt az, a ki az érzékek nyujtotta — sokszor csalóka — adatoknak a független észszel való szigorú megvizsgálását követelte s a tünemények belső okait nem a fogalmak és elképzelt események puszta megszemélyesítésével, hanem magukból a tüneményekben megnyilatkozó erők összehatásából iparkodott megmagyarázni. Ugyanigy tett Thukydides az emberi cselekvésekkel; az események szövevényét, együttes folyását, tehát a történetet mindvégig emberi okokból magyarázza. Más szóval lelkének rokonsága Anaxagorassal szinte eltagadhatatlan. Antiphont meg egyenesen és nyiltan Athen egyik legnagyobb fiának nevezi, «a kinél nemes érzület dolgában senki sem állott előbbre, ki egyaránt hatalmas volt a gondolkodásban és gondolatainak előterjesztésében, s kinek oly képessége volt, hogy senki oly fontos szolgálatokat tenni nem tudott azoknak, kik — ha a törvényszék előtt vagy népgyűlésben valami ügyes-bajos dolguk akadt — hozzá folyamodtak tanácsért» (VIII. 68.), Anaxagorassal a gondolkodásban s a cselekvések vizsgálásában, Antiphonnal a beszédek szerkesztésé-

ben, — kora «legkitünőbb szónokának» is nevezi (VIII. 68.) — kell megegyeznie, ha igaz a közvetetlen hatás, mit reá, a fogékony lelkű tanítványra gyakoroltak. Ő maga arról, hogy tanítványuk volt, sehol sem tesz említést. A könnyen föl-fölvillanó kapcsolat tehát a kritikus következtetés végeredménye és zárótétele, de kétségtelen valóval nem igazolt «ténylegesség». Az mindenesetre igaz, hogy műve oly hatalmas szellemnek alkotása, mely korának minden tudományos mozgalmát behatóbb figyelemmel kisérte; mely «kellő mértékkel ivott mindama forrásokból, melyeket Perikles korszaka Athennek s vele az egész művelt emberiségnek megnyitott». (Niebuhr: Kleine Schriften II.) És az a rendkívüli szellem, minőnek művében bizonyul, semmi esetre sem elégedett meg azzal, hogy csak egy-két kiváló tanítót hallgasson, mikor Athenében, Perikles szavaival szólva «Görögország művelő iskolájában» a nagy gondolkodóknak egész sokasága élt. S ezt a sok, talán minden korabeli nagy emberrel való bensőbb kapcsolatot vagyoni helyzete és családjának nagy tekintélye okvetetlenül megkönnyítette. «Korának egész nagyságát magába fogadta és vissza is tükrözte» (Niebuhr II. 155.)

Herodotost Cicero (De Legibus 2.) azért nevezhette a történet atyjának, mert az első, ki egyetlen korszaknak eseményeit szövögette a maga módja szerint egységes egészbe. Jobban és igazabban szólva, a ki a nemzetét legközelebbről érdeklő népek és események életsorsát iparkodott elbeszélni és megmagyarázni; és pedig abban a meggyőződésben, hogy se a mesés multban, se a történeti időkben nem volt nagyobbszerű és nagyobb hatású esemény, mely a görögség életerejét annyira fokozta és dicsőségét annyira bearanyozta volna, mint a perzsa háborúk. Adatait azért gyűjtögette, a mesés keletet azért utazta be, hogy ezt az «eszmét» testbe segítse. Okoskodása a magyarázásban mindig egy csomóba fut össze. Ezt a csomót eleve megkötötte a Perikles korabeli Athen politikai nagyságából és a neki «jelen» események szerencsés eredményeiből. Szinte halljuk a nagy tételek végén a mathematikai bizonyítások záradékát: quod erat demonstrandum.

Thukydides is a kor legnagyobb eseményét — mindenesetre nem csak maga tartotta annak — a peloponnesosi háborút írta le. Kétségtelen, hogy ha teljesen ismerte Herodotos művét, nem azért fogott a munkához, hogy amannak értékét, nemzeti, tehát erkölcsi hasznát leszorítsa. Dionysios Halicarnasseos (De Thukyd. iudic. 16.)

«szerencsétlennek» tartja ezt a tárgyat, mivel ez a háború mind folyamában, mind következményeiben annyira szomorú és romboló volt, hogy jobb lett volna, ha emlékezete az emberiségre nézve mindörökre feledésbe megy. De a mint az események az erkölcsnek és a szépnek szabályaira való tekintet nélkül történnek meg; ennélfogva megbirálásukban időbeli és térbeli tartamuk, lefolyásuk szokatlansága, utóhatásuk ereje vagy tehetetlensége vezetheti csak a kutatót, úgy nem kényszerítheti semmi sem, hogy a koráig vagy épen korában megjelent nagyhírű munkának, mely egy más nagyszerű eseményről kiván számot adni, hire, neve miatt esetleg a maga művének megirásától okvetetlenül tartózkodjék. Herodotos a «jámbor regélő» mindig egy hatalmas istenség erejét látja az emberi sorsban, vallásos lelke így hát soha se akad rejtelmesre a történetben, melyről természetesen szintén az a meggyőződése, hogy az istenség akarata és terve szerint alakul folytonosan. Thukydides meg hiszi és vallja, hogy minden esemény csak a természetes erők egymásra hatásának eredménye, hogy ennélfogva az egész történet ugyanazon ok-törvény hatása alatt áll, mely a látható világot kormányozza.

E szerint Thukydides az első, ki a modern értelemben vett történetirást megkezdi. E kezdet első lépése az okok természetes valójának felismerése és következetes kifejtése, tehát a realismus, melyet az elméleti bölcselkedésből Thukydides plántál bele a gyakorlati tudományos kutatásba.

Ismeretesek bevezető sorai: «Bele kezdett művébe nyomban a háború kitörésekor, mert tudta felőle, hogy nagy háború lesz s a legszámbavehetőbb azok között, a melyeket eleddig viseltek. Ezt pedig abból következtette, hogy mindkét fél a legnagyobb hatalom teljes birtokában fogott a háborúhoz; másrészt látta, hogy a többi hellenség is vagy nyomban, vagy hosszabb-rövidebb tanakodás után az egyik vagy a másik félhez sorakozik. És valóban a leghatalmasabb rázkódássá is lett a hellenekre s a barbárok egy részére, sőt elmondhatni, hogy az emberi nem nagy többségére nézve. Mert, bár az e háborút megelőző, vagy a még jóval korábban történt eseményekből az idő távolsága miatt vajmi kevés bizonyosat lehet kikutatni, de mégis vannak nyomok, a melyeket a lehető legtávolabbra visszamenő kutatásokban eléggé hiteltérdemlőknek találtam; s ezek alapján azokat, mik akár hadi, akár más téren történtek ezelőtt — nem tartom valmi nagy dolgoknak».

E bevezetés után általános képét adja a peloponnesusi háborút megelőző idők görög történetének. Bizonyítása pedig — hogy miért lett a pelop. háború oly korszakossá — annyira mély és éles, hogy semmikép sem érdemli meg a vádat, mely szerint választott tárgyát túlbecsülte, a multat kicsinylette. Sem a tárgya iránt érezhetett előszeretet, sem valami előre alkotott vélemény nem volt hatással reá akkor, mikor a történeti eseményeket nagyságuk és jelentőségük szerint birálta meg.

Korában különösen két esemény élt a görög nép emlékezetében: a regés trójai háború és a perzsákkal vivott harczok. Iskolában, színházban, népgyűlések szónoklataiban és nyilvános ünnepek alkalmával újra meg újra hallották e két háború történetét; nemzeti öntudatuk erősítése, megszilárdítása okáért az ősök lelkesülését, dicsőségét gyakran meg-mégújították lelkükben. És minél szomorúbb lett a jelen a peloponnesusi háború szerencsétlenségei miatt, annál inkább élvezhették a multnak dicsőségét. Abban kerestek reményt és vigasztalást. Mivel pedig még nem volt történetírás, az ős-kort és hős-kort szépítő, ragyogó színekkel festő mondák annál bujábban tenyészhettek. A trójai háború való magva is mondákká vált a költők keze alatt, a perzsa háborúk már készültek mondákká válni.

Ily körülmények között nehéz feladat volt Thukydidesre nézve, hogy e két nagyszerű, a mondák által pedig csodássá tett eseménynyel szemben a peloponnesosi háború magasabb jelentőségét kimutassa. Mindenekelőtt a nemzetében mélyen meggyökerezett előítéletekkel és hosszú idő gyakorlása folytán megszeretett képzelődéssel kellett síkra szállania. Hogy azonban a görög népet nem győzhette meg azonnal a történet iránt táplált eddigi véleményéről, az a görög nevelés, iskolázás akkori viszonyaiban találja meg magyarázatát. Reménye sem lehetett, hogy a tömeget meggyőzze a peloponnesosi háború rendkívüli jelentőségéről és tanulságairól. Bizonyítása inkább az elfogulatlan, a nem érdekelt utókornak szólott; ennek írta művét, ennek fejtegette eszméjét, nem előítélettel, elfogultsággal megvert saját korának.

Az utókor pedig teljes igazságot adott Thukydidesnek, hogy a peloponnesosi háború előtt az előző kor összes nagy eseményei háttérbe szorúlnak. Senki sem hiszi többé, hogy a trójai háború csakugyan az a nagyszerű és világtörténeti fontosságú vállalat volt, a milyennek a mondák és regék lefestik. Az újabb történeti buvárlat

a perzsa háborúk csillámló himporából is sokat letörölt. S ha azok úgy tünnek is föl, mint a kelet és a czivilizált nyugat létért való küzdelme, a barbárság és a görög nép, tehát a műveletlenség és műveltség életre-halálra szóló harcza: azért Thukydides mégis kimondja és czáfolhatatlanul bizonyítja nagyjelentőségű itéletét — pedig ha valaki, úgy ő érzett igazán görögül — hogy történelmi jelentőségre és kihatásra nézve a perzsa háború a peloponnesosival össze sem hasonlítható. Thukydides is elismeri, hogy amaz legnagyobb volt mindama vállalatok között, melyeket az előző időben végbevittek: «de két szárazföldi és tengeri ütközetben gyorsan és végkép eldőlt. A peloponnesosi háború ellenben nagyon hosszúra nyúlt s oly szenvedések látogatták meg vele Hellast, a minők máskor még soha annyi idő alatt. Soha még annyi várost el nem foglaltak és el nem pusztítottak részint a barbárok, részint maguk a háborúskodó felek, továbbá eddig még nem fordult elő, hogy annyian lettek volna hontalan földönfutókká s annyi vér omlott volna részint maga a háború, részint párttusák miatt. Egyszersmind ekkor oly dolgok, minőkről eddig csak beszélni hallottunk, de a melyeket tények által nem oly gyakran látunk igazolva, elvesztették hihetetlen voltukat. Ilyenek voltak a földrengések, melyek a földön igen nagy kiterjedésben s a legnagyobb erőszakossággal éreztették hatásukat; a napfogyatkozások, a melyek a korábbi időkből említettek számához képest sűrűbben fordultak elő; a némely vidéken uralkodó nagy szárazságok s az ezektől előidézett nagy éhinségek; végül az, mi különösen sok kárt tett és töméntelen életet kioltott: a döghalál. Mert e háborúval együtt sujtották mindezek Hellast». (I. 23.)

Világos, hogy Thukydides a saját ismeretköre szerint beszél itt az emberiségről, a föld kerekségéről. Bár túlhaladta korát történelmi és politikai belátásban, mégis csak saját korának gyermeke volt, mely a fizikai és geografiai tudományokban meglehetős szűk korlátok közé volt szorulva. Ép azért ezt az emberiségre, a föld nagyobb részére való hivatkozást úgy kell értelmeznünk, a hogy Thukydides korának fizikai és geografiai tudása követelik. A Földközi tenger partvidékei, kereskedő-hajók látogatta messze kikötők, s a két görög belfölddel közelebb viszonyban volt kicsiny államok tették a Thukydides geografiai világát. A görög ügyekkel érdekelt néhány millió volt az ő emberisége. Ezekre nézve valószinűleg a peloponnesosi háború volt a legfontosabb esemény, mi

ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM

eleddig megtörtént. Mert a távolabbi kelet világomlásai, a nagy földetrázó birodalmak pusztulása az emberiség fejlődésére nézve mindenesetre fontosabbak voltak a két görög város élet-halálharczánál, de talán Thukydides korában nem lehettek köztudomásúakká. Történetírás nem volt, a művek sokszorosítása hosszú évek fáradságába került. Természetes joggal tartotta tehát Thukydides a peloponnesosi háborút a legfontosabbnak «mindazok között, miket valaha viseltek». Kortársai között pedig ő volt az egyetlen, ki ennek jelentőségét, történeti hatását meg is tudta ítélni. A görög műveltség fejlődése Thukydides koráig nem ismert nagyobb eseményt, mint épen a peloponnesosi háborút. Középpontja, sőt bizvást el lehet mondani, fordulópontja a görög történetnek. Világtörténeti fontossága nem egyedül abban tetőzik, hogy a Görögország két első városa közötti — régóta készülődő — élet-halálharcz egész rettenetességében tört ki benne, hogy egész folyamán a két város által képviselt ellentétek: a jonizmus és dorizmus, a demokratia és aristokratia, a szárazföldi és tengeri hatalom legélesebben tört egymásra s általa a demokratikus Athén — számtalan kisebb-nagyobb város, sziget és gazdag szövetségesek fölötti — hatalma végleg megdőlt s hogy Görögországban az aristokrata spártaiakra szállott a hegemonia. Ezzel nem lehet kimerítve a peloponnesosi háború fontossága.

Ha ugyanis viszonyba állitjuk az előtte történt és a rákövetkezett eseményekkel, akkor főjelentőségét abban találhatjuk, hogy hirtelen megtörte a görög politika fejlődését és azt egészen új utakra terelte.

Az előző idők mozgató eszméje a görög nemzeti öntudat és görög nemzet-egység keletkezése, fokozatos fejlődése és gyors megszilárdulása. A peloponnesosi háborút követő idők jellege a nemzeti egység szétbomlása, a görög államok testvérharcza egymás ellen, a politikai hanyatlás, a külföldnek beavatkozása s ennek következtében a szabadság és önállóság elvesztése. Kétségtelen, hogy a peloponnesosi háború volt a történeti fordulópont, a vészes erő, mely a görög fejlődést ettől kezdve visszamenő útra késztette.

A hatalmasan emelkedő Athén, a háború előtt már jó félszázaddal a görög műveltség középpontja épen útban volt oda, hogy szépszerével vagy erővel, rábeszéléssel vagy csellel, szóval minden eszközzel, mit a hódító állam fel szokott használni, a politikailag parányokra oszlott Görögországot a maga fenhatósága

alatt egy hatalmas egészszé tömörítse. A műveltségben, a tudományban és művészetben, az iparban és kereskedésben úgyis vezetője volt Görögországnak, természetesnek látszott tehát, hogy a politikában is vezére és uralkodója legyen. S az utókor annyival nagyobb rokonszenvvel kisérheti központosító törekvéseit, mivel szellemi fensőségét használta föl, s nem a nyers erőszakot, miként a többi hódító államok. Az emberi műveltség szempontjából örök kár, hogy politikailag is egyesítő törekvései sikertelenek maradtak. Itt is kitünt, hogy egyedül czivilizáczió és szellemi fensőség a politikában és háborúban nem dönthetik el a győzelmet. A zord és faragatlan Spárta — melyre Athén bizonyos megvetéssel nézett — egyszerre oly politikai és hadi jártasságot, tetterőt tanusított, mit Thukydides elfogulatlan és alapos magyarázata nélkül sohasem értenénk meg. Kora erkölcsi elzüllésében méltán mutatott Spárta hadi fegyelmére, szigorú konzervativizmusára, erkölcsi zordságára és polgárainak rideg egyszerűségére, hogy ezekből magyarázzák meg honosai a maguk balsorsát és ellenfelük gyors emelkedését. Mert Spártának Athén ellen vivott makacs küzdelme valóban az ős műveletlenségnek és az erkölcsös egyszerűségnek az életviszonyok átalakulása és az életnézetet át változtató czivilizáczió elleni reakcziója volt.

Az ellentétes műveltségfokozatok harczában is fényesen bevált Athen szellemi ereje. Görögország politikai fejlődésében visszaesést okozott ugyan Sparta hatalma, de műveltség tekintetében — szerencsére — nem. Az athéni műveltség már a peloponnesosi háború előtt oly hatalmas körre terjedt ki s oly intenziven fejlődött, hogy az állam politikai szerencsétlensége többé nem tarthatta föl diadalmenetében. Sparta csak a politikában diadalmaskodott, de úgyszólván egyetlen várost se nyerhetett meg ósdi szokásainak. A politikailag földig alázott Athén pedig mégis szellemi világuralmat nyert és az utókort örök hálára kötelezte.

A peloponnesosi háború jelentősége tehát inkább politikai, mint művelődéstörténeti. A görög czivilizáczió útját nem terelte el, vissza felé nem kényszerítette. Annál inkább politikai tekintetben. Vele kezdődött Görögország politikai romlása, s az egyes államok meggyengülésével a nagyszerű görög-egység végleges fölbomlása. És ez összeomlás nem késik sokáig; alig két emberöltő alatt a teljes bukás örvényébe hull, a politikai halálba hanyatlik az egykor dicső Görögország.

Thukydides joggal mondhatta, hogy koráig a peloponnesosi háború volt a legnagyobb, s a történet bátran hozzá teheti, hogy utána sem volt jelentősebb Görögország politikai fejlődésében. Mindenesetre szerencsés véletlen, hogy a görög történet legnagyobb eseménye a hozzá méltó legnagyobb történetiróra akadt. És kortársai közül egyedül Thukydides fogta fel a nagy esemény összes jelentőségét; «nemcsak hátratekintő próféta volt, de tisztán látott a jövőbe is.» Politikai látókörét sem pillanatnyi benyomások, sem az ősiség apró kedvezései nem zavarták. Tudta jól, hogy az emberek azt a háborút, mit maguk átéltek mindig a legnagyobbnak szeretik tartani, másrészt ha békében élnek mindig a régit szeretik bámulni. Rá nézve azonban csak a valódi tények azok, melyekre a háború nagyságát és jelentőségét illető itélete támaszkodik s melyekre olvasóit is minden alkalommal utasítja. (I. 1.)

Dionysios eszthetikai okoskodása tehát — hogy a peloponnesosi háború méltatlan tárgy a történetirásra — a mily naiv ép oly ferde is a Thukydides fenséges fölfogásával szemben. Mindenesetre csak a valódi kritikában való teljes járatlanságát bizonyítja, s azt, hogy egy valóban nagy történelmi eseményt igazi értékében felfogni és méltatni nem tudott.

Bár Thukydides nem ád bővebb felvilágosítást, hogy miért választotta épen a peloponnesosi háborút műve tárgyául, az első fejezet bevezető sorai, személye és művének egész jelleme világosan arra utalnak, hogy nagysága, hosszú tartama mellett főkép nagy politikai jelentősége ösztönözte a megirására.

Bizonyosan, ha a korára nézve nem a legnagyobb eseményt élte volna is át, mégis annak tanulmányozásába mélyedt volna szelleme. Tehetsége, hajlamai jelölték ki e tárgyat számára. Ő pedig nagyon is a jelenben élt; az elmult időket a jelen okulás tárházának tartotta s abba csak a jelen megmagyarázása okáért nyult adatokért. Történeti kutatása és előadásmódja sokkal kevésbbé szereti azt a sokszerű hipothezist, mihez az ó-kor történetbuvára még ma is kénytelen folyamodni, hogysem a régi történet ingoványos talajon soká időzött volna. Ez fejti meg tényeket kereső és kapcsoló kritikai eljárását.

Ha Dionysios itéletét teljesen alaptalannak tartja is az utókor, mégis akadtak, kik legalább azt vetették Thukydides szemére, hogy nagyszerű tárgyát szükkörüen dolgozta ki, a mennyiben korának műveltségi életét, a Perikles-kor nagy férfiainak jellemzését, a

tudományos és művészi törekvések, vállalatok nagyszerű fejlődését nem is említi. Mindenesetre megbecsülhetetlen értékű lenne, ha Thukydides eme viszonyokat is tárgyalja. Ő azonban politikai válságokat, Sparta és Athén élet-halál harczát akarta megirni; Görögország szellemi, irodalmi, művészi fejlődésének rajzolása tehát távol esett választott tárgyától. Készültsége, jelleme, szereplése is inkább a politikai történethez vonzották. A művelődés viszonyokat, — mint korának köztudomású tényeit — legfölebb érinti, de behatóbban sehol sem fejtegeti. Annál nagyobb gonddal kutatja azonban a politikai viszonyokat, hogy alakulásuk, változásaik helyesen magyarázott okaival az Athéniekre nézve szomorú nevezetességű nagy válságot — összes előzményeivel, minden következményeivel együtt — «jövendő nemzedékek okulására» kifejthesse.

Ez választja el mindenekfölött az előző századok — legalább szándékuk szerint — történetiróitól: samosi Eugeontól, prokonnesosi Daiochostól, parosi Eudemustól s a föntebb említettektől, kiket ő maga jellemző sajátságaik összessége miatt egy szóval a «logographos»-szal nevez meg. Más szóval Thukydidesig nincs történeti kritika, és nincs meg a komoly törekvés a tiszta igazság megirására.

2.

A valódi történeti kritikát Thukydides gyakorolta legelőbb. Szabályait az ő művéből vonta ki és állapította meg az utókor. Egyszerűek és természetesek, mint általában a tudomány összes axiomái, s mégis a logographok hosszú sorából egynek sem jutott eszébe, hogy adataik gyűjtésében és felhasználásában valami állandó, minden történetre egyaránt alkalmazható s mégis mindegyiktől független módszert alkalmazzon; egy se gondolt arra, hogy a történetet nem az író egyéni fölfogása, hanem a tények logikája szerint kell megitélni. El is tévesztették a helyes utat: mesét irtak történet helyett, képzelődtek alapos okoskodás helyett. Thukydides értette meg először a történetirás föladatát, mely nem lehet más, mint az igazság földerítése, hogy vele s általa okuljon az emberiség. Azért birálja meg a forrásokat, az összes adatokat, azért vizsgálja a följegyzések s elbeszélések hitelességével együttesen a följegyzők, elbeszélők egyéni szavahihetőségét. Azért utazik, és kutat személyesen, hogy a készen kapott adatokat saját tapasz-

talása erősítse meg. Ebben áll egész rendszere, s e természetes eljárásban valódi művészete.

«A peloponnesosi háború tényleges eseményeit illetőleg — úgymond az I. k. 22. füzetében — következőkép jártam el. Én nem hittem mindjárt a legközelebbi hirmondónak, sem azt nem tartottam tisztemben állónak, hogy úgy irjam le az eseményeket, a mint én végbemenetelüket magamnak elképzeletem, hanem azt, hogy csak azokat jegyzem föl, a melyeknek vagy magam szemtanuja voltam, vagy a melyekre nézve másoktól a lehető legpontosabb utánjárás mellett tüzetes értesülést szerezhettem. Nagy fáradtsággal járt a való felderítése, mivel a szemtanuk ugyanzt az eseményt nem egyformán adták elő, hanem vagy az egyik félhez való vonzódásuk, vagy emlékező tehetségük hűsége szerint.»

E szavakkal a tapasztalást és szigorú összehasonlítást nevezte meg a történetirás lényegéül. És valóban e kijelentésen épült meg a tudományos történeti kritika.

Thukydides volt az első, ki az emberi dolgok és események szolid alapra épülő elméletét az igazságszeretet szerint mérlegelte, s ezzel a leggondosabb kritikának, a legtökéletesebb részrehajlatlanságnak alapelveit megállapitotta.

Műve teljesen és kizárólag kritikai alapon nyugszik. Elenyésző csekély benne az adat, a leirás, miknek igazságát és megbizhatóságát önmaga meg nem vizsgálta volna a lehető legnagyobb lelkiismerettel. Jelmondata az igazságnak kikutatása és megismerése és maga a mű valóban az igazságnak emlékműve. Mert Thukydides nem tartozik azok közé — már az ó-korban sem ritka történetirók közé — kik nagyhangú és sokat igérő előszóval, bevezetéssel iparkodnak megnyerni az olvasó bizalmát, hanem aztán a történetben s annak előadásában messze mögötte maradnak igéreteiknek. Az alapelvek, miket műve kezdetén megjelöl valóban végig huzódnak, uralkodnak egész munkáján. S ha itt-ott tévedett is, a mi a halandók közös sorsa — azért a részéről kijelentett biráló módtól, mint az igazságra vezető helyes úttól egy pillanatra sem tért el.

Nem kevesebb, mint harmincz esztendőt tesz ki az idő, mit Thukydides kutatásaira fordított. Már a peloponnesosi háború kezdetén tervezte művét, — mint az I. könyvben maga mondja — húsz évi számkivetését pedig egészen történeti buvárkodásnak szentelte, hogy a háború folyamát kellő tárgyilagossággal követhesse, s a harczoló hatalmaktól hiteles tudósításokat gyűjthessen.

A Markellinos-féle életrajz mondja, hogy temérdek pénzt költött arra, hogy atheni és lakedemoniai katonáktól, s más a háborúban tényleg részt vett, vagy szenvedett emberektől — a lefolyt nagy eseményekre s elmondott beszédekre vonatkozólag — hiteles értesülést nyerjen. Ha e pár sor későbbi kor kigondolása is, mégis megvan — érdekességén kivül — a belső értéke: az olvasó tudta, hogy Thukydides terjedelmes és alapos kutatásai az illető közlekedési stb, viszonyok között nagy összegbe kerülhettek.

Mindazt, mit a kortörténet kutatásánál tekintetbe lehet venni, fölkutatta s fölhasználta. Nem pusztán szóbeli, hanem irott forrásokat is használt, átkutatta őket s a lehető legjobb módon értékesitette. Főkép azonban saját tapasztalására és belátására támaszkodott; és pedig annyival inkább, minél jobban kételkedett hirmondóinak adataiban. S minél jobban ismerte a nép megbízhatatlanságát s itéletének ingatagságát, annál jobban törekedett mindent a saját lelkével tapasztalni; mindent önmaga vizsgált, birált és fűzött rendszeres egészbe.

Thukydides maga a közvetlen tapasztalást említi műve legfőbb forrásául s kijelenti, hogy az általa elbeszélt eseményeknél mint szemtanú maga is jelen volt. A háború első éveiben kétségtelenül Athenben tartózkodott, s a háború minden nyilvános mozzanatában ha nem is vett részt mint tényleges szereplő, de bizonyos, hogy azokat élénk figyelemmel kisérte. Maga is beleesett a pestisbe, mely ekkoriban Attikát sanyargatta. A beszédeket, miket Perikles a háború ügyében tartott, bizonynyal meghallgatta. Ő maga is kijelenti (I. 22.), hogy a beszédek leirásában saját emlékezetére támaszkodott. Athenből történt számkivetése után se tartózkodott messze a háború szinhelyétől. Az a kétségtelen tény bizonyítja ezt, hogy a háború későbbi eseményeit ugyanazzal a közvetlenséggel, alapossággal irta meg, a hogy az előbbieket. Ha e pontosságot birálati módszerének tulajdonítjuk is, a földrajzi és helyrajzi adatok teljesen személyes jelenlétéről tanuskodnak. Erre vall különösen a Siciliában történt események nagy részletességgel és pontossággal való leirása. Épen e pontossága gyaníttatja, hogy a siciliai háború folyamán Syracusaeben tartózkodott.

A háború szinhelyének nagy terjedelme miatt természetes, hogy általában véve másoktól szerezte adatait. Ezekre alkalmazta kritikáját s különös gonddal épen ezekből iparkodott az igazságot megállapitani. Abban is megnyilatkozik művészete, hogy fárad-

ságos eljárásának úgyszólván nyomait se találjuk; sehol sem fárasztja az olvasót nagy terjedelmű kritikai fejtegetéssel, vagy irott forrásainak szövegmagyarázásával. Kutatásainak kész eredményét adja mindenütt. Másrészt meg óvakodott attól, hogy kritikáját a kelleténél többre becsülje. A történetiróval sokszor megesik, hogy — a források elégtelensége miatt — a legelmésebb kombinációkkal sem sikerül a teljes igazságot földerítenie. Thukydides tudja ezt jól, azért a kétes tények egybeszerkesztésében a legnagyobb óvatosságot tanusítja. A mit tiszta igazságnak nem tart, a mit kétes forrásból ismer, azt nem adja igazi tényként, hanem hozzátéve a «mondják», «beszélik» igealakokat, csak mint valószínű vagy lehetséges, de határozottan nem igazolható adatokat mutatja be. Ezzel az «azt mondják, hogy»-gyal s neki megfelelő volna ... volna mondatszerkesztéssel beszél ama haditervről, melyet Archidamos — Acharnä előtti táborozásakor — eszelt volna ki; arról a nagy zivatarról, mely Platäa ostrománal egészen hirtelen támadt, s mely a peloponnesosiak által a város elpusztítására rakott tüzet hamarosan kioltotta (II. 77.); így beszél az ætoliai eurytanokról, kik állítólag egészen érthetetlen nyelvet beszéltek és a húst nyersen ették.

Ha valami eseményről két különböző adatot kapott, miket tartalmi ellenmondásuk miatt össze nem egyeztethet, vagy melyeknek tartalma egyenlően igaznak látszik: akkor mind a két adatot leírja a nélkül, hogy további eredménytelen vitatgatásukba bocsátkoznék.

Természetes, hogy mint történetbuvár ő sem lehetett el a konjekturák, a többé-kevésbbé alapos gyanítások, s ezekre támaszkodó egyéni vélemények nélkül. Csakhogy ezek nála nem a tényekre, hanem inkább azok megitélésére vonatkoznak, s így inkább azok pszichológiai összefüggését, mint anyagát és tartalmát magyarázzák. Az ilyen egyéni nézetnyilvánításról egyetlen valódi történetiró sem mondhat le, sőt az előadás megélénkítésére, s arra valók, hogy az olvasót magát is önálló itéletalkotásra ösztönözzék.

Tissaphernesnek, a perzsa helytartónak ravasz politikája közbeszéd tárgya volt, a szabad görög polgár egyéni szempontból fontolgatta s birálta; Thukydides — ki a görög nemzet érzés, gondolkodásvilágát kivánta hiven festeni — szintén nem tartózkodott egyéni véleménye szabad nyilvánításától. Mindenesetre mély különbség van a müveletlen vagy félmüvelt, s a tapasztalatokra,

a tények alapos ismeretére támaszkodó művelt, politikus történetiró politikai okoskodásai között. Thukydides egész értelmi világát, s belátásának mélységét, a viszonyok teljes ismeretét tükrözik vissza konjekturái. És soha sem esett abba a hibába, hogy bizonyos hiúsággal teljes igazságként s elvitathatatlan tényként adja — akármilyen alaposnak látszó — gyanításait. Szerény, mit sem követelő egyszerűséggel csatolja a maga «nekem úgy tetszik, úgy látszik» szavakkal bevezetett véleményét a másokéhoz, miket fölsorol a nélkül, hogy azok meddő czáfolgatásába bocsátkoznék. E lelkiismeretes eljárása, mely az olvasót egy pillanatig se hagyja kétségben, hogy mi a tény, micsoda meg gyanítás vagy puszta látszólagosság: egész művén keresztül megmarad. Különösen — mivel úgy látszik kevés hiteles forrást használhatott — a VIII. könyvben érezte magát kötelesnek arra, hogy az események elbeszélésébe egy-egy ilyen gyöngítő «nekem úgy látszik»-ot fűzzön. S ez eljárása föltétlenül dicséretet érdemel; mert igen sok esetben még a legalaposabb történetirónak sem sikerül, hogy puszta indukcióval behatoljon a különben legfontosabb tények lényegébe s azok összefüggésébe. A folyamatos előadáson pedig okvetlen csorbát ütne az iró, ha teljes hallgatással mellőzné az olyan dolgokat, miket a teljes bizonyosság erejével nem tud beigazolni. Az ilyen esetben legokosabban teszi az iró — miként Thukydides is tette — hogy a gyanított és gondolt valószinűséget többre becsüli a kikutathatatlan bizonyosságnál. Thukydidesnek például nem voltak egészen megbízható adatai a Mantinea mellett történt korszakos csatáról, de nem akarván mellőzni, csak valószinű tudósítást ad s hozzá teszi, hogy «így, vagy legalább megközelítően így történt a csata». (V. 74. VII. 86.)

Kutatásának gondosságára és tudósításának lelkiismeretességére nézve különösen jellemzők azok a sorok, melyekkel az atheniek és syracusabeliek közt történt éjjeli harcz leirását bevezeti: «Hogy attól a pillanattól kezdve, mikor az athéniek zavarba és inségbe kerültek, milyen volt mindkét oldalon a harcz lefolyása: nagyon nehéz kikutatni. Ugyanis még ha nappal van is az ütközet, a midőn pedig minden tisztábban látható, azok, a kik benne részt vesznek, nemhogy a csata egész lefolyásáról, hanem még a közvetlen körülöttük történtekről is alig bírnak egész tudatossággal számot adni; hát még egy ily éjjeli harczban, minőre nagy hadtestek között ebben a háborúban nem volt több példa, hogyan

lehetett volna valakinek valami bizonyosat tudni? Holdvilágos éjszaka volt, az igaz; tehát mint holdvilágnál másként nem is lehet, annyit ugyan lehetett látni, hol áll ember, de azt már nem volt képes senki eléggé biztosan fölismerni, hogy vajjon az az ember barát-e vagy ellenség.» (VII. 44.)

A számadatokat illetve is alig volt valaha pontosabb és lelkiismeretesebb történetiró Thukydidesnél. Különös szorgalommal becsülte föl és számította ki a háborúban résztvevő államok minden hatalmi viszonyát, hadi erejét, s mindenünnen keresett hozzájuk hiteles adatot. Éles figyelmét nem kerülte ki, hogy egy-egy pontos számadat sokszor többet mond a legterjedelmesebb magyarázatnál, azért művét a legpontosabb számadatokkal látta el. De még ebben a tekintetben is a lehető legóvatosabban járt el. A hol biztos eredményt nem adhat, ott mindig megemlíti adata esetleges megbízhatatlanságát. Így tesz a Mantinea mellett vívott csatáról való előadásában (V. 68.) «megvallom, nem vagyok képes az egyes csapattestek nagyságát s az összes hadak erejét egyenként pontos számokban meghatározni. Ez ugyanis a lakedaimoniakat illetőleg, titkolódzó politikájuk miatt nem volt kitudható, a másik félre nézve pedig az emberi lelkület azon sajátsága miatt nem volt hitelesen megállapítható, mely szerint szeret dicsekvő nagyítással szólani a maga ügyeiről.» Mégis a lakedaimonok számának körülbelül való meghatározásához a felvonulásuk módjában keres hozzávetőleges adatokat; az argivok számáról ellenben véleményt sem ad. De már az e csatában elesett argivok számát pontosan tudja, a lakedaimoniai elesettek számáról azonban kijelenti, hogy «ezekről a valóságot megtudni lehetetlen, de azt beszélik, hogy háromszázan estek el.»

Szemmel láthatólag óvakodik attól, hogy a csak lehető vagy körülbelül való számadatokat kénytelenül igazaknak állítsa. Sitalkes thrák király hatalmas seregéről csak ilyen bizonytalan számadatot szolgáltat (II. 98.) «együttvéve az egész sereg állítólag nem kevesebb, mint százötvenezer embert tett volna». Ha látszólag igaztalan számadatot kap, inkább mellőzi: (III. 113.) «az elesett ampiakioták emlegetett számát le sem irom, mivel semmiesetre sem áll arányban a város lakosságához annyira, hogy hihető legyen.»

Bár Thukydides műve legnagyobbrészt öntapasztalásán és élőszóbeli forrásokon nyugszik, mégis vannak benne nyomok, mik

azt bizonyítják, hogy nem csekély számú irott forrást is használt, még pedig nemcsak az előbbi idők epizódjainak elbeszélésében, de magában a peloponnesosi háború történetének egyik-másik korszakában is.

Kétségtelen, hogy Perikles korában a görög városokban nem csak hatalmas művelődési áramlat volt érezhető, de ennek kielégítésére már élénk irat és könyvforgalom létezett. Aristophanes egyik komédiájában, a Békák-ban (V. 1114. s.) olvassuk: «mindenkinek van könyve, a miből műveltséget merít». E szavak az e korban már messzeható irodalmi forgalom elég nyomós bizonyítékai. Nem sokkal később Xenophon (Anab. VII. 5. 14.) beszél nagyszámú könyvekről, miket a Salmydessosban zátonyra jutott hajók ládáiban talált. Az irás használata ekkor már rég el volt terjedve a görög nép minden rétegében. Majdnem minden városban, mely a görög műveltség körén belül esett, voltak iskolák, melyekben az ifjuságot olvasásra, irásra oktatták. Thukydides szavai bizonyítják (VII. 29.), hogy magában Mykalessosban — Böotiának e kis városában — mely akkortájt nem állott valami nagy műveltség és szellemi törekvés hírében: több iskola volt. Bizonyos tehát, hogy ekkor már a görög nép legnagyobb része tudott olvasni, irni és hogy az irás használata minden nyilvános, minden magánügyben közkeletű volt. Athenben már egész iróosztály volt; a népgyülésen, a tanácsnál, a törvényszéknél s minden előljáróságnál egész csapat iró működött, kik különböző osztályokba voltak sorozva. Törvényeket, határozatokat, rendeleteket, nyilvános beszédeket sokszorositottak irásukkal, mik ily módon hamarosan eljutottak az Athéntől függő városokba. Aristophanes Madarak cz. komédiájában is van egy személy, (V. 1037.), ki irott törvényekkel kereskedik.

Perikles korának irodalmi fejlettségéből következik, hogy Thukydides is talált irott forrásokat. Eltekintve a híres államférfiak szónoklataitól, melyek, mint manapság is, bizonyára közkézen forogtak, meg voltak a szerződések, néphatározatok, békealkudozások, mik a történetirónak szószerint rendelkezésére állottak. Thukydides két ilyen okmányt a maga teljes eredetiségében használt föl. Az egyik a lakedemonok s az argivok között megkötött békeszerződés (V. 77.); a másik ugyancsak ezek között létesült fegyveres szövetség oklevele (V. 79.). Már azért is eredetieknek bizonyulnak, mivel Thukydides még a dór tájszólást is — melyen szerkesztve voltak — megtartotta közlésükben.

Épen ily eredetiek a többi szövetség- és békeszerződés szövegei is, miket Thukydides hol kivonatosan, hol szószerint közölt. (V. 18. 23. 47. — VIII. 18. 37. 58.) Eme oklevelek megszerzése könnyű lehetett, mivel oszlopokra, ércz- vagy kőtáblákra vésve nyilvános helyeken voltak kifüggesztve, hogy mindenki olvashassa.

A VII. könyvben azt a fontos levelet közli Thukydides, mit Nikias intézett Athenhez a siciliai hadjárat balsikerei között. E levelet Thukydides szerint (VII. 10.) a város jegyzője olvasta föl a népgyülésen. A levélnek tartalma, Thukydidesnek lelkiismeretes közlésmódja, kritikai pontossága világos bizonyságai annak, hogy e levelet nem puszta hallomásból, emlékezetből másolta és toldotta meg, hanem ismerte, olvasta magát a levelet, mely Athenben annyi gondot, csalódást okozott. E levél közlésével is úgy járt el Thukydides, mint a művében sűrűn közölt beszédekével: az irott forrásokat használta föl.

E gondos, minden aprólékos forrásra kiterjedő búvárlat és kritika volt a tudományos történelemnek megalkotója. Thukydides volt az első iró, ki mindkettőt rendszerré fejlesztette. Ez az oka annak a meg nem szünő dicsőitésnek, mely a legrégibb ó-kortól kezdve napjainkig egyedül benne látja a valódi történetiró mintaképét. Az ó-kornak, talán Polybiust kivéve, egyetlen történetirója. Mindenesetre tanulságos, hogy az ó-kor, mely kevéssé ismerte a történelem valódi lényegét: a tudományos kutatást és módszeres kritikát, s ennélfogva igaz értékük szerint nem is osztályozhatta történetiróit, Thukydidest mégis mindig magasztalja, egyetlen igazi történetirónak nevezgeti. Műve nem egy nagy irót ragadott lelkesedésre: Cicero, Lucianos, Corn. Nepos sokszor magasztalják, sőt legélesebb birálója, Dionysios maga is csak elismeréssel szól nagy jelességeiről. Flavius Josephus az egyetlen iró, ki az ó-korban nem csatlakozott Thukydides magasztalóihoz, sőt azt az itéletet mondta reá, hogy «bár a legmegbizhatóbb és legpontosabb történetirónak látszik, sokan hazugsággal vádolják és méltán». (Contra Apionem 3.) Sőt azt is szemére veti (u. o. 12.), «hogy a római történetről mit sem tudott!» Flavius itéletének alaptalanságát meddő dolog bizonyítgatni. Annyira magán hordja a részrehajlás bélyegét, annyira világos belső tendenciája, melylyel a görög műveltség dicsőségét minden módon kisebbíteni s a maga népének történeti jelentőségét emelni szeretné, hogy fölösleges munkát végez, ki kaján itéletmondását czáfolgatja. Egyetlen görög

vagy római irót sem tud megnevezni a «sok» közül, kik Thukydidest valóban ócsárolják. Ellenkezőleg valamennyien magasztalják. Markellinos szerint (46.) egyedül a Kleon jellemzésének részrehajlásával vádolható Thukydides. Flavius valószinüleg ez egyetlen megjegyzésre alapította rosszhiszemű gáncsoskodását.

Az új-kor itélete semmiben sem csatlakozott Flaviushoz, kinek kárhoztató szavai nyom nélkül enyésztek el a nyugati müveltség terjedésében. Thukydides igazságszeretete annyira bebizonyult valóság, hogy okvetlen meddő munkát végez, ki azt esetleg újabb bizonyítékokkal törekszik igazolni. Évszázadok óta egyetért a tudomány az ó-kor itéletével: «az egész görög történetben a Thukydides megirta időszak áll legtisztábban, legigazabban a késő korok előtt». Ma is igaz Ciceronak egyszerű, de annál mélyebb itélete, mely Thukydidest «rerum gestarum pronuntiator sincerus»-nak nevezi. (Brut. 83 c.) Igazságossága és pontossága annyira kétségtelen, hogy a legújabb történeti kutatás legtöbbször kényes oknyomozása, több szerző esetleg egymásnak ellentmondó adatai között föltétlenül Thukydidesnek adja az elsőséget.

A peloponnesosi háborúról vagy a benne nagyobb szerepet játszott személyekről Thukydidesen kívül csak Diodorus, C. Nepos és Plutarchos irtak kimerítőbben. Ismeretes dolog, hogy az utóbbi kettőnek úgyszólván egyedüli forrása Thukydides műve volt. Ez az oka, hogy általában teljesen megegyeznek vele. A hol tehát oly adatokat sorolnak föl, mik Thukydides művében nem találhatók, világos, hogy későbbi irók müveit használták, kik pedig a peloponnesosi háború történetét illetőleg, a dolog természete szerint kevesebb hitelre méltók, mint a «szem és fültanú» Thukydides. És mindkét iró «egyedül megbizható irónak» vallja Thukydidest s minden kétes esetben neki adják az elsőbbséget. Thukydidestől való eltéréseik tehát — épen saját nyilatkozatuk értelmében — nem bizonyítanak Thukydides pontossága és megbizhatósága ellen. Így van a dolog Diodorussal is, ki különben legkevesebb kritikával nyult Thukydides művéhez. Úgy látszik, hogy Ephoros és Philistoshoz csatlakozott a Thukydides adataitól való eltéréseiben, a kikről pedig kétségtelenül bizonyos, hogy se a kellő kritikával, se a kellő igazságszeretettel nem dolgozták müvüket. Másrészt az is bizonyos, hogy Diodorus a tőlük vett adatokkal egyetlen egy esetben sem czáfolta meg Thukydides pontosságát és megbizhatóságát.

Különben Thukydides a pontosság, megbizhatóság szem-

pontjából magasan fölötte áll a korabeli egyéb iróknak, följegyzőknek is. Sem Andokides, sem Lysias nem tudja megdönteni Thukydides adatainak hitelét. Maga Aristophanes is — kinek vígjátékai pedig kor- és műveltségtörténeti szempontból föltétlenül becsesek — a kétes esetekben készségesen Thukydidesnek adja az elsőséget. Egyébként is e lángeszű költő s Thukydides, a történetiró között elenyésző csekély az esetleges eltérés; a legfontosabb és legtöbb esetben pedig teljesen egyetértenek. Így a Kleon demagóg jellemzésében mindketten megegyeznek. És ez elég bizonyság azok ellen, kik azt hiszik, hogy Kleonnak jellemzésében elhagyta Tkukydidest pártatlansága, elfogulatlansága s azt hirdetik, hogy Thukydides Kleont — mivel ő volt számkivetésének közvetlen oka — az elkeseredés fekete epéjével föstötte meg művében, szándékosan torzítva el vonásait.

Thukydidesnek még Kleonnal szemben is tanusitott fönséges nyugodtságát és pártatlanságát az Aristophanes Kleonja bizonyítja legjobban. Igazi karrikatura ez, összeállítva a legtúlzóbb vonásokból. A kor maga, mely jól ismerte Kleont, e túlzásokat lefejtette alakjáról; de egészben véve olyannak tudta a nyers és elbizakodott demagógot. Thukydides erőszakosnak (III. 36.), szájhősnek (IV. 26.) és álnok fondorkodónak (V. 16.) jellemzi őt, tehát oly tulajdonságokkal, miket Kleon tettei világosan igazoltak. Egyszerű kép, melyből hiányzik az Aristophanes rikító színezése. Abból pedig, hogy az atheni nép, mintegy Aristophanesnek adva igazat, haraggal és megvetéssel fordult el e fékezhetetlen és durva demagógtól, ki hatalomra jutván, azt többé ki nem ereszté kezeiből, ki nyers erőszakkal és álnok ravaszsággal ráerőszakolta ingatag és gyönge jellemű polgártársaira a maga önző akaratát, kit kora azzal a sujtó itélettel bélyegzett, hogy Athene vesztén, romlásán munkált; abból bátran azt lehet következtetni, hogy Thukydides enyhén itélte meg őt s még akkor is, mikor kijelentette, hogy Athen vágyva-vágyott ama idő után, mikor a sors megváltotta ez erőszakos ember valóságos rémuralmától. (IV. 28.)

A mily részrehajlatlan és igazságos Thukydides Kleonnal szemben, épen olyan más tekintetben is. Különben már kutatásai komolyságából és lelkiismeretességéből önként következik, hogy az igazságot tartotta szemei előtt s azt művében is föltüntetni törekedett. Maga mondja (V. 26.), hogy húsz évi számkivetése alatt és következtében teljes lelkinyugalommal tekinthette az

események folyását, úgy a lakedemonbeliek, mint az atheniek részéről. E szavak legvilágosabban hirdetik elfogulatlanságát, tárgyilagosságát. Tény, hogy oly álláspontot választott, melyről egészen pártatlan nyugalommal vizsgálhatta a nagy polgárháborút, a görög törzsek pártos villongásait, a kormányformák ellentétességeit. Csakugyan, egyik harczoló fél felé sem hajlik sehol. Érdekes, hogy névtelen életrajzírója (Anonym. 4.) lakedemonistát, egyik scholiasta pedig (I. 10, és 22.) tisztára Athenpártit födöz fel benne. Ez az egykorú ellenmondás bizonyítja legjobban, hogy Thukydides egyik párthoz sem csatlakozott. Teljes részrehajlatlansággal dícséri, vagy kárhoztatja mi egyik félen is, másikon is dícséretreméltó, vagy elítélhető. Tartózkodás nélkül ismeri el a spartaiak vitézségét és férfiasságát. Főleg a Mantinea mellett vívott öldöklő csata előadásánál vesz többször alkalmat, hogy a spartaiak felülmulhatatlan vitézségére és hadban való jártasságára utaljon. Dicsérettel említi, hogy e csatában, mikor az ellenség hirtelen lepte meg őket s már-már a legválságosabb helyzetbe jutottak — nemcsak a szokott csatarendbe tudtak összeállani, hanem mikor a kedvező véletlen már az argívok kezébe juttatta a diadalt, — akkor pusztán halált megvető vitézségükkel tudtak diadalmaskodni. (V. 66.) A VIII. könyvben pedig azért dícséri őket, mivel a szerencsében bölcs mérsékletet tudnak tanúsítani s kijelenti, hogy bár e tekintetben a chiosiak is jeleskednek, mégis a lakedemonbelieké az elsőség. VIII. 24.)

A mily őszintén és tartózkodás nélkül dícséri a dícsérni valót — ép oly nyíltan gáncsolja is a kárhoztathatókat. Igy rójja meg azt a megokolatlan fontolgatást és lassúságot, a mivel a dakedemonbeliek vállalataikat szokták megkezdeni. A perzsa háborúk idejétől kezdve a peloponnesosi háború kitöréseig nyugodtan nézték Athen emelkedését és hatalmi fejlődését, a nélkül, hogy nyílt cselekvésre — háborúra — határozták volna el magukat, «melyre különben is lassan határozták el magukat és csak akkor, ha kényszerítve voltak.» (I. 118.) De mindjárt a következő sorokban dícséri komolyságukat és elszántságukat, melylyel az egyszer elhatározott háborút felytatták. Különösen élesen gáncsolja eljárásuk lassúságát akkor, mikor az Euboia sziget elpártolása következtében Athenben beállott óriási zavart és rémületet leírja. «Ekkor — úgymond — igen könnyen hatalmukba keríthették volna a hajóitól megfosztott Peiraeust, ha bátrabbak lettek volna. Azonban nem-

csak ez egy alkalommal mutatkoztak Athenre nézve kényelmes és veszélytelen ellenségnek, de nagyon is gyakran. A két harczoló fél jellemre nézve nagyban különbözött egymástól — folytatja tovább a VIII. k. 96. f.-ben — amazok, t. i. az atheniek gyorsak, ezek — a lakedemonok — lassúk, amazok vállalkozók, ezek fontolgatók, a mi Athen tengeri hatalmára nézve különben nagyon üdvös volt.» Egyéb tulajdonságaikat is nyíltan rosszalja Thukydides. Neki nem tetszik az a titokszerűség, az a rejtegetés, a mi összes állami cselekvéseiket, alkotmányukat és közigazgatásukat beburkolja, (V. 63.) Kicsinyléssel beszél szónoki tehetségükről. (IV. 84.) Politikájuk indító okait semmiesetre se tekinti oly nemeseknek, minőknek Brasides feltüntette, azért a spártai frázisok és igéretek által elcsábított atheni szövetségesek elpártolásának előadásába észrevehetőleg belevegyíti jámbor együgyüségüket és könnyenhivésüket illető iróniáját.

Ép így dicséri, vagy gáncsolja az athenieket is, a mint érdemlik. Egész műve bizonyítja, hogy egy pillanatra sem jutott eszébe vádolni, gyalázni szülővárosát, a miért őt érdemetlenül száműzte. Ellenkezőleg mindig egész elragadtatással beszél gyors emelkedéséről, nagyszerű vállalatairól, fényes műveltségéről. Hatalmát és jelentőségét az igazságnak megfelelően feltüntetni úgyszólván egyedüli törekvése. Meleg rokonszenvvel dicséri szívós tetterejét és bátor kitartását, melylyel a háborút egyidőben két helyen: Görögországban és Siciliában folytatta. (VII. 28.) — A szövetséges városokat, melyek Athentől elpártoltak, korholja, hogy Athen erejét és hatalmát sokkal kevesebbre becsülték, mely — pedig — később sokkal nagyobbnak mutatkozott. (IV. 108.) Másrészt egész őszinteséggel tárja föl az atheniek hibáit és fogyatkozásait. «Bátorságuk sokszor a vakmerőségig ment, vállalkozó szellemük pedig gyakran újítás vágygyá lett.» (I. 102.) — Perikles a maga beszédeiben arra törekedett, hogy az atheni népet e szélsőségektől megóvja; a történetíró is határozottan kárhoztatja őket, s a későbbi idők tapasztalataira hivatkozik. (II. 65.) Az athenieknek Periklessel szemben tanusított igazságtalan és bizalmatlan magatartását többször szigoruan korholja. S ha ők e halhatatlan érdemű vezérüket nyomorúságuk és szenvedésük okozójául tekintik, nem késik nyílt határozottsággal kijelenteni, hogy egyedül ingatagságuknak, rövidlátásuknak és gyávaságuknak köszönhették összes szerencsétlenségüket. (II. 21., 59. 65.) Mikor pedig igaztalan bizal-

matlanságukban és megokolatlan neheztelésükben annyira mentek, hogy Periklest pénzbirságra is ítélték, aztán nemsokára ismét kezeibe adták a főhatalmat, akkor Thukydides azzal nyilvánítja méltó haragját, hogy az atheniek eljárását a neveletlen tömeg eljárásának jelenti ki. (II. 65.) Épen így Alkibiades pártjára áll az atheniekkel szemben annak a híres szoborcsonkításnak ügyében s különösen azért korholja őket, hogy mértéktelen gyanakodásukban s attól való oktalan félelmükben, hogy a Peisistratos zsarnok ideje megújulhat — minden nyomorúlt vádaskodónak árulkodására könnyen hallgattak s a legártatlanabb és legbecsületesebb férfiakat is vizsgálat alá fogták. «Nem vizsgálták meg az árulkodókat, hanem mindent gyanakodással fogadtak s a legelvetemültebb embereknek is hitelt adtak.» (VI. 5.) Máskor meg élesen rójja meg a saját erejüknek túlbecsülését, s a szerencsében való elbizakodottságukat. Kárhoztatja eljárásukat, mit 424-ik évben Siciliából hazatérő hadvezérekkel szemben tanúsítottak, kiket részben száműztek, részben pénzbírságra ítéltek, mivel szerintük Siciliában keveset végeztek és mivel a szigetet korán odahagyták. Sokszor korholja őket gyávaságuk miatt is. Így megrójja a Syrakusa melletti roppant nagy veszteségükre tanusított határtalan kétségbeesésüket biztatólag emlegetve az atheniek híres önbizalmát és vakmerőségét (VIII.).

A mint igazságosan és részrehajlatlanúl osztja el ítéletét és dicséretét a két ellenfél között, épp oly részrehajlatlan egyik és másik fél iránt is, mikor kiválóbb államférfiaikat és vezéreiket megbirálja. Kleont megvetendőnek és politikáját képtelennek tartja, ugyanakkor Periklesről s az atheniek egyéb kiváló embereiről a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik. Dicsérete azonban soha sem válik túlzássá, ellenkezőleg nyiltan kimondja, mi a hiányos s mi az elitélésre méltó eme — egészükben érdemes — férfiakban. Így nem hallgatja el, hogy éppen Perikles volt az, ki Athent a háborúra — a mi Thukydides szerint minden esetben baj és szerencsétlenség forrása — biztatta, ösztönözte. (I. 127.) Elismeri azonban, hogy Perikles jól számított, s ha az egész háborúnak s az összes nyomorúságnak, mi ez által Athenre háramlott, közvetett oka ő volt is, azért még sem lehet őt okozni a háború gyászos eredményeiért. A legnagyobb dicsérettel említi politikai előrelátását és az összes eshetőségre kiterjedő éleseszű számítását, s kijelenti, hogy jóslatait, számításait mind a Perikles által is átélt, mind a későbbi események fényesen igazolják. (II. 64.) Határo-

zottan és többször kiemeli, hogy Perikles úgy szónoklásának ereje, mint cselekvésében való csüggedetlen kitartása által — korának legelső s legnagyobb embere volt. (I. 139.) Ismeretesek és híressé váltak meleg rokonszenvének szavai, mikkel e nemes jellemű népvezérnek, ki valóságos varázshatalommal kormányozta a sokfejű sokaságot, örök emléket állított. «Hatalma erkölcsi és szellemi fensőbbségén alapult, és azon, hogy jelleméhez a megveszthetőség gyanujának még árnyéka sem férhetett. Ő tehát uralma gyakorlásában függetlenül állt a tömeggel szemben s nem hogy hagyta volna magát ettől vezettetni, de sőt ő vezette ezt, mert annálfogva, hogy befolyását nem helytelen eszközökkel szerezte, nemcsak hogy nem igyekezett soha a népnek szája ize szerint való dolgokat beszélni, hanem ha kellett, személyes tekintélyére támaszkodva olykor keményen is oda mondogatott neki. Így ha észrevette, hogy polgártársai negédes önhittségből valaminek nem a kellő időben melegednek neki, lehűtötte őket úgy, hogy meg is félemledtek; s ha viszont oktalan csüggedtség lepte meg őket, önbizalmukat ismét helyreállította. Ekkép az államban névleg a polgárság, de tényleg a legjelesebb polgár uralkodott. (II. 65.)

Thukydides részrehajlatlanságát különösen Nikias vezér jellemében ismerhetjük meg. Jóllehet — egészben véve — kiváló tisztelettel beszél e nagy férfiuról, azért nem hallgatja el jellemének hiányait, melyek pedig nem kevés okai voltak e háború Athenre nézve oly gyászos végződésének. Fájdalmas szavakkal sajnálja szerencsétlen végét, melyet nemes és erényes élete miatt az összes görögök közül legkevésbbé érdemelt. (VII. 86.) Ez őszinte fájdalom azonban nem gátolja őt abban, hogy Nikias túlzott jámborságát és babonára hajlandó kishitűségét ne rosszalja. Thukydides szerint helytelenül tette, hogy a holdfogyatkozásokat isteni intőjeleknek tartotta s ezek miatt az athenieknek Siciliából való minden körülménytől sürgetett visszavonulását elhalasztotta. (VII. 50.) Nikias közmondásos békeszeretetében Thukydides — bár maga is jobb szerette a békét — néhány önzésből származó indító okot lát: «Nikias szerette volna biztosítani szerencséjét és dicsőségét, míg meg nem csökkennek, továbbá a jelenre nézve mind magát, mind polgártársait megmenteni a bajoktól, az utókorra pedig oly véleményt hagyni maga felől, hogy a haza ő miatta soha csapást nem szenvedett; ez pedig, a mint hitte, úgy érhető el, ha a veszedelmeket kerüljük s magunkat a lehető legritkábban bízzuk a vak-

szerencsére, mindez pedig csak a békében érhető el.» (V. 16.) Azt mondja róla, hogy a sereg élén nagyon gondos, lelkiismeretes, előrevigyázó és számító volt, de a határozatlanságig és habozásig előrevigyázó és könnyen csüggedő. (IV. 28; VII. 42, 48.) Jellemének nagyságát közvetlen halála előtt mutatta meg leginkább, mikor — betegség és vénség által már a nélkül is elcsigázva — a szerencsétlenséget mérhetetlennek látta magára és kétségbeesett seregére szakadni. Ez utolsó dicsőséges pillanatokat meghatóan, s nagyságát a szerencsétlenségben elismerve adta elő Thukydides. (VII. 76.)

Athennek utolsó politikai nagy emberével, a lángeszű Alkibiadessel szemben is megőrizte Thukydides a maga higgadt kritikájának teljes függetlenségét. Kétségtelen, hogy művében egy jellem sincs oly mesterien megrajzolva, mint Alkibiadesé, de senki sem is érdemelte meg annyira a komoly tanulmányozást, mivel a peloponnesosi háború folyamán senki sem hatott oly soká és oly mélyen Görögország sorsára, mint Alkibiades.

Thukydides mint ifjat vezeti olvasói elé, ki azonban nemes származásánál és óriási birtokainál fogva már tekintélyes ember, kinek határtalan nagyravágyása, büszke öntudata, beteges érzékenysége és ingerlékenysége a helyzetet összezavarással s Athent újból háborúba keveréssel fenyegette. (V. 43.) Néhány szigorú vonással jellemzi őt, mikor önzésétől, nagyravágyásától s elbizakodottságától elkapatva, Athent a Siciliába való szerencsétlen bevonulásra rábeszélte. «Alkibiades ugyanis azért, mivel polgártársai előtt nagy figyelem tárgya volt, a lovaira s egyéb fényűző kedvteléseire való költekezésben túljárt az anyagi helyzete szabta mértéken. S ő lett is később Athón bukásának az oka. Vakmerő különczködései, melyeknek sorozatából állt élete, továbbá messzevágó czélzatai, a melyeknek minden alkalommal való próbáját adta, sokakat aggodalomba ejtettek. Ezek oly embert láttak benne, a ki zsarnokuralom megalapítására vágyik. E miatt nyilt ellenség gyanánt viselték magukat vele szemben, s a had intézését, bármily jól forgatta is magát e téren, személyes ellenszenvből, a melyet iránta a magánéletben elkövetett tettei miatt tápláltak, más vezér kezére igyekeztek játszani s ekkép az államot a végveszedelem szélére sodorták.» (VI. 15.)

E pár sor elég bizonyság arra, hogy Thukydides ép oly távol van az okvetlen dicséréstől, mint az okvetlen ócsárlástól. Alkibiades szokatlan hibái miatt nem felejti el szokatlan kiválóságait,

hogy minden tekintetben kárhoztathassa. Szavaiból kitetszik, hogy zokon veszi könnyelműségét és semmit sem tekintő önzését; másrészt azonban tetterejét és történeti jelentőségét a lehető legnagyobb elismeréssel jelenti ki. Mikor 411-ben a Samosnál állomásozó atheni hadsereg a miatt való fölháborodásában, hogy Athenben a nemesség valóságos államcsinynyel a demokratikus alkotmányt eltörülte, a Peiræusba akart indulni, Alkibiades volt az, ki e boszuló hadjáratot megakadályozta; és Thukydides teljes elismeréssel adózik e tetteért. «El kell ismerni — úgymond — Alkibiades az első oly nagy szolgálatot tette az államnak, mely bátran kiállhatja az összehasonlítást bárki másnak a nagy szolgálataival is. A mint ugyanis ekkor a Samosnál álló atheniek a saját feleik ellen akartak indulni, a mely tettükkel Ioniát és a Hellespontos vidékét tüstént a leghatározottabban az ellenség kezére játszották volna, ő volt az, ki ennek útját állotta. S az ekkori viszonyok közt nem is volt senki, a ki visszatarthatta volna a tömeget; s ő meg is cselekedte.» (VIII. 86.) De az is bizonyos, hogy Alkibiades e nagy szolgálata szintén önző indító okokból sarjadzott; a történetíró maga elégszer határozottan kimondja itéletét, hogy önzésén kívül egyéb indító ok nem vezette, mert az teljesen közömbös volt rá nézve: vajjon aristokratikus, vagy ellenkezőleg demokratikus alkotmányt kapott-e szülővárosa. (VIII. 48.)

Ugyanilyen elfogulatlansággal itélte meg Thukydides a spártai vezéreket. Világos bizonyságok erre Archidamos, Kleomenes, Agis, a diadalmas Gylippos és különösen Brasidasnak jellemzései. Kétségtelenül Brasidas volt a peloponnesosi háborúban vezérszerepet játszott spártaiak legérdekesebb és legjelentősebb alakja annyival inkább, mivel közvetve — a Thukydides ellen nyert amphipolisi diadallal — ő volt oka a történetiró húsz éves számkivetésének. Hogy Thukydides egykori ellenfeléről, kivel szemben buknia kellett, a legnagyobb tisztelettel szól s hadban való jártasságát, hadvezéri képességét minden alkalommal a legnagyobb elismeréssel említi, mindenesetre gondolkodásának nemességét és teljes részrehajlatlanságát igazolja.

Már a 431-ik év történetének előadásában említi Brasidas bátorságát és határozottságát, kinek dicsőségét a különben szűkszavú Sparta is lelkesedve hirdette. Mikor hazája 424-ben Thrakiába, Athen legsebezhetőbb birtokára küldötte, Sparta előnyére váratlan fordulatot adott a háborúnak, úgy hogy Athennek sok

szövetséges városát a maga részére nyerte meg. Thukydides azt mondja, hogy meglepő sikereit egyrészt határozott tetterejének, másrészt igazságosságának és bölcs önmérsékletének köszönheti. Ez utóbbi tulajdonságait annyira hangsúlyozza, hogy nyiltan kijelenti «Brasidas feddhetetlen és okos magaviselete még a későbbi, a siciliai háború utáni eseményekre is kihatott. Mert mindenki ismerte, ki tapasztalásból, ki hallomás útján; a mivel a lakedemonokat az atheniek szövetségesei előtt nagyon népszerűekké tette.

Ugyanis mivel ő volt az első, ki a külföldre ment táborozni, az által, hogy ebben egy minden tekintetben kifogástalan férfi hirébe jutott, maga után azt az erős meggyőződést hagyta hátra, hogy a többi lakedemonok is mind olyanok, mint ő maga.» (IV. 81.) Pár fejezettel utóbb ismét behatóan foglalkozik Brasidas szelidségével, bölcs önmérsékletével; általában a legnagyobb elismerés hangján említi jó tulajdonságait, bár dicséretét némileg azzal gyengíti, hogy Brasidast úgy itéli meg, mint a ki rábeszéléseiben, alkalmi csábításaiban a szükséghez képest a valótlanságot, a «nem tiszta igazságot» is fölhasználta. (IV. 108.). Más alkalommal ismét dicséri a hadban való jártasságát, a telhetetlen és mégis gyámoltalan Kleonnal szemben tanusított határozottságát (V. 7.) és épen nem veszi tőle zokon, hogy mindig a harcz-párthoz szított, pedig jól tudta, hogy ezt következetesen azért cselekedte, mivel a háború neki tekintélyt és dicsőséget szerzett. Temetésének említésénél egész melegséggel rójja le azt a tiszteletet, mivel neki, mint nemes ellenfélnek, még holtában is adóztak. (V. 11.)

E fölös részletek elég világos bizonyságai Thukydides igazságszeretetének s — a mi a történetiró legkiválóbb tulajdonsága: — elfogulatlanságának. Igéretét tehát beváltotta. Teljes «nyugalommal» figyelte és vizsgálta meg a kor eseményeit, jellemezte mozgató személyeit, hogy az igazsághoz híven irja meg a valójában megtörtént cselekvések szövevényét.

A történetirásnak ma is ez az eszménye; a minden tökéletesség foglalatja.

Életének első magyarázói: Markellinoson kivül Didymos Chalkenteros, majd Dionysios Halicarnasseos, később Numenios, Sabinos, Heron nem is késtek homlokára fűzni a halhatatlanság koszorúját. De — a hogy Mommsen mondja Cæsarról — ő is úgy volt, mint minden nagy ember, a ki korát megelőzi. Utánzói fölös számmal voltak, de közvetlen epigonjai csak egyik-másik kiváló-

ságát birták nyomon követni. Az egész, az összesség egybeható erejét és összetartó eszméjét talán fel se fogták; mert követni és utólérni egynek sem sikerült. Az «attikai méh», a hogy Xenophont nevezte kora, a kinek ajkát egyenesen a rábeszélés istenasszonya Peitho ihlette; bár közvetlen nyomában él, ezt az eszmét a maga — forrásműnek kitűnő — Anabasisában meg sem közelítette. S ha mint hadtörténetiró nagy tanulságokkal szolgál is «minden idők hadvezéreinek», a bölcselkedő kutatót, ki az épen forrongó társadalmi és politikai élet rajzát és igaz magyarázatát keresi, hidegen hagyja előadásbeli fényes tehetsége.

A scriptores «minorum gentium» a Herodotos plagizátora Ephoros, a Cornelius Nepostól «maledicentissimus»-nak nevezett chiosi Theopompos, aztán Diyllos, Douris mintha soha se olvasták volna Thukydidest. Lehet, hogy a teljesen átalakult görög világfelfogás a cselekvések leirásában is pusztán az adott tények egyszerű egybeszövésére készteté őket, mint a hogy a fejlődő skepsis minden föltevést hiú és veszedelmes önámításnak hirdetett; lehet, hogy czéljuk nem volt se oly tisztán művészi, se oly tökéletesen emberi, mint Thukydidesé. Az bizonyos, hogy messze mögötte maradtak mind az anyag gyüjtésében és annak beható vizsgálódáson alapuló feldolgozásában, mind pedig egyszerűségével nemes előadásában.

De épen az a körülmény, hogy előző úttörők nélkül s egymaga teszi a történetirást művészetté s hogy művészete közvetlen utódok nélkül maradt: bizonyitja legjobban, hogy Thukydides valódi lángelme volt; hogy méltán tekinti őt a művelődéstörténet a legelső valódi s hosszú századokon át egyetlen nagy történetirónak.

*

Repertorium:

Poppo: Prolegomena ad Thukyd. I. Spengel Artium scriptores. I. Roscher W. Leben, Werk und Zeitalter des Thukydides. LI. Classen: Thukydides. Krüger: Leben des Thukyd. Ullrich: Zur Erklärung des Thukyd. Welzhofer: Thukydides und sein Geschichtswerk. Weber: Geschichte d. pelop. Krieges. (Weltgesch. I.) Hornyánszky Gyula Thukyd. s a sophistika Hegedüs István és Bassel Aurélnak Thukyd. és művéről az «Egyet. Phil. Közl.»-ben megjelent értekezései. Curtius-Huszár: A görögök története. Gyomlay Gy.: A görögök története. Schvarcz Gy.: A gör. tört. kül. tek. Athene-re stb. Az idézetek Zsoldos B. Thukydides-ének illető sorai.

Dr. Serédi Lajos.

II.

ÉVI JELENTÉS.

Az 1899—1900-ik iskolai évet szeptember 8-án kezdtük meg. Ettől fogva folytonos volt a tanítás menete, melyet csupán a rendtartás szabta szünetek és iskolai ünnepek szakítottak meg. Megünnepeltük Ő Felsége nevenapját (okt. 4.), a reformáczió ünnepét (okt. 31.), márczius 15-ét, ápr. 11-ét, junius 8-át. Az ifjúsági isteni tiszteletet a szokott módon és időben tartottuk. Egyházi beszédet mindenkor Bereczky Sándor felszentelt lelkész és vallástanár mondott, az éneket harmoniumon Kéler Elemér, VIII. oszt. tanuló kisérte. Az Úr asztalához május 5-én járultunk a protestans tanuló ifjúsággal.

Kisebb-nagyobb zökkenők nélkül azonban most sem folyhatott le az iskolai év. Góbi Imre, az intézet igazgatója, betegsége miatt kénytelen volt november hó folyamán két hónapi szabadságra délvidékre utazni. Helyette a történelmet a VI-ik osztályban Wéber Rudolf, a VII-ik osztályban Dr. Szigethy Lajos tanította, az igazgatói teendőket pedig Ulbrich Sándor végezte. Tavaszra kelve Scholtz Albert tanártársunk hagyta abba a munkát, fájdalom, végképen. A régóta betegeskedő tanár márcziusban hosszú szabadságot kért s nyugdíjaztatásáért folyamodott. Mind a két kérése teljesült, minek folytán Scholtz Albert szeptember elején az intézet kötelékéből kilép. Az egyháztanács meleg elismeréssel bocsátotta el a derék, lelkiismeretes és szakavatott tanárt, ki főgymnasiumának 28 éven át egyik dísze volt; a tanári testület pedig őszinte sajnálattal látja távozni az egyenes lelkű, jellemes férfiút és jó kollégát. Legyen az ő pihenése, melyre becsületes munkával szerzett jogot, tartós és zavartalan. A tanári karban támadt hézagot az egyháztanács egyelőre úgy töltötte be, hogy Kovács János tanárjelölt urat az 1900—1901. iskolai évre a latin és magyar

nyelv tanításával bízta meg ideiglenes minőségben. Scholtz Albert tárgyait márcziustól fogva a jelen iskolai év végéig három társunk vállalta magára: Dr. Tóth Kálmán a latin nyelvet az I. a. osztályban, Dr. Hittrich Ödön a latin nyelvet az I. b. és Dr. Szigethy Lajos a földrajzot a IV. osztályban.

Az iskolai év elején vagy nem sokkal azután elhunyt Batizfalvy István, a ki ugyan már néhány év előtt nyugalomba vonult, de azóta is hozzánk tartozónak érezte magát és mi is annak tekintettük. Temetése október 13-án ment végbe. Mi tanárok, volt tisztársai, a felsőbb osztályok növendékeivel együtt, kikísértük végső nyugvó helyére; a sírnál az igazgató búcsúzott tőle rövid szavakban. Nyugodjék békével!

Az államsegély összege ez idén 30,000 koronára rúg; jövőre remélhetőleg eléri a maximalis számot, a 32,000 koronát. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő Nmga ez idénre is Dr. Erődi Béla urat, a budapesti sz. főv. tankerület kir. főigazgatóját küldte ki hozzánk iskolalátogatónak, ki is az iskolát január 25., 26., 27. napjain látogatta meg, a szokásos értekezletet pedig, melyen főgymnásiumunk felügyelője, Zsigmondy Géza úr is részt vett, január 29-én tartotta. A tornaterem kérdése még mindig megoldatlan; I—II. osztálybeli tanitványaink jövőre is a gymnasium épületében levő tornacsarnokban, a III—VIII. osztálybeliek a Nemzeti Tornaegylet csarnokában fognak tornászni. A tanári kar ajánlatára az egyháztanács elhatározta, hogy a jövő iskolai évben az I—IV. osztály tanulói, ha a főváros átengedi a szükséges helyet, részt vesznek az u. n. játékdélutánokon, még pedig a III—IV. osztály Maurer János tornatanár, a II. a. és II. b. osztály Mikola Sándor tanár, az I. a. és I. b. osztály Dr. Schneeberger Nándor tanár felügyelete alatt, egyszersmind a nevezett felügyelő tanárok részére a miniszterileg megállapitott tiszteletdíjat kiutalványozta. Erre való tekintettel Mikola Sándor folyamodott a julius első napjaiban tartandó játéktanfolyamra való felvételért.

A fegyelmi állapot általában véve kielégítő volt; csupán az év elején kellett négy alsóbb osztálybeli tanuló ellen a csendes eltávolítást alkalmazni. A tanulók egészségi állapotáról az iskolaorvos külön jelentése itt következik:

Iskolánk növendékeinek egészségi állapota a lefolyt tanévben eléggé kedvezőnek mondható. Sajnos, egy növendékünket, Landsmann Ernő I. oszt. tanulót, mégis kiragadta körünkből a

halál, egy másik esetben pedig az iskolában támadt hirtelen rosszullét, ájulás miatt kellett egy növendékünket orvosi segélyben részesítenünk. — Súlyosabb és hosszasabb, nem fertőző betegség a rendesnél nagyobb számban ez idén sem fordult elő.

Aránylag csekély volt a ragályos fertőző betegségekben szenvedő tanulók száma. Ilynemű betegségek miatt 16 növendékünk volt 2—6 hét tartamára az iskolából kitiltva, 19-en pedig a családjukban előfordult ragályos betegség miatt. Az esetek túlnyomó részében vörheny szolgált a kitiltás okául. A kitiltott növendékeknek az iskola ujbóli látogatását mindannyiszor csak orvosi bizonyitvány alapján engedtük meg.

Iskolazárás az idén egyetlen osztályban sem vált szükségessé. A VI. osztályt, melyben husvét előtt több vörhenyeset fordult elő, a husvéti szünet alatt fertőtlenitettük s ujból festettük.

Ragályos szembajban (különösen trachomában) az október és május hónapokban megejtett szemvizsgálatok tanusága szerint egy növendékünk sem szenvedett.

A védhimlőoltás törvényszabta kötelezettségének az összes növendékek eleget tettek.

A tornázás kötelezettsége alól alkalmatlan testalkat vagy betegség és szervi hiba miatt az idén 92-en voltak részint az egész év tartamára, részint ideiglenesen felmentve. A felmentettek közül többen, orvosi rendeletre, gyógygymnastikát folytattak. A felmentéseknek ezen valóban óriási számát igazolja azon körülmény, melyre már mult évben is utaltunk, hogy t. i. saját alkalmas tornaterem hiján növendékeinknek a korai délutáni órákban, tehát épen az emésztés idején kell a Nemzeti Tornacsarnokba menniök tornázni s ezért olyanoktól sem tagadhatjuk meg a felmentést, a kik különben nemcsak hátrány nélkül tornázhatnának, de sőt a tornázásra szükségük is volna (pld. vérszegényeknek).

Átterve az iskola épületének egészségügyi viszonyaira, megjegyzem, hogy úgy az egész épületnek, mint az egyes tantermeknek tisztaságára, a kellő fűtésre, szellőzésre s mesterséges világitására, mint minden évben, állandóan kellő gondot fordítottunk. Az iskola összes helyiségei a lefolyt tanévben már kizárólagosan új, a tűdővész terjedésének gátlását czélzó, vízzel megtöltött köpőedényekkel voltak ellátva.

Az egészségtan, mint rendkivüli fakultativ tantárgy, a VII. osztályban egyelőre még csak heti 1 órában lett előadva. Egyetlen

ismétlő kivételével, a ki az egészségtant tavaly hallgatta, az osztály összes növendékei tanulták. A második félévben az igazgató, osztály- és szaktanár beleegyezésével kimaradt az egészségtanból *egy* tanuló. (A tanítás anyagát l. az értesítő más helyén: «Tananyag. VII. osztály. Egészségtan»).

Mint más években, úgy ez idén is részt vettek a VII. oszt. növendékei az egészségtan tanárának vezetése mellett néhány, az egészségtannal kapcsolatosan rendezett tanulmányi kiránduláson.

Decz. 10-én a központi tejcsarnokot tekintették meg, a hol a tejcsarnok igazgatósága megvendégelte a kirándulókat; decz. 23-án a közvágóhidat, febr. 27-én az Országos protestáns árvaházat látogatták meg, május 27-én pedig a bp. önkéntes mentőegyesület helyiségeit és berendezését tették tanulmányuk tárgyává. (A tanulók pünkösdi kirándulását l. más helyütt.)

A vizsgálatok rendje, sora a következő volt: A VIII. osztály évzáró vizsgálatai május 10—20-án, az irásbeli érettségi vizsgálat május 25—31-én, a szóbeli érettségi vizsgálat junius 11., 12., 13., 14. napjain ment végbe. Az I—VII. osztályok vizsgálatai junius 15—21-én voltak, az évzáró ünnepet junius 25-én tartottuk.

Az érettségi vizsgálaton Nagyt. Bachát Dániel főesperes úr elnökölt, a kormány képviselője mélt. Dr. Gömöry Oszkár miniszteri tanácsos úr volt.

Az irásbeli érettségi vizsgálat thémái a következők voltak:

I. *A magyar nyelvből:* 1. Kármán, Kisfaludy Károly és Széchenyi eszméi és hatásuk közéletünkre. 2. Milyen egyes korszakokban felelt meg Magyarország, mint a nyugati műveltség védője, legjobban történelmi feladatának? 3. Van-e a természettudományoknak a gyakorlatin kívül más czéljuk és hatásuk is?

II. *A latin nyelvből:* latinra fordítandó magyar szöveg: *Az igazi dicsőségről.*

III. *A görög nyelvből:* magyarra fordítandó: Ilias XXIV. 513—542.

IV. *A német nyelvből:* Deák Ferencznek egy leveléből. (1840. aug. 15).

V. *A mennyiségtanból:* 1. Ábrázoljuk a következő függvényeket:

$$y_1 = 4x^2 - 4x - 15, \quad y_2 = -4x^2 + 20x - 25.$$

Vizsgáljuk meg e függvények változását, ha x — ∞-től + ∞-ig

változik; végre határozzuk meg x-nek ama értékeit, melyeknél e függvények hányadosa $\frac{y_1}{y_2}$ positiv.

2. Egy r sugarú gömbbe egyenlő oldalú kúpot irunk; e kúpba érintő gömböt, e gömbbe ismét kúpot és így tovább. Mekkora az 1., 2., 3., . . . n.-gömb, illetőleg kúp felülete; mekkora a gömbök, illetőleg kúpok fölületeinek összege, ha n végtelen nagy.

A mathematikai irásbeli vizsgálaton előfordult visszaélések miatt 20 tanuló új dolgozatot irt, melynek feladatai:

1. Valakinek 24 éven át minden év végén 800 k-t kell fizetnie; mennyit fizethetne e helyett 24 éven át minden második év végén? Mikor törleszthetné egész tartozását egyszerre 19,200 k-val? $p = 5$.

2. Egy szabályos hatszög területe $t = 24\sqrt{3}$ cm^2; mekkora a hatszög oldalait érintő kör területe? Számítsuk ki továbbá ama forgási test köbtartalmát, mely akkor keletkezik, ha a hatszög az egyik oldala körül forog?

Az ösztöndíjak, jutalmak és segélyek a következőknek osztattak ki:

I. A *Róth-Teleki Johanna grófnő* alapította ösztöndíj (70—70 korona) Bruckner Károly VIII. és Vladár Gyula VII. oszt. tanulónak.

II. Az *Egyes. Budap. Főv. Takarékpénztár* ösztöndíját Renk Ernő III. o. tanuló élvezi.

III. A fentartó egyházgyülekezet kezelésében, illetőleg birtokában levő ösztöndíjakat és jutalmakat a nt. egyházi tanács a tanári kar ajánlatára a következő tanulóknak szavazta meg:

1. A *Német István tábornok*-féle 84 koronát Neumann Gyula VIII. oszt. tanulónak.

2. A *Glosius*-féle 42—42 koronát Krátky János II. a. és Warinszky Béla I. a. oszt. tanulóknak.

3. A *Bulyovszky Gyula*-féle 20—20 koronát a magyar nyelv tanulásában tanusított buzgóságukért Koós Zoltán VII., Rakovszky Iván VI., Vámossy László IV., Sárkány Gyula IV. és Incze József II. oszt. tanulóknak.

4. A *dr. Székács József*-féle 2 aranyat a magyar nyelv tanulásában tanusított buzgóság jutalmául Kund Árpád VIII. oszt. tanulónak.

5. A *dr. Karl János*-féle 1 aranyat a természetrajz szorgalmas tanulásáért Pözel Tibor IV. o. tanulónak.

6. A *dr. Ormai Lajos*-féle 10 koronás jutalmat Ligeti Pál V. o. tanulónak, mint jeles mathematikusnak.

7. A *Steinacker Ödön*-féle 10 koronás jutalmat Vetsey Aladár VII. oszt. tanulónak.

8. A *Schranz Andor*-féle 1 aranyat, mely az alapító-levél értelmében jeles előmenetelű, példás magaviseletű VIII. oszt. tanulónak adandó, Zsigmondy Kálmánnak.

9. A *dr. Tóth Kálmán* tanár vezetése alatt álló főgymnasiumi ifjusági segélyző-egyesület ez idén is 150 koronát juttatott szegény sorsú, jó magaviseletű tanulók segélyezésére. Az összeget a tanári kar igy osztotta ki: 30—30 koronát Simon László I. b., Benkó Gyula III. és Wurm Mátyás V. oszt. tanulónak; 20—20 koronát Porkoláb Zoltán VI., Kemény Gábor III. és Teke László I. b. oszt. tanulónak.

10. *Egy ismeretlen jótevő* 2 drb arany adományát Benkő János Ib. oszt. tanuló kapja.

11. A «*Tabitha*» *jótékony nőegylet* adománya, 1 drb 20 koronás arany, Kehrling Károly V. oszt. tanulónak itéltetett oda.

12. *Nagys. Lukács Józsefné* úrnő által physikai ösztöndíjul adományozott 1 drb aranyat Aczél Ferencz VII. s az ugyanazon úrnő által mathematikai ösztöndíjul adományozott 1 drb aranyat Weisz Gyula VI. oszt. tanuló nyerte el.

13. Az *ifjúsági dal- és zeneegyesület* jubileumi alapjának 20 koronás jutalomdíja a jövő évben fog először kiosztatni.

14. A *zólyomi Wagner Géza* jtr. által alapított 80 koronás jutalomdíj ez idén a VIII-ik osztály számára, a nemzeti történelem tanulásában tanusított buzgóság jutalmazására tűzetett ki, de nem volt kiadható, s az alapító-levél rendelkezése értelmében a tőkéhez csatoltatott.

15. Az *ifjabb bojári Vigyázó Sándor*-féle nagyobb (500 koronás) és kisebb (300 koronás) ösztöndíj ez idén szintén a tőkéhez csatoltatott, mivel a tiszta jelesen és általános jelesen érettek közt egy sem volt, ki az alapító levélben kivánt egyéb feltételeknek is megfelelt volna.

16. A *dr. Schreyer Jakab* fővárosi lakos h. ügyvéd úr által alapított 20 koronás ösztöndíjat, mely az idén kerül először kiosztásra, Czölder Lajos III. oszt. tanuló kapta meg.

17. A *Bergl Gyula*-féle ösztöndíjat, 20 koronát aranyban, a tanári testület Tézner Ernő VIII. oszt. tanulónak ítélte oda. Ez az ösztöndíj is most osztatik ki először.

18. A *Deutsch Oszkár*-féle ösztöndíjat, (1 db. 10 k. arany), mely a VIII. o. egyik a latinban kiváló tanulójának szól, Mautner Tibor nyerte.

19. *Egy ismeretlen jótevő* adományát, 20 koronát aranyban, Lichtenberg István I. a. oszt. tanuló kapja.

20. A *Lamm Dezső*-féle ösztöndíj Izsó Lajos V. oszt. tanulónak ítéltetett oda s az alapító-levél értelmében január 19-én adatott ki.

A pályázatok eredménye a következő:

1. A «*Tabitha*» *jótékony nőegylet* által pályadíjul adományozott 1 drb aranyra a vallástanár a következő thémát tűzte ki: *Az imádságról.* Beérkezett 6 dolgozat. A pályadíjat Vámossy László IV. oszt. tanuló munkája nyerte el.

2. Az «*1883-ban érettségit tett ifjak*» által alapított 28 korona pályadíjat tavaly Böngérfy Géza VI. o. tanuló nyerte el, *Nagy Lajos és Mátyás királyról* szóló történeti párhuzamával. A pályadíj ez idén a következő kérdésre tűzetett ki: Miért nevezhetjük I. Rákóczi Györgyöt történelmünk gondviselésszerű férfiának?

3. A *Döbrentei Gábor*-féle 1 aranyat az *Arany János-körben* buzgón működő, jól szavaló és jó stilusú tanuló szokta megkapni. A kör elnöke ez idén Pollacsek Adolf VII. oszt. tanulónak ítélte oda.

Az *adományok* és *alapítványok* rovata ez idén is örvendetes adatokat tüntet fel és arról tesz tanubizonyságot, hogy főgymnasiumunk régi jóakarói és barátai mellé ujakat szerzett magának. Az adományokat és ajándékokat a következőkben soroljuk fel: Litzmann Ignácz úr az iskolai év elején 20 koronát bocsátott az igazgató rendelkezésére, ki azt egy szegénysorsú tanuló tandíjának törlesztésére fordította. A csurgói ev. ref. főgymnasium igazgatósága az intézet 1 drb bronzérmét küldötte be éremtárunk számára. A «Magyar Szinház» igazgatósága márczius 15-iki előadására 27 drb ingyenjegyet küldött tanítványaink részére. Dr. Markó László úr «*Aesopusi mesék*» cz. könyvét ajándékozta könyvtárunknak. A nm. vallás- és közoktatási miniszter úr történelmi szertárunkat *Itália térképével* (a legrégibb időtől Augustusig) és *Magyarország térképével* (a bécsi béke idejéből) gyarapította.

Az ifjúsági segélyző-egyesületnek adományozott: a *Pesti hazai első takarékpénztár* 200 koronát, az *Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár* 100 koronát, a *Magyar országos központi takarékpénztár* 50 koronát.

Dr. *Schreyer Jakab* ügyvéd úr azon alkalomból, hogy középiskolai tanulmányait második fia is sikeresen bevégezte, 500 koronás alapítványt tett, melynek czéljáról az alapító-levélben így rendelkezik:

«Én alólirott dr. Schreyer Jakab budapesti lakos h. ügyvéd hálásan emlékezve meg arról, hogy mindkét fiam a budapesti ág. h. ev. gymnasiumban kezdette meg és végezte be középiskolai tanulmányait, ezennel egy 500 korona névértékű magyar papirjáradékkötvénynyel örökös alapítványt teszek. Ezen alapítvány kamatainak ösztöndíjképen való mikénti felhasználását, kezelését és egyáltalában a közelebbi módozatok megállapítását a nevezett gymnasium nagyérdemű tanári testületére bizom».

Az 1897-ik évben főgymnasiumunkban érettségi vizsgálatot tett ifjak közül tizen, névszerint: Aczél Ede, tószegi Freund Antal, Kanitz Henrik, Krausz Jenő, Mautner Elemér, Bálint Béla, Hofbauer Ervin, Kornfeld György, Lichtenberg Sándor és Rosenfeld József urak, korán elhunyt tanulótársuk és barátjuk, Bergl Gyula emlékére 500 korona alapítványt tettek. Az alapító-levél rendelkező része így szól:

«Alólirottak 500, azaz ötszáz korona alapítványt tesznek fiatalon elhunyt barátjuknak, Bergl Gyulának emlékére. Ezen összeg évi kamatja aranyban, mint «Bergl Gyula-féle ösztöndíj» az évzáró ünnepélyen nyilvánosan osztandó ki. Elnyerheti vallás-különbség nélkül a budapesti ág. h. ev. főgymnasium felső négy osztályának azon növendéke, kit az ösztöndíjra jó erkölcsi viselete és kiváló szorgalma folytán a tanári testület méltónak talál.»

A *Pesti hazai első takarékpénztár* 3000 koronás alapítványt tett oly kikötéssel, hogy ennek fejében jogában álljon évenként egy főgymnasiumunkba járó tanulót tandíjmentességre ajánlani.

Befejezzük az adományok sorozatát az evangélium szellemében, csendben, hivalkodás nélkül munkálkodó áldozatkészségnek egy szép példájával. Egyházgyülekezetünknek egy ismeretlen, buzgó tagja, a ki levelében magát «egy lutheránus»-nak nevezi, 1000 koronát küldött egyházunk felügyelőjéhez oly rendeltetéssel, hogy ezen a pénzen főgymnasiumunk tanári testületének egyik

tagja a párisi világkiállításra küldessék, ki is tapasztalatait, tanulmányait alkalmas módon közölni lesz köteles az egyházi elöljáróssággal, a tanárokkal és tanulókkal. Az egyháztanács, a tanári kar javaslatára, dr. Tolnai Vilmos társunkat küldte ki Párisba.

A nagylelkű adományokért és alapítványokért fogadják az illetők hálánkat és köszönetünket.

Kisebb-nagyobb *kirándulásokban* az idén sem volt hiány.

A II. a. osztály dr. Schneeberger Nándor vezetése alatt többizben megtekintette a fővárosi középületeket a tanulóknak történelmi olvasmányaival kapcsolatos falfestmények kedvéért; tavaszszal pedig ugyanennek a tanárnak vezetése alatt a János-hegyen volt.

Az V. osztályt dr. Schneeberger Nándor Ócsára vezette, az Árpád-kori templom megtekintésére; azonkivül a Barabás-kiállításra s kétszer az Országos Képtárba.

Az I. b. osztályt Mikola Sándor kétszer kivezette Budapest környékére, a hegyalakulások s természeti tárgyak megismerése czéljából.

A VI. osztály ugyancsak az ő vezetése alatt a Rákoson mérési gyakorlatokat végzett.

A IV. osztály ugyancsak az ő vezetése alatt esti kirándulást tett a Gellért-hegyre, a főbb csillagképek megismerése czéljából.

A május 28-iki napfogyatkozást több osztály növendéke, Mikola Sándor tanár vezetése mellett nézte a Gellérthegyről.

Rátz László az I. a. osztálylyal kirándult a Zugligetbe, mérési gyakorlatokat végzett a II. a. és III. osztálylyal a Gellérthegyen.

Dr. Szigethy Lajos a III. osztálylyal Visegrádra rándult ki.

Ulbrich Sándor az V. osztály növendékeivel növényeket gyüjtve, bejárta a Rákost, a Ferencz-halmot, nagy és kis Hárshegyet, a Lipótmezőt, a Kamara-erdőt és a nagy-tétényi pusztát.

E kisebb kirándulásokon kivül ifjuságunknak ez évben is alkalmat adtunk, hogy ismereteit és tapasztalatait egy öt napig tartó nagyobb utazáson gyarapítsa. Ezúttal a magyar Al-Dunára vezettük tanítványainkat, útba ejtve Temesvárt, Báziást, Orsovát, Turn-Severint, Herkulesfürdőt és Szegedet. Hálásan kell megemlékeznünk arról a barátságos fogadtatásról és szíves támogatásról, melylyel egész utunkon, különösen pedig a romániai Turn-Severinben találkoztunk. E csinos városban a Lyceum Trajanum tanárai várták és vezették társaságunkat. Megnéztük a Lyceum pompás épületét,

melyben az ifjusági zenekar a Rákóczy-indulóval fogadta társaságunkat. Gyönyörködtünk a szép kilátásban, melyet a Lyceum előtt elterülő nagy park a hatalmas Dunára nyujt. A Turn-Severinben eltöltött rövid időre mindnyájan a legszivesebben emlékezünk vissza.

A kirándulásban 4 tanár és 36 tanuló vett részt, kik közül egy ingyen, kettő pedig fél áron utazott. Minden kiránduló 56 koronát fizetett be, míg a kiadás személyenként 52 korona 68 fillér volt. Az igy megmaradó 126 korona 16 fillérből fedeztük egy tanulónak az egész útját, kettőnek pedig a felét, s igy még maradt 20 korona 80 fillér. A büntetési pénzekből és adakozásokból összegyült 14 korona 70 fillérből a földrajzi szertár számára 12 koronáért 2 képet vettünk; a 2 korona 70 fillért kitevő maradékot a fentebb kimutatott maradékhoz csatolva, ez évben utazási alapunk 23 korona 50 fillérrel gyarapodott és most — kamatok nélkül — 462 kor. 76 fillért tesz ki.

A kirándulásban résztvettek: Ángyán János, Holl Egon, Kellner Hugó, Kehrling Károly, Mikolik Imre, Schwarz Andor, Valkó Endre, V. oszt. tanulók; Ángyán Béla, Hirschfeld Károly, Kelemen Ferencz, Kohn Géza, Liedemann Ferencz, Magyar László, Matuska Péter, Melczer Lajos, Nagy Elek, Rakovszky István, Rakovszky Iván, Sámuel József, Weisz Gyula, Weisz Nándor, Zsilinszky Tibor, VI. oszt. tanulók; Aczél Ferencz, Engl Róbert, Góbi Imre, Herzl Antal, Kern Tibor, Lampl Hugó, Lenk Gusztáv, Mandel István, Meinig Gábor, Moiret Ödön, Pásztor József, Vladár Gyula, Wottitz Béla, Zsigmondy Mihály, VII. oszt. tanulók.

Kísérő tanárok: dr. Hittrich Ödön, Mikola Sándor, dr. Tolnai Vilmos és Rátz László, a kirándulás rendezője.

A tanulóifjusági *színielőadásokat* a lefolyt iskolai évben is élénk érdeklődéssel látogatták tanítványaink. Egy-egy előadáson 55—75-en vettek részt. Az «*Uránia*» tudományos színházba is elvezettük őket egypárszor.

Az ifjusági egyesületekről alább külön jelentéseket talál a szives olvasó.

TANÁRI TESTÜLET S AZ ELŐADOTT TANTÁRGYAK.

A tanár neve	Tantárgy és osztály	Heti óraszám	Jegyzet
Bereczky Sándor r. tanár	Vallástan: I—VIII.	18	Főgymnasiumi exhortator.
Góbi Imre r. tanár	Történelem: VI. VII.	8	A főgymnasium igazgatója.
Dr. Hittrich Ödön r. tanár	Latin nyelv: V. VII. Görög nyelv: V. VII. Latin nyelv: Ib.*	18 és 24*	Az ifjusági könyvtár és a földrajz, philologiai gyűjtemény őre. A VII. osztály főnöke.
Mikola Sándor r. tanár	Számtan: Ib. IIa. Mennyiségtan: IV. VI. Mértani rajz: Ib. Földrajz: Ib. Szépirás: Ib.	18	Az Ib. osztály főnöke. Tanította a gyorsirást heti 4 órában.
Ráth Arnold r. tanár	Földrajz: III. Mértani rajz: IV. Természetrajz: IV. Mathezis: V. Physika: VII. VIII.	17	A physikai és chemiai szertár őre.
Rátz László r. tanár	Mennyiségtan: VII. VIII. Számtan: Ia. III. Mértani rajz: Ia. IIa. III.	17	Az Ia. osztály főnöke. A dal- és zeneegyesület elnöke. A tanári özvegy- és árvaegyesület pénztárosa.
Dr. Schneeberger N. s. tanár	Magyar nyelv: IIa. IV. V. VI. Német nyelv: IV. V.	17	Az V. osztály főnöke.
Scholtz Albert r. tanár	Latin nyelv: Ia. Ib. Földrajz: IV.	15	Márczius közepéig tanított.
Dr. Serédi Lajos r. tanár	Magyar nyelv: III. Latin nyelv: VIII. Görög nyelv: VIII. Lélektan: VII. Logika: VIII.	17	A VIII. osztály főnöke. A tanári karnak és az isk. bizottságnak jegyzője.
Dr. Szigethy Lajos r. tanár	Magyar nyelv: IIb. Latin nyelv: III. Történet: III. Történet: VIII. Földrajz: IV.*	17 és 20*	A III. osztály főnöke.
Svoboda István r. tanár	Latin nyelv: IIa. IIb. Német nyelv: IIa. IIb.	18	A IIa. osztály főnöke.
Dr. Tolnai Vilmos r. tanár	Magyar nyelv: Ib. VII. VIII. Német nyelv: Ib. VII. VIII.	17	Az «Arany János» önképző-kör elnöke.
Dr. Tóth Kálmán r. tanár	Magyar nyelv: Ia. Latin nyelv: Ia.* Történet: V. Latin nyelv: VI. Görög nyelv: VI.	18 és 24*	A VI. osztály főnöke. A főgymn. könyvtárosa. A főgymn. segélyző-egyesület tanár-elnöke.
Ulbrich Sándor r. tanár	Számtan: IIb. Mértani rajz: IIb. Földrajz: Ia. IIa. IIb. Szépirás IIa. IIb. Természetrajz: V. VI.	20	A IIb. osztály főnöke. A segélyegyleti könyvtár őre. A természetrajzi szertár őre.
Weber Rudolf r. tanár	Latin nyelv: IV. Német nyelv: Ia. III. VI. Tört.: IV. Szépirás: Ia.		A IV. osztály főnöke.

* A II. félévben.

Az egészségtant a VII. osztályban heti egy órában Dr. Bexheft Armin iskolaorvos és egészségtan tanár tanította.

A nem protestans tanulók vallástanárai Főt. Stampay Ferencz r. kath., főt. Dimitrievits Dragutin g. kel. szerb, főt. Bogoévics György gör. kel. román, Dr Fényes Mór és Dr. Weiszburg Gyula izr. hitoktató urak voltak.

A tornát Maurer János úr, a Nemz. Tornaegylet művezetője tanította, az I—II. osztálybeli tanulóknak a főgymnasium épületében levő tornateremben, a III—VIII. osztálybelieknek a Nemzeti Tornaegylet csarnokában.

Az éneket Krausz Gusztáv Ede államilag képesített okleveles képezdei zene- és énektanár, a gyorsírást Mikola Sándor főgymnasiumi rendes tanár tanította.

IV.

A TANÁROK IRODALMI MŰKÖDÉSE

AZ 1899—1900. TANÉVBEN.

Góbi Imrétől megjelent: Magyar Olvasókönyv. I. rész, a középiskolák I-ső osztálya számára. Budapest, 1900. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) kiadása. Ugyanannak II-ik része a középiskolák II-ik osztálya számára sajtó alatt.

Bereczky Sándortól megjelent egy-egy értekezés az Evangélikus Egyház és Iskolá-ban és a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap-ban; «Keresztyén egyház története» a középiskolák felső osztályai számára; «Bibliai történetek» elemi iskolák számára 3-dik kiadásban és «Bibliaismertetés» középiskolák alsó osztályai számára 2-dik kiadásban.

Rátz László szerkesztette a Középiskolai Mathematikai Lapokat.

Dr. Hittrich Ödöntől megjelent: Szemelvények C. Julius Cæsar Commentarii De Bello Gallico cz. művéből. Franklin-Társulat.

Mikola Sándortól több czikk jelent meg a Középiskolai Mathematikai Lapokban (Bunsen, A Föld mozgása, A bolygók pályái, A bolygók mozgásának physikája, Az általános nehézkedés); továbbá két értekezés a Mathematikai és Physikai Lapokban (A légkör új gázairól, Az elektromágneses tér hatása a fényre).

Ráth Arnoldtól megjelent: A mathem. és phys. földrajz elemei. Középiskolák III. osztálya számára. (Bpest 1900. A Franklin kiadása).

Dr. Serédi Lajostól: «Batizfalvy István» az Evang. Egyh. és Isk.-ban. — Thukydides és a korabeli görög történetírás. Apróbb czikkek vidéki és helyi lapokban.

Dr. Szigethy Lajostól megjelent: Magyarok története. I. rész: A mohácsi veszedelemig. Középiskolák III. osztálya számára. (Budapest, 1900. Singer és Wolfner kiadása.)

Dr. Tolnai Vilmos írt értekezéseket, ismertetéseket, bírálatokat és kisebb czikkeket a *Nyelvőrbe* (Kalmár György nyelvújító törekvései; lappantyu; kaszapince; Csűrös F.: Irodalmi és köznyelv; Vutkovich:

Magyartalanságok stb), az *Egyetemes Philologiai Közlönybe* (Gyöngyössi János egyik verséről; Arany «Szondi két apródjá»-nak egyik kifejezése; Zoltvány: Czuczor Gergely összes munkáinak teljes kiadása stb), az *Ethnographiába* (nagyfalusi—hontmegyei babonák; a tiszafáról; verecseny), a *Nyelvtudományi Közleményekbe* (Balassa: A magyar nyelv); Tóth Béla «Magyar Ritkaságok» cz. könyvébe: Koholt nyelvemlékek. A kocsi. A paprika története (I, II, IX. czikk); Allan Edgar Poe: Rejtelmes történetek. II. sorozat. Magyar Könyvtár 141. szám; Verstan, Góbi Imre: Stilisztika és verstan cz. könyvének IV. kiadásában; sajtó alatt: Magyarító Szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére. (A M. Tud. Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából).

Weber Rudolf újra nyomatta *Augustini ab Hortis:* Topographische Beschreibung des Flusses Poprad (1782) és Karl Unger: Wanderungen durch einige Gegenden Ungarns (1790). Ezeket a dolgozatokat útbaigazító életrajzokkal látta el. Megjelentek a szepességi lapokban.

V.

A TANANYAG ÉS A TANKÖNYVEK AZ EGYES OSZTÁLYOKBAN.

I. a) és b) osztály.

Vallás, h. 2 óra. Ó-szövetségi történetek: A legrégibb emberekről. Izrael népének ősapáiról. A bírákról és királyokról. Izrael népe a fogság után. Énekek és imák. Tankönyv: Bibliaismertetés Bereczky Sándortól.

Latin nyelv, h. 6 óra. Alaktan: Az öt declinatio; az adjectivum fokozása; pronomen; sum és nehány összetétele; a négy igeragozás. Nehány elbeszélés emlékelve. Magyarból latinra fordítás az iskolában. K. k. Pirchala Imre: Latin nyelvtan és olvasókönyv.

Magyar nyelv, h. 5 óra. Alaktan mondattani alapon. Prózai darabok olvasása és magyarázása; költemények emlékelése. Kéthetenként egy írásbeli dolgozat: részben házi, részben iskolai. K. k. Szinnyei, Magyar Nyelvtan, I. r.; Lehr-Riedl, Olvasókönyv I. r.

Német nyelv, h. 2. óra. Az egyszerű bővített mondat alapján: név- és rendes igeragozás; a segítők közül: sein és haben; melléknév fokozása; a személyes és birtokos névmás. Prózai és költői darabok elemzése, fordítása és emlékelése. Írásbeli gyakorlatok (házi és iskolai). K. k. Harrach: Német Olvasókönyv I. — Weber: Deutsche Dichtungen. — Felsmann: Német nyelvtan. IV. kiadás.

Földrajz, h. 3 óra. Magyarország és a Földközi-tenger medenczéjéhez számítandó területek. Jellemző természetrajzi tárgyak ismertetése. Térképvázlatok készítése. Térképolvasás. K. k. Scholtz: Földrajz I. r.

Számtan, h. 3 óra. A négy alapművelet egész számokkal, tizedes és közönséges törtekkel. A számok oszthatósága. Törzstényezőkre való bontás. Közös osztó és közös többes. Mértékrendszerek. Feladatok a háztartás és gazdaság köréből. K. k. Beke: Számtan.

Mértani rajz, h. 2 óra. A négyszög és a háromszög. A kör és a szabályos sokszög. K. k. Fodor-Wagner: Rajzoló planimetria.

Ének, h. 1 óra.

Szépírás, h. 1 óra.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

II. a) és b) osztály.

Vallás, h. 2 óra. Új-szövetségi történetek: Jézus élete, tanítása és csodatettei. Az apostolokról és irataikról. Egyházi énekek és imák. K. k. Bibliaismertetés Bereczky Sándortól.

Latin nyelv, h. 6 óra. Az első osztályban tanultak ismétlése; verbum deponens; conj. periphrastica; rendhagyó igék; adverbium; præpositio. — Kettős nom; acc. c. inf; abl. abs. Olvasmány: Prózai darabok elemzése, fordítása s emlékelése. Fordítások magyarból latinra. K. k. Pirchala Imre: Latin nyelvtan és olvasókönyv.

Magyar nyelv, h. 4 óra. A határozók bővebb tana. Az összetett mondat. Prózai darabok magyarázata, költemények emlékelése. K. k. Szinnyei, II. Lehr-Riedl II. Írásbeli dolgozatok kéthetenként: iskolai és házi dolgozatok.

Német nyelv, h. 3 óra. Rendhagyó igék; határozatlan és mutató névmás; számnév; határozók; előljárók; mellérendelő kötőszók. — A főmondat különböző alakjai; összevont és összetett főmondat. — Prózai olvasmányok és költemények fordítása, magyarázása, elemzése és megtanulása. Írásbeli dolgozatok. K. k. Weber: Deutsche Dichtungen. Harrach: Német olvasókönyv I. Fleischhacker és Kárpáti: Német nyelvtan.

Földrajz, h. 3 óra. Európa és Ázsia azon részeinek ismertetése, a melyek az I. osztályban nem fordultak elő. Az egyes vidékek jellemzetes természeti tárgyainak általános ismertetése. Térképvázlatok, térképolvasás. K. k. Scholtz: Földrajz II.

Számtan, h. 3 óra. A számítás gyorsítása. Korlátolt pontosságú miveletek. Következtetések. Százalék-számítás. Feladatok a gyakorlati életből. K. k. Beke: Számtan.

Mértani rajz, h. 2 óra. Kerület és területszámítás. Felmérés. Egyenes vonalú idomok tulajdonságai. Hasonlóság. Egyenlőség. Összeillőség. Symmetria. Szerkesztések. A tananyag feldolgozása rajzlapokon. K. k. Fodor-Wagner: Constructiv planimetria.

Ének, h. 1 óra.

Szépírás, h. 1 óra. A német kis- és nagybetűk. A magyar kis- és nagybetűk ismétlése. Írásgyakorlatok ütemírással.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

III. osztály.

Vallás, h. 2 óra. A keresztyén egyház elterjedésének, megrontásának, a német és schweiczi hitjavításnak s a magyar protestans egyháznak története, különös tekintettel a szereplő főalakok ismertetésére. Egyházi énekek. K. k. Bereczky: A keresztyén egyház rövid története.

Latin nyelv, h. 7 óra. Olvasmány: Liviusból: A királyok kora 1—22 caput. Az olvasottak fordítása, elemzése, könyvnélkül tanulása. Nyelvtan: Az esetek tana. Acc. és nom. cum inf; Kettős acc. és nom. Kéthetenként írásbeli gyakorlat. K. k. Elischer: Latin olvasókönyv. Pirchala: Latin nyelvtan.

Magyar nyelv, h. 4 óra. Olvasmányok elemzése alapján rendszeres magyar hang, szó és mondattan. A történeti olvasmányok (Nagy Lajos s a nápolyi hadjárat; Hunyadi János, a várnai csata, Hunyadi Mátyás, A Hunyadiak) részletes tartalmi megbeszélése. A tanult költemények (Hymnus, Szózat, Szülőföldemen, Hamis tanú, Füstbe ment terv, Szegény asszony könyve, Családi kör, Both bajnok özvegye, Szibinyáni Jank, Mátyás anyja) tartalmi elemzésével a képes beszéd, a költői előadásmód elemei; az epigrammák elemzésével a classicus verselés elemei. K. k. Lehr-Riedl, Magyar olvasókönyv; Szinnyei Józs. Rendszeres magyar nyelvtan V. k.

Német nyelv, h. 3 óra. Költői és prózai darabok olvasása, magyarázata és emlékelése. A nyelvtanból verslábak- és a rythmusról. Az erős hajlítású igék megtanulása és alkalmazásuk begyakorlása. 15 írásbeli házi dolgozat. K. k. Harrach: Német olvasókönyv II. Weber: Deutsche Dichtungen.

Történelem, h. 2 óra. A magyar nemzet rövid története. K. k. Baróti-Csánki. IV. kiad.

Földrajz, h. 3 óra. Afrika, Amerika és Ausztrália. Előismeretek a physikából. A mathematikai és physikai földrajz elemei. K. k. Scholtz—Ráth.

Számtan, h. 3 óra. Kamatszámítás. A kamat, tőke, százalék és idő kiszámítása. Kamatos-kamat. Értékpapirok. Arányos osztás. A keveréseknél előforduló számítások. Arany- és ezüst-árúk számítása. K. k. Beke: Számtan.

Mértani rajz, h. 2 óra. Kör. ellipsis, hyperbola, parabola. Csigavonal, cyclois. K. k. Fodor-Wagner: Constructiv planimetria.

Ének, h. 1 óra.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

IV. osztály.

Vallás, h. 2 óra. Keresztyén hittan és erkölcstan. A hittanból: A vallások többféleségéről, a szentírásról, a hitvallási iratokról. Az Atyáról, Fiúról és Szentlélekről szóló tan. Az erkölcstanból: Isten, magunk és felebarátaink iránt való kötelességek. Egyházi énekek. Kézikönyv: Bereczky: Hittan és Erkölcstan.

Latin nyelv, h. 6 óra. Olvasmány: Servius Tullius és Tarquinius Superbus uralkodása. A köztársaság kora 1—6 cap. Phædrus meséiből hármat. Ovidiusból Dædalus et Icarus és Philemon et Baucis. Nyelvtanból a mult évek anyagának ismétlése. Abl. abs. part. conj. ut és ne kötszó Acc. és Nom. c. inf. Hetenkint iskolai irásbeli gyakorlatok. K. k. Holzweiszig latin nyelvtana, fordította Székely Ferencz. Elischer: Latin olvasókönyv.

Magyar nyelv, h. 3 óra. Arany Toldija Lehr Albert kiadása. Tárgyi és nyelvi magyarázatok. Könyv nélkül az Előhang és 6 ének. Góbi Irálytana. A tropusok. Az irály tulajdonságai. Verstan. Berzsenyi: A magyarokhoz. Prózai olvasmányok. Havonként egy házi és egy iskolai dolgozat. Szabad fogalmazások az olvasmányokkal kapcsolatban.

Német nyelv, h. 2 óra. Az alaktan és mondattan összefoglalása. A verstan elemei. A tropusok megkülönböztetése. Költői olvasmány: Bürger: Das Lied vom braven Mann. Schiller: Die Bürgschaft, Der Ring des Polykrates, Die Kraniche des Ibykus. Der Graf von Habsburg. Der Kampf mit dem Drachen. Az utolsó kivételével valamennyit megtanulták. K. k. Weber: Deutsche Dichtungen. Harrach: Német olvasókönyv II. Schwicker: Deutsche Gramatik. Irásbeli dolgozat havonként 2.

Történelem, h. 3 óra. A perzsák története vázlatban. A görög történet Nagy Sándorig, különös tekintettel a műveltségi állapotokra. K. k. Batizfalvy I. I. k.

Földrajz, h. 3 óra. Magyarország földrajza különös tekintettel az alkotmányos, politikai és kulturalis viszonyokra. Ausztria általános viszonyai. Bosznia. Közös ügyek. K. k. Scholtz Albert: Földrajz IV.

Algebra, h. 3 óra. Az alapmíveletek (a hatványozást is beleértve) positiv és negativ, egész- és törtszámokkal, egy és többtagú kifejezésekkel. Az osztási viszonyok. Elsőfokú egyenletek egy ismeretlennel. K. k. Mauritz: Algebra.

Mértani rajz, h. 2 óra. Elemi stereometria. Vetítés. Elemi távlattan. Landau és Wohlrab 2-ik füzetének 3-ik kiadása nyomán.

Természetrajz, h. 2. óra. Előismeretek a chemiából. Az ásványok physikai és morphologiai tulajdonságai. Nehány fontosabb ásvány leírása. K. k. Dr. Róth Samu: Az ásvány-, kőzet- és földtan alapvonalai.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

V. osztály.

Vallás, h. 2 óra. Az ó- és új-szövetség könyveinek bevezető ismertetése, az egyes könyveknek rövid tartalma, kisebb részletek olvastatása. K. k. Batizfalvy-Bereczky: Bibliaismertetés.

Latin nyelv, h. 5 óra. Cæsar, de Bello Gallico. VII. 26—31. 44—53. 77—90. fejezet; cursive I. 1—8. V. 12—14. VI. 11—28. — Ovidius, Metamorphoseon: Origo mundi. Quattuor ætates mundi. Gigantomachia. Pentheuset Bacchus. Apotheosis Cæsaris. Exitium Troiæ. Hecuba. Összesen 687 vers. Könyvnélkül 97 vers. Stilusgyakorlatokból 10 fejezet. 12 iskolai dolgozat. Hadi régiségek. Frázisgyűjtés. Nyelvtanból a mellékmondatok, oratio obliqua, acc. c. inf., participium, gerundium és supinum használata. K. k. C. I. Cæsaris Commentarii De Bello Gallico, ed. Dinter; P. Ovidius Naso, Metamorphoseon delectus ed. Polle, Cserny-Dávid: Latin stilusgyakorlatok, I. Holzweiszig-Székely: Latin nyelvtan.

Görög nyelv, h. 4 óra. Alaktan a *-μι* végű igékig, megfelelő gyakorlatokkal. K. k. Maywald József: Görög Nyelvtan, Görög Gyakorló- és Olvasókönyv.

Magyar nyelv, h. 3 óra. A ballada története a világirodalomban és a magyar irodalomban különös tekintettel Arany balladáira. Részletes tárgyalással: Ágnes asszony. Tetemre hivás. Bor vitéz. Zách Klára. Szondi két apródja. A walesi bárdok. V. László. Ugyanezek könyv nélkül. Szerkesztéstan prózai olvasmányok alapján. Iskolai és házi dolgozatok havonként. K. k. Góbi: Szerkesztéstan. Beöthy-Greggus: Magyar balladák.

Német nyelv, h. 2 óra. Schiller: Das Lied von der Glocke; Goethe: Der Fischer, Der Zauberlehrling. Der getrene Eckart. Ezek, valamint a régebben tanult Goethe-féle balladák alapján Goethe balladaköltészete élete három szakában. Martin Luther: Ein feste Burg ist unser Gott. Prózai olvasmány Heinrich von Kleist Michael Kohlhaas. K. k. Weber: Deutsche Dichtungen. Michael Kohlhaas (ed Velhagen und Klasing).

Történelem, h. 4 óra. Macedon történet Fülöp s Nagy Sándor alatt. A római történet a város alapításától a nyugat-római birodalom bukásáig, különös tekintettel a műveltségi állapotokra. K. k. Batizfalvy I. kötet.

Mennyiségtan, h. 3 óra. *a) Algebra:* Hatványozás. A binom magasabb positiv hatványai. Gyökfejtés. Műveletek gyökmennyiségekkel. Másodfokú egyenletek egy ismeretlennel. Elsőfokú egyenletek két ismeretlennel. K. k. Mauritz: Algebra.

b) *Geometria:* A planimetria elemei. K. k. Ábel: Mértan.

Növénytan, h. 2 óra. A szerves és szervetlen testek összehasonlítása. A növények jellemző chemiai alak- és élettani tulajdonságai.

A növények szövet-, alak- és élettana. A növények életműködései, különösen a táplálkozás és szaporodás. Linné rendszere. A természetes rendszer és ennek alapján a növénykörök és osztályok, ezeknek főbb rendjei a legismertebb képviselőkkel. Növénygyűjtés. K. k. Dr. Sterényi Hugó: Növénytan.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

VI. osztály.

Vallás, h. 2 óra. A keresztyén egyház története az egyház megalapításától az újabb időkig, különös tekintettel a reformátióra és annak elterjedésére. K. k. Batizfalvy István: Keresztyén egyház története.

Latin nyelv, h. 5 óra. Olvasmány: Sallustius de bello Jugurthino 5—17, 20—48. 1. 2. §, 55—76, 80—84, 86—88, 89. 1—3. §. 96. fejezetei. Vergilius Aen. I. 1—33, II. ének, IX. 176—449. X. 364—509. Magánolvasmány: Sallustius említett művéből az iskolában nem olvasott részek. Vergiliusból az V., VI., VII., XII. énekek válogatott részei. Az olvasmányt megfelelő tárgyi magyarázat kisérte. Nyelvtan: cum-os mondatok. Feltételes mondatok, oratio obl., gerundium, gerundivum, supinum, a Gyakorlókönyv egyes darabjain begyakorolva. Ismétlések. Tankönyvek. Sallustius-Hittrich, Vergilius-Cserép. Cserny-Dávid, Latin stílusgy. II. r., melyből az osztály részint az iskolában, részint otthon lefordította a 23., és a 47—59. gyakorlatokat. Dr. Holzweiszig: Rövid Nyelvtan.

Görög nyelv, h. 4 óra. Alaktan a folyékony hangú tövektől végig, megfelelő gyakorlatokkal. K. k. Görög nyelvtan, írta Maywald József. Görög Gyakorló- és Olvasókönyv, irta Maywald József.

Magyar nyelv, h. 3 óra. Rhetorika. K. k. Góbi. Deák Ferencz felirati javaslata (Magyar Könyvtár). Shakspere: Coriolanus. Molière: Tudós nők (Jeles írók iskolai tára). Az indus, görög, angol, spanyol, franczia, német és magyar irodalomból vett példák alapján a dráma története. Házi és irásbeli dolgozatok.

Német nyelv, h. 2 óra. Goethe «Hermann és Dorothea»-jának s Schiller «Tell»-jének olvasása, nyelvi és tárgyi magyarázatokkal. K. k. Weber Goethe kiadása; (Jeles írók, III. k.) Házi és iskolai dolgozatok.

Történelem, h. 4 óra. A középkor története. K. k. Batizfalvy István: Egyetemes Történelem, II. rész.

Mennyiségtan, h. 3 óra. *a) Algebra:* A hatványozás általánosítása. Számrendszerek. Logarithmusok. K. k. Mauritz: Algebra.

b) Geometria: Siktrigonometria. K. k. Ábel: Mértan.

Állattan, h. 2 óra. Az állatok jellemző chemiai, alak- és élettani tulajdonságai, összehasonlítva a növények ugyanezen tulajdonságaival.

Az állatok szervrendszerei. Az állatok szervei részletesen és összehasonlítva, különös tekintettel az ember szerveire és azoknak életműködésére. Rendszertan. K. k. Báthory Nándor: Állattan.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

VII. osztály.

Vallás, h. 2 óra. A magyar protestáns egyház története, kiváló tekintettel a vallásügyek országgyűlési tárgyalásaira és a vallásügyi törvényekre. K. k. Batizfalvy István: A magyar protestáns egyház története.

Latin nyelv, h. 5 óra. Olvasmány: Cicero I. Philippikája, a II. a Philippikából az 1—13. 15. 21. 26. 34. 45—46. fejezet, a kihagyott részek tartalmi ismertetésével. — Livius XXIII. 1—25. 43—49. fejezet. — Horatius Odarum II. 9. 14. III. 2. 4. 8. 14. 23. 25. IIII. 5. 6. 8. 14. 15. Epodon 1. 2. 13. Könyvnélkül öt költemény. A tárgyalt írók életrajza és működése. A római igazságszolgáltatás. Vallásrégiségek. Frázisgyűjtés. Stilisztikai sajátszerűségek. Stilusgyakorlatokból hat fejezet. Tíz iskolai gyakorlat. — K. k. Cicero Philippikái. ed. Jánosi. Livius XXI—XXV. ed. Dávid; Horatius. ed. Mueller; Cserny-Dávid: Stilusgyakorlatok III; Holzweiszig-Székely: Latin nyelvtan.

Görög nyelv, h. 4 óra. Olvasmány: Odyssea III. V. VIII. ének; némi kihagyásokkal 1139 vers. Homeros kora és szülőhelye. Homeros földrajzi ismeretei; a homerosi társadalom. Odysseus háza; a hajó. Könyvnélkül 150 vers. — Herodotus: De Rhampsinito, rege Aegyptiorum, eiusque thesauris. Cheops pyramidum maximæ ædificator. De Scytharum religione et moribus. De pugna Marathonia. De privilegiis regum Lacedæmoniorum. De pugna Mycalensi. Herodotus életrajza. Három iskolai dolgozat. K. k. Homeri Odyssea ed. Dindorf. Herodoti Epitome ed. Dávid.

Magyar nyelv, h. 3 óra. Poetika; a költői műfajok elmélete a legjelesebb művek olvasása alapján (iskolai és magánolvasmány). A művészet alapfogalmai általában, a költői műfajok részletesen. Házi és zárthelyi dolgozatok. K. k. Góbi.

Német nyelv, h. 2 óra. A német irodalom főbb jelenségei a XVIII. sz. első felében. Lessing élete és művei részletesen, szemelvények olvasásával; — Lessing «Minna von Barnhelm», Schiller «Wilhelm Tell» olvasása. K. k. Kluge, Litteraturgeschichte; Jeles írók iskolai tára. Házi és zárthelyi dolgozatok. (Szabad fogalmazás és fordítás).

Történelem, h. 4 óra. Az újkor története. K. k. Batizfalvy István: Egyetemes Történet, III. rész.

Mennyiségtan, h. 3 óra. *a) Algebra:* A másodfokú egyenlet elmélete. A tiszta harmadfokú egyenlet. A számtani és mértani haladvány. A végtelen mértani haladvány. Szakaszos tizedes törtek. Kamatos-kamat és járadékszámítás. K. k. Mauritz, Algebra.

b) Geometria: Szerkesztési és trigonometriai feladatok. Stereometria.

Physika, h. 3 óra. Alapvető fogalmak. A szilárd, folyós és terjengős testek mechanikája. K. k. Ráth A.: Kisérleti természettan.

Lélektan, h. 2 óra. Tapasztalati tünemények alapján az érzéki-lelki élet működése és sajátságai. E működés megállapítható törvényszerűségei és alakjai. K. k. Böhm Károly: Tapasztalati lélektan.

Egészségtan, h. 1 óra. Egészség és betegség. Táplálkozás. Lakás. Munka és foglalkozás. A test ápolása. Fertőző betegségek. Első segélynyujtás és életmentés. K. k. Dr. Fodor József: Egészségtan.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

VIII. osztály.

Vallás, h. 2 óra. A vallásról általában. A kijelentésről. A hitforrásról. Isten létéről, tulajdonságairól és munkájáról. Jézus élete és műve. A Szentháromságról. A Szentlélekről és kegyelmi eszközökről. A kötelességekről. K. k. Batizfalvy István: Keresztyén Hittan és Erkölcstan.

Latin nyelv, h. 5 óra. Olvasmányok: Horatii Satirarum libri I-i: I. IV. V. VI. X. Libri II-i: I. IV. VI. — Epistolarum libri I-i: I. II. IV. V. VI. VIII. X. XI: libri II-i III.-a cursive. Augustus kora és műveltségi állapota. A római satira műfajjá fejlődése. — Taciti Annalium lib. I. cc. 1—15. 17—30. 60—62. 72—81; libri II-i: cc. 41—61, 69—85. Libri III-i: cc. 1—4, 8—16; libri XIII.-i cc. 1—3; XIV-i: 3—10; XV-i: 33—44. Stilus gyakorl.: Horatius és művei: Tacitus és műve 18 fejezet. E rendszeres fordításokon kivül az olvasott auctorok stilusának gyakorlására összefüggő szakaszok. Magán és állami régiségek rendszeres összefoglalása, irodalomtörténet a Kr. u. II. századig. Havonként egy írásbeli dolgozat. K. k. Horatii Sat. e. Epist. ed. Mueller; Dr. Schmidt A. Szemelvények Tacitus Annaleséből; Cserny-Dávid: Latin stilusgyakorlatok III. r.

Görög nyelv, h. 4 óra. Olvasmányok: Homeros Iliasából I. 491—535; II. 15—30, 205—230; III. 1—382; IV. 20—45; VI. 119—529; VII. 1—322. (1208 sor.) — Az Ilias cselekvénye, előadásmódja, szerkezete. Homeros epigonjai. — Platon: Euthyphron I—XXII. Sokrates védekezése I—XXXIII. Athen a perzsa háborúk után. Perikles kora. Az *ἀσεβεία*-perök. Sokrates és Platon. Sokrates hatása. Alakt. és

mondattani ismétlések. A kiválóbb görög auctorok. K. k. Hom. Ilias I. ed. Hentze; Szimon J. Sándor Szemelvények Platonból. Mahaffy: Ó-görög élet.

Magyar nyelv, h. 3 óra. A magyar irodalom története, a legjelesebb művek olvasásával (iskolai és házi olvasmány). Házi és zárthelyi dolgozatok. K. k. Góbi.

Német nyelv, h. 2 óra. A «Sturm und Drang»-korszak. Goethe és Schiller élete és művei, szemelvények olvasásával. Olvasmány, Goethe: Iphigenie auf Tauris; válogatott részek Faustból, párhuzamban Madách «Ember tragédiájá»-val. Házi és zárthelyi dolgozatok. (Szabad fogalmazás és fordítás). K. k. Kluge: Litteraturgeschichte.

Történelem, h. 4 óra. A magyar nemzet története. K. k. Mangold Lajos: A magyarok oknyomozó történelme. 3. k.

Mennyiségtan, h. 2 óra. Az első és másodfokú függvény ábrázolása. Maximum-minimum feladatok. Az egyenes és a kör egyenlete. Kapcsolástan. A binomialis tétel. A mathematikai valószínűség. — A mennyiségtan főbb tételeinek ismétlése. K. k. Mauritz: Algebra; Ábel: Mértan; Beke és Reif, Mathematikai feladatok gyűjteménye.

Physika, h. 4 óra. Rezgéstan. Akustika, Optika, Calorika és Elektrologia. K. k. Ráth A., Kisérleti természettan.

Logika, h. 2 óra. A gondolkodás elemei, alakjai, törvényei. Módszeres ismeretszerzés alakjai és főszabályai. Rendszerezés. A logika rövid, összefoglaló története. K. k. Böhm K. Logika.

Testgyakorlat, h. 2 óra.

VI.

FELADVÁNYOK ÍRÁSBELI DOLGOZATOKRA

I. Latin nyelvből.

VII. osztály. Argumentum orationis primæ et secundæ a Cicerone in M. Antonium habitæ (I—VI). De rebus post pugnam Cannensem gestis (VII—VIII). De vita Qu. Horatii Flacci (VIIII—XI). De amœnitate vitæ rusticæ (XII).

VIII. osztály. I. De argumento et arte loquendi satirarum Horatii. II. Argumentum carminis Horatii ad Aristium fuscum. III. Argumentum carminis Horatii ad Melpomenen. IV. Quomodo Horatius carmina æolica imitatus esset.? V. Sappho. VI. Agrippina Bithynia Romam revertit. VII.—VIII: De studiis nostris classicis. Quos summos auctorum Romanorum nos in gymnasio cognoverimus?

II. Magyar nyelvből.

V. osztály. 1. A visegrádi kirándulás leírása, vagy: Az iskolai kirándulások haszna (isk. dolg.). 2. «Ágnes asszony» meséje és szerkezete. 3. A «Tetemre hívás» nyelve. 4. Szondi jelleme (Arany balladája alapján) isk. dolg. 5. Párhuzam a Walesi bárdok és Das Sängers Fluch között. 6. Az ötvenes évek hangulata Arany balladáiban. 7. A «Lied von der Glocke» szerkezete. 8. Anyaggyűjtés Budapest nyilvános emlékszobrai című dolgozathoz. 9. Készíttessék ötféle vázlat ez anyaggyűjtés alapján. 10. Egyik vázlat kidolgozása (isk. dolg.).

VI. osztály. Iskolai dolgozatok: 1. Myron Diskobosának leírása. 2. A «Tudós nők» Henrietteje. 3. A zene szerepe a mai társadalomban. Házi dolgozatok: 1. Miért fordította Petőfi Coriolanust? (dialogus.) 2. Achilleus és Coriolanus (párhuzam). 3. Anfidius és a volszkusok. 4. Shakspere «Coriolánusá»-nak anachronismusai. 5. Életrajz. 6. A Shakspere «Coriolanusá»-ban előforduló szónoklatok méltatása. 7. Alkalmi szónoklat év végén.

VII. osztály. Az egyptomi, görög és római építés rövid jellem-

zése. — Petőfi népies dalai. — Verstani dolgozat (zárthelyi dolgozat). — Párhuzam a dal, óda és elégia közt. — A hősmonda fejlődése (zárthelyi dolgozat). — A királynők versengése a Nibelungen-énekben és Buda halálában. — Etele és Buda. — Mi a társadalmi regény feladata? — A történelem és a történeti regény (zárthelyi dolgozat).

VIII. osztály. Géza és Szent István intézkedéseinek hatása nemzetünk művelődésére. — A nyelvfejlődés tényezői. — Balassi Bálint alanyi költészete. — Párhuzam a Zrínyiász II. ének 71—86-ik és az Aeneis X. ének, 765—908-ik sorai közt. — A csodásság a Zrínyiászban. — A nyelvújítás szerepe nyelvünk történetében. — Kisfaludy Károly jelentősége irodalmunkban. — Klasszicizmus és romanticizmus.

III. Német nyelvből.

V. osztály. Iskolai fordítások magyarból. Házi fogalmazások. 1. Schillers Jugend. 2. Die Entstehung des «Lied von der Glocke». 3. Schillers Verhältnis zur französischen Revolution. 4. Heinrich von Kleists Leben. 5—8. Inhalt der Gedichte: Der Kampf mit dem Drachen. Der Gang zum Eisenhammer. Szondi két apródja. Szilágyi és Hagymási. 9. Michael Kohlhaas bei Martin Luther.

VI. osztály. Die Schilderung der Feuersbrunst nach der Erzählung von Hermans Mutter. (Herm. u. Dor. II. 111—150. Schilderung des Auswandererzuges nach der Erzählung des Apothekers (H. u. D. I. 102—150. u. H. u. D. II. 15—81. Aus meinen Ferien. Die Geschichte eines Pferdes. Die Bedrückung des Schweizer Volkes durch die österreichischen Vögte. Alarichs Zug nach Italien (for. isk. fel.) A középkorú költészet (for. isk. fel.).

VII. osztály. Szabad fogalmazás: Was ist die Aufgabe der Kunst? — Der Charakter Tellheims, aus Lessings «Minna von Barnhelm.» — Die Bedeutung der Apfelscene in Schillers «Wilhelm Tell», vom Standpunkte der Poetik. — Fordítások: Herders Bedeutung in der deutschen Literatur. — Herders schriftstellerische Wirksamkeit. — Des Lebens Glück. — Lessings Ansicht über die tragische Furcht und das tragische Mitleid. — Entwicklung der Ballade in der deutschen Kunstdichtung. — Dichtung und bildende Kunst.

VIII. osztály. Szabad fogalmazás: Das Tragische in Götz. — Inhalt des Clavigo. — Die Geschichte der Tantaliden, auf Grund der Iphigenie auf Tauris. — Das Vorspiel im Himmel in Goethes Faust. — Charakteristik Fiescos. — Fordítás: Charakteristik der Dichtung Goethes. — Schillers Urtheil über Goethe. — Die Äusserung Gellerts über seine eigenen Werke. — Fausts Vertrag mit dem Teufel. — Schillers Jugenddramen.

VII.

A FŐGYMNASIUMI TANULÓK SZÁMA.

Tanulók	Osztályok szerint: I. a.	I. b.	II. a.	II. b.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen	Hitvallás szerint: ág. h. ev.	ev. ref.	róm. k.	gör. kel.	anglic.	izr.	Összesen	Ösztöndíjas	Tandíjfizető: fél	egész	Tandíjmentes: fél	egész	Összes szám
rendes tanuló	51	52	39	39	68	63	47	43	42	36	480	224	21	29	3	—	203	480	30	19	438	19	32	489
magántanuló	1	1	—	3	—	—	2	2	—	—	9	2	2	—	—	—	5	9	—	—	—	—	—	—

A főgymnasiumi tanulók névsora.*

I. a. OSZTÁLY.

1. Altstock Hugó, 1888. Budapest, izr.
2. Bagyinka Mihály, 1887. Szeged, ág. h.
3. Bauer Andor, 1889. Budapest, izr.
4. Benkö István, 1889. Budapest, ág. h.
5. Boros Béla, 1890. Stubnyafürdő, ág. h.
6. Cservenyánszky István, 1889. Budapest, r. k.
7. Czigler Béla, 1890. Budapest, izr.
8. Deutsch István, 1888. Budapest, izr.
9. Eibenschütz Alajos, 1889. Budapest, izr.
10. Gólián Károly, 1888. Nagyág, ág. h.
11. Gregersen Hugó, 1889. Budapest, ág. h.
12. Gruden Gergely, 1887. Kecskemét, ev. ref.
13. Grünwald Manó, 1889. Párkány, izr.
14. Halász Zsigmond, 1889. Budapest, ev. ref.
15. Hell László, 1889. Selmeczbánya, izr.
16. Horváth Valter, 1889. Brassó, ág. h.
17. Hösz Dezsö, 1887. Pitvaros, ág. h.
18. Jármay Zoltán, 1889. Budapest, ág. h.
19. Klein Miklós, 1888. Német-Boly, ág. h., t. m.
20. Konecsnyi Lajos, 1889. Szarvas, ág. h.
21. Krámer Aladár 1888. Budapest, izr.
22. Kránitz Jenö, 1886. Budapest, ág. h. t. m.
23. Kravarik József, 1887. Budapest, ág. h., t. m.
24. Kunovszky Géza, 1889. Budapest, r. k.
25. Lichtenberg István, 1889. Budapest, izr. ö. d.
26. Lotter Ágoston, 1889. Budapest, ág. h.
27. Mandel Géza, 1889. Budapest, izr.
28. Marosi Imre, 1889. Budapest, izr.
29. Mirth Dezsö, 1887. Budapest, ág. h.
30. Nuofer Lajos Ferencz, 1886. Budapest, ág. h. ism.
31. Nuofer Nándor, 1886. Budapest, ág. h.
32. Pápay József, 1889. Budapest, ág h. t. m.
33. Pick Károly, 1889. Budapest, izr.
34. Popper Arnold, 1888. Pancsova, izr.
35. Rakovszky László, 1889. Budapest r. k.
36. Sadler Pál, 1889. St.-Andrée, izr.
37. Schoch József, 1889. M.-Szigeth, r. k.
38. Schwarz Móricz Miklós, 1889. Budapest, izr.
39. Szepessi György, 1889. Budapest, izr.
40. Topscher Béla, 1888. Körmöczbánya, ág. h., ism.
41. Törs Tibor, 1890. Budapest, ág. h. t. m.
42. Vasadi Ottó, 1889. Budapest, izr.
43. Warinszky Béla, 1886. Budapest, ág. h., t. m., ö. d.

* Rövidítések: ág. h. = ágostai hitvallású; ev. ref. = evangelikus reformált; unit. = unitárius; r. k. = római katholikus; g. k. = görög keleti; izr. = izraelita; t. m. = tandíjmentes; ö. d. = ösztöndíjas; ism. = ismétlő.

44. Werkner Ödön, 1889. Budapest, izr.
45. Würzler Béla, 1888. Budapest, ág. h. ism.

Évközben kimaradt:

46. Huszka Győző, 1888. Budapest, ág. h.
47. Michna Mihály, 1889. Drága-Bártfalva, ág. h.
48. Mikolay Sándor, 1888. Szarvas, ág. h., t. m.
49. Somogyi István, 1888. Budapest, ág. h., t. m.
50. Wünsch Ernő, 1888. Hartmannsdorf, ág. h. ism.

Magántanuló:

51. Strasser Elemér Herbert, 1890. Budapest. izr.

Meghalt:

52. Landsmann Ernő, 1888. Prága, izr.

I. b. OSZTÁLY.

1. Állt Géza Lajos, 1888. Budapest, ág. h. ism.
2. Bencs Zoltán, 1889. Nyiregyháza, ág. h. t. m.
3. Benkő János, 1886. Sárszentlőrincz, ág. h. t. m. ö. d.
4. Bulkai József, 1889. Budapest, ág. h. t. m.
5. Eberhard Walter, 1889. Teschen, ág. h.
6. Ehrenstein Róland, 1889. Budapest, r. k.
7. Erb Gusztáv, 1888. Kolozsvár, ág. h. ism. t. m.
8. Fábly Mihály, 1886. Mocsa, r. k.
9. Fayl Frigyes, 1889. Budapest, ág. h.
10. Goldberger Rezső, 1889. Budapest, izr.
11. Guttmann Antal 1889. Budapest, izr.
12. Hertzka József, 1889. Karlsbad, izr.
13. Kasche Pál, 1889. Kassel, ev. ref.
14. Keresztély Ernő 1888. Budapest, izr.
15. Kirner Vilmos, 1889. Szilvás (Borsodm.), ág. h.
16. Kovács Emil 1889. Budapest, r. k.
17. Krchnik Emil, 1888. Vág-Ujhely, ág. h. ism. t. m.
18. Koritsanszky Tibor, 1889. Budapest, ág. h.
19. Lantos Emil, 1889. Budapest, izr.
20. Lukáts Károly, 1889. Budapest, ág. h.
21. Magaziner Gyula, 1890. Budapest, izr.
22. Martiny Géza, 1889. Budapest, ág. h.
23. Mauksch Ernő, 1890. Budapest, izr.
24. Nemes Gyula, 1886. Nemes-Magasi, ág. h. ism.
25. Neumann Gyula, 1888. Budapest, izr.
26. Pálos Tibor, 1890. Budapest, izr.
27. Peer Péter, 1888. Duna-Szerdahely, ág. h.
28. Perlesz István, 1889. Budapest, izr.
29. Poleretzky János, 1889. Budapest, ág. h. t. m.
30. Reich Lipót, 1889. Bodenstadt, r. k.
31. Schelken Béla, 1888. Budapest. ág. h. ism. t. m.
32. Sichermann Andor, 1889. Tállya, izr.
33. Simon László, 1888. Rákos-Keresztur, ág. h. t. m. ö. d.
34. Singer István, 1889. Szeged, izr.
35. Szafka Béla, 1889. Budapest, ág. h.
36. Teke László, 1888. Vésse, ág. h. t. m. ö. d.
37. Torma Károly, 1889. Budapest, ág. h. t. m.
38. Tóth Árpád, 1888. Budapest, ág. h. t. m.
39. Tsuk Imre, 1888. Budapest, izr.
40. Ungár Endre, 1890. Budapest, izr.
41. Wahl Rezső, 1890. Budapest, izr.
42. Walter Márton, 1889. Lajos-Komárom, ág. h. t. m.
43. Zechmeister Tibor, 1889. Budapest, ág. h.
44. Zsilinszky Mihály, 1889. ág. h.

Évközben kimaradt:

45. Boroska Mihály, 1885. Kis-Körös, ág. h.
46. Friediger Bernát, 1889. Budapest, izr.
47. Klimo István, 1888. Budapest, ág. h. t. m.
48. Menesdorfer Gyula, 1887. Budapest, ág. h. ism.
49. Schranz Miklós, 1886. Budapest, ág. h. t. m.
50. Schuchtár Pál, 1889. Liptó-Szent-Miklós, ág. h. t. m.
51. Simon Vilmos, 1889. Budapest, ág. h. t. m.
52. Töpfner Emil, 1888, Fogaras, ág. h.

Magántanuló:

53. Basch Rudolf, 1889. Budapest, ág. h.

II. a. OSZTÁLY.

1. Baján Arthur, 1888. Uj-Gradiska, ev. ref.
2. Beutel Vilmos, 1887. Budapest, ág. h. ism.
3. Cziegler István, 1889. Budapest, izr.
4. Dunajtsik Gusztáv, 1887. Budapest, ág. h. ism.
5. Fauser Imre, 1889. Budapest, r. k.
6. Földiák Frigyes, 1889. Budapest, izr.
7. Friedenstein Ervin György, 1888. Berlin, ág. h.
8. Fuchs Jenő, 1888. Budapest, ág. h.
9. Goldenberg Bódog, 1888. Bécs, izr.
10. Harsányi Zoltán, 1888. Nagy-Kanizsa, izr.
11. Horner Jenő, 1889. Budapest, izr.
12. Incze József, 1888. Nyiregyháza, ág. h. t. m. ö. d.
13. Jurenák Ferencz, 1888. Tisza-Földvár, ág. h.
14. Kálmán Miklós, 1888. Budapest, ág. h.
15. Krátky János, 1887. Bagonya, ág. h. t. m. ö. d.
16. Kravarik Lajos, 1885. Budapest, ág. h. t. m.
17. Krempels Béla, 1888. Budapest, ág. h.
18. Kundráth Samu Győző, 1887. Kassa, ág. h. t. m.
19. Legányi Ernő, 1887. Budapest, ág. h. ism.
20. Markos Olivér, 1888. Budapest, r. k.
21. Marzloff Camill, 1887. Kolozsvár, ág. h. t. m.
22. Matuska Miklós, 1888. Budapest, ág. h.
23. Menner Tibor, 1888. Budapest, ág. h.
24. Mikolik László, 1888. Budapest, ág. h. t. m.
25. Mráz Lajos, 1887. Budapest, ág. h.
26. Nagel Pál, 1889. Budapest, izr.
27. Neuhaus Wolfgang, 1887. Steglicz, ág. h.
28. Prager Pál, 1887. Bécs, izr.
29. Schütze Kurt, 1888. Budapest, ág. h.
30. Schwarz Géza, 1888. Budapest, izr.
31. Schweighardt Ernő, 1888. Nagy-Károly, ág. h.
32. Seligmann Árpád, 1888. Budapest, ág. h.
33. Szücs Jenő, 1889. Puszta-Meritő, izr.
34. Techel Vilmos, 1888. Budapest, ág. h.
35. Ulreich Ernő, 1887. Puszta-Födémes, ág. h. t. m.
36. Wellis Egon, 1889. Budapest, izr.
37. Wiegner Ervin, 1888. Budapest, ág. h.
38. Wohl Ödön, 1888. Budapest, ág. h. t. m.
39. Wolfner György, 1888. Budapest, izr.

II. b. OSZTÁLY.

1. Agorasztó Miklós, 1888. Budapest, g. k.
2. Antony Olivér, 1888. Ujpest, ág. h.
3. Barabás Béla, 1888. Budapest, ág. h.
4. Beuthe Ágost, 1888. Frankfurt a/M. ág. h.
5. Bihari Imre, 1888. Budapest, izr.
6. Binder Mihály, 1888. Budapest, ág. h.
7. Brxa Márton, 1888. Budapest, ág. h.
8. Dirner Miklós, 1888. Budapest, ág. h.
9. Erhardt Géza, 1887. Szárazd, ág. h.
10. Fritsche György, 1887. Budapest, ág. h.
11. Fuchs György, 1889. Ujpest, izr.
12. Garay János, 1888. Budapest, ev. ref.
13. Gerzsó Henrik 1887. Budapest, ág. h.
14. Heil Ernő, 1888. Fiume, ág. h.
15. Hirschfeld Alfréd, 1888. Budapest, izr.
16. Horváth László, 1888. Budapest, ev. ref.
17. Jausz János Frigyes, 1888. Budapest, ág. h.
18. Kehrling Alfréd, 1888. Szepes-Szombat, ág. h.
19. Kellner György, 1889. Budapest, izr.
20. Kolmer Vilmos Frigyes, 1888. Budapest, ág. h.
21. Lamotte Károly, 1888. Budapest, ág. h.
22. Laufer István, 1888. Budapest, izr.
23. Leszlényi Alfréd, 1889. Győr, izr.
24. Marsovszky Lehel, 1888. Budapest, r. k.
25. Müller Ottó, 1888. Pilis, r. k.
26. Münnich Aurél, 1889. Budapest, ág. h.
27. Politzer Tibor, 1888. Budapest, izr.
28. Polnay György, 1888. Budapest, ág. h.
29. Pözel István Ferencz, 1888. Budapest, ág. h.
30. Rappaport Jenő, 1888. Budapest, izr.
31. Roger Marczel, 1888. Budapest, izr.
32. Ruttkay Miklós, 1886. Eperjes, ág. h.
33. Schelken József, 1886. Budapest, ág. h.
34. Vallentiny Ottó Vincze, 1887. Kis-Tokaj, ág. h.
35. Vladár Endre Miklós, 1888, Bia, ág. h.
36. Walkó Loránd, 1888. Budapest, ág. h.
37. Zsigmondy Jenő, 1888. Budapest, ág. h.

Évközben kimaradt:

38. Friedrichsen Károly, 1888. Altona, ág. h.
39. Löwy Kornél, 1888. Budapest, izr.

Magántanulók:

40. Böheim István, 1887. Budapest, ág. h.
41. Jellinek Andor Mór, 1889. Budapest, izr.
42. Schlesinger Károly, 1889. Budapest, izr.

III. OSZTÁLY.

1. Abonyi Tibor, 1888. Budapest, izr.
2. Bauer Ernő, 1887. Szabadka, izr.
3. Bendl Kálmán, 1887. Budapest, ág. h.
4. Benkó Gyula, 1887. Bpest, ág. h.
5. Bergl István, 1886. Vadkert, izr.
6. Brandt Viktor, 1886. Budapest, izr. ism.
7. Chrapek Jenő, 1886. Budapest, r. k.
8. Csipkay Henrik, 1887. Budapest, ág. h.
9. Czölder Lajos, 1887. Göllnitzbánya, ág. h.
10. Czukor Gábor, 1888. Budapest, izr.
11. Darvai Dénes, 1888. Budapest, izr.
12. Dóczi Pál, 1888. Budapest, izr.
13. Ehrenstein István, 1887. Budapest, izr.
14. Elkán Tibor, 1886. Budapest, izr.
15. Erdélyi Sándor, 1888. Budapest, izr.
16. Feuer Egon, 1887. Budapest, izr.
17. Fischer Ferencz József, 1887. Budapest, izr.
18. Freund István, 1887. Budapest, izr.
19. Grünmann Marczell, 1887. Rozsnyó, izr.
20. Grünwald Béla, 1887. Budapest, izr.
21. Haim Dávid, 1888. Budapest, izr.
22. Havas Béla, 1887. Budapest, izr.
23. Hirsch Sándor, 1888. Ádánd, izr.
24. Huckstädt Árpád, 1886. Majos, (Tolna m.), ág. h.
25. Jurenák László, 1886. Tisza-Földvár, ág. h.
26. Kammermeyer Viktor, 1887. Budapest, ág. h.
27. Kemény Gábor, 1887. Fóth, ág. h.
28. Klammer Oszkár, 1887. Budapest, izr.
29. Klein Gyula, 1887. Budapest, izr.
30. Kolényi Aladár, 1886. Budapest, ág. h. ism.
31. Kirchknopf Ervin, 1888. Budapest, ág. h.
32. Komlós József, 1887. Budapest, izr.
33. Kosch Géza, 1887. Budapest, izr.
34. Lorencz Arthur, 1887. Krompach, ág. h.
35. Magaziner Elemér, 1887. Budapest, izr.
36. Mangold József, 1888. Budapest, izr.
37. Montag Tibor, 1887. Kecskemét, izr.
38. Nagel István, 1888. Budapest, izr.
39. Obláth Károly, 1887. Budapest, izr.
40. Ondrejovich Jenő, 1887. Bágyon, ev. ref.
41. Oppel Henrik, 1887. Korneuburg, r. kath.
42. Plan Frigyes, 1887. Budapest, izr.
43. Popper László, 1887. Budapest, izr.
44. Reiner Ernő, 1887. Budapest, izr.
45. Renk Ernő, 1887. Budapest, ág. h.
46. Schreiner Rezső, 1887. Pozsony, ág. h.
47. Schwarz Béla, 1887. Budapest, izr.
48. Schwarz Oszkár, 1886. Budapest, izr.
49. Schweickhardt Oszkár, 1887. Nagy-Károly, ág. ev.
50. Somogyi Rezső, 1887. Vihnye, izr.
51. Sonnenberg Marczel, 1888. Budapest, izr.
52. Spitzer Hugó, 1886. Budapest, izr.
53. Stern István, 1887. Budapest, izr.
54. Strasser György, 1886. Budapest, izr.
55. Strasser István, 1888. Budapest, izr.
56. Süss Tivadar, 1885. Marburg, ág. h. ism.
57. Szilárd Róbert, 1887. Budapest, izr.
58. Szimon István, 1887. Budapest, r. k.
59. Szücs Pál, 1887. Csór (Meritő-Puszta), izr.
60. Tuczentaller Sándor, 1887. Budapest, ág h.
61. Vértessy Ferencz, 1887. Budapest, r. k.
62. Virág Zoltán, 1887. Budapest, izr.
63. Wellisch Dezső, 1887. Budapest, izr.
64. Zsilinszky István, 1887. Budapest, ág. h.

Évközben kimaradt:

65. Hauser Elemér, 1887. Losoncz, ág. h.
66. Jureczky János, 1887. Budapest, ág. h.
67. Lazányi Emil, 1887. Budapest, ág. h.
68. Posewitz Kornél, 1887. Orosháza, ág. h.

IV. OSZTÁLY.

1. Antony István, 1886. Budapest, ág. h.
2. Bánó László, 1886. Budapest, ág. h.
3. Beliczay Béla, 1885. Budapest, ág. h.
4. Bérczy Róbert, 1887. Bécs, r. kath.
5. Berger Ernő, 1886. Budapest, izr.
6. Böhm J. János, 1886. Budapest, ág. h.
7. Bohus Pál, 1886. Gödöllő, ág. h.
8. Bolla György, 1887. Moór, r. kath.
9. Dobosi Kálmán, 1885. Tab, ág. h.
10. Dirner Lajos, 1887. Budapest, ág. h.
11. Ehrenstein Pál, 1886. Budapest, izr.

12. Eisler Pál, 1886. Budapest, izr.
13. Fabriczius Aladár, 1884. Budapest, ág. h.
14. Freund Ernő, 1887. Budapest, izr.
15. Friedmann Sándor, 1886. Budapest, izr.
16. Friedmann Zsigmond 1886. Budapest, izr.
17. Gedliczka Ármin, 1886. Budapest, ág. h.
18. Gerstenberger Ágost, 1886. Budapest, ág. h.
19. Graf Vilmos, 1886. Pozsony, ág. h. ö. d.
20. Grünhut Henrik, 1886. Budapest, izr.
21. Hampel Gábor, 1887. Budapest, r. kath.
22. Harsányi Kálmán, 1886. N.-Kanizsa, izr.
23. Klein Jenő, 1886. Mohács, izr.
24. Klimo Jenő, 1886. Beszterczebánya, ág. h.
25. Knefély Ödön, 1886. Cservenka, ág. h.
26. Kohner Arthur, 1886. Ipoly-Pásztó, izr.
27. Kőszegi Oszkár, 1886. Bécs, izr.
28. Kotschy Hugó, 1885. Lodijovicze (Galiczia), ág. h.
29. Krempelsz Károly, 1886. Budapest, ág. h.
30. Kubinyi Gyula, 1886. Debreczen, ág. h.
31. Kund Béla, 1886. Budapest, ág. h.
32. Kund Elemér, 1885. Dunakesz, ág. h.
33. Lonkay Géza, 1886. Budapest, izr.
34. Lillits Stoján, 1886. Budapest, gör. kath.
35. Lindner Viktor, 1885. Budapest, ág. h.
36. Mautner István, 1886. Budapest, izr.
37. Milhofer Gyula, 1886. Budapest, izr.
38. Nagel Zsigmond, 1885. Budapest, ág. h.
39. Németh Tibor, 1885. Budapest, ág. h.
40. Pakányi János, 1885. Péteri-Gyömrő, ág. h.
41. Pauliny Ede, 1887. Budapest, ág. h.
42. Pick Alfréd, 1886. Budapest, izr.
43. Pözel Tibor, 1886. Budapest, ág. h. ö. d.
44. Pollák Dezső, 1886. Budapest, izr.
45. Probsztner Arthur, 1886. Budapest, ág. h.
46. Radványi Bertalan, 1885. Budapest, ág. h.
47. Rerrich Elemér, 1886. Budapest, r. kath.
48. Telegdi Róth Károly, 1886. Budapest, ág. h.
49. Sárkány Gyula, 1887. Csetnek, ág. h. ö. d.
50. Schelken Lajos, 1884. Budapest, ág. h. t. m.
51. Schmitt Rezső, 1885. Budapest, ág. h.
52. Schneider Rezső, 1886. Budapest, ág. h.
53. Schwartz Gyula, 1886. Budapest, izr.
54. Schwartz Oszkár, 1887. Budapest, izr.
55. Spitz René, 1887. Bécs, izr.
56. Stern Nándor, 1886. Budapest, izr.
57. Teasdale Ottó, 1886. Budapest, ág. h.
58. Tomka Kálmán, 1885. Pozsony, ág. h.
59. Uhliár Gyula, 1886. Zólyom, ág. h. t. m.
60. Vámossy László, 1886. Budapest, ev. ref. ö. d.
61. Veres Zoltán Tivadar, 1886. Losoncz, ág. h. ism.
62. Weisz Frigyes, 1886. Budapest, ev. ref.
63. Zsigmondy Gábor, 1886. Budapest, ág. h.

V. OSZTÁLY.

1. Ángyán János, 1886. Budapest, ev. ref.
2. Bachmann Fülöp, 1884. Uj-Verbász, ág. h. t. m.
3. Basch Andor, 1885. Budapest, ág. h.
4. Bendl Alajos, 1884. Budapest, ág. h. t. m.
5. Braun József, 1885. Budapest, izr.
6. Brust Andor, 1885. Budapest, izr.
7. Csányi Aurél, 1883. Garam-Szt-Kereszt, ev. ref. ism.
8. Csukás Béla, 1885. Rév-Komárom, ev ref.
9. Diamant Fülöp, 1885. Budapest, izr.
10. Erdélyi Imre, 1885. Budapest, izr.
11. Freund Richárd, 1886. Budapest, izr.
12. Glatz Richárd, 1884. Budapest, ág. h.
13. Goldmann Arthur, 1885. Budapest, izr.
14. Grosz Dezső, 1885. Bonyhád, izr.
15. Haar Alfréd, 1885. Budapest, izr.
16. Hajós Kornél, 1886. Budapest, izr.
17. Hazay Olivér, 1885. Budapest, ág. h.
18. Herzog Ernő, 1885. Budapest, izr.
19. Hilf Pál, 1885. Budapest, izr.
20. Holl Egon, 1885. Budapest, ág. h.
21. Izsó Lajos, 1882. Gyoma, ev. ref. ö. d. t. m.
22. Kasper Béla, 1885. Budapest, ág. h. ism.
23. Kehrling Károly, 1885. Szepes-Szombat, ág. hitv. ö. d.
24. Kellner Hugó, 1885. Bécs, izr.
25. Kisházi Ágoston, 1881. Miskolcz, ev. ref. ism.
26. Komlós Imre, 1886. Budapest, izr.
27. Koós Miklós, 1885. Budapest, ág. h.
28. Kovács Sándor, 1886. Budapest, izr.
29. Kramer Gusztáv, 1885. Budapest, izr.

30. Kubinyi Dárius, 1886. Bohunicz, ág. h.
31. Lichtenstein Ottokár, 1884. Nemes-Déd, izr. ism.
32. Ligeti Pál, 1885. Budapest, izr. ö. d.
33. Losonczy Géza, 1884. Budapest, róm. kath.
34. Meer Leo, 1885. Budapest, izr.
35. Mikolik Imre, 1885. Budapest, ág. h. t. m.
36. Molnár Miklós, 1886. Gyönk, ev. ref.
37. Neményi Miklós, 1885. Budapest, izr.
38. Oesterreicher Ernő, 1885. Budapest, izr.
39. Rodovitz Tivadar, 1885. Budapest, ág. h.
40. Schwartz Andor, 1886. Budapest, izr.
41. Tolnay István, 1885. Budapest, ág. h.
42. Ullmann Ödön, 1885. Budapest, izr.
43. Waldmann Miklós, 1884. Budapest, izr.
44. Valkó Endre, 1885. Budapest, ág. h.
45. Weinberger György, 1885. Bpest, ág. h.
46. Wottitz Gyula, 1885. Budapest, izr.
47. Wurm Mátyás, 1884. Budapest, ág. h. t. m. ö. d.

Magántanulók:

48. Almási József, 1882. Nagy-Dorogh (Tolna), ev. ref.
49. Dávid Pál, 1883. Alsó-Nyék (Tolna), ev. ref.

VI. OSZTÁLY.

1. Ángyán Béla, 1885. Budapest, ev. ref.
2. Bartók Imre, 1885. Nagyvárad, izr.
3. Beck Pál, 1884. Budapest, izr.
4. Falvay Jenő, 1884. Budapest, ág. h. t. m.
5. Féja Károly, 1882. Budapest, ág. h.
6. Fullajtár István, 1883. N.-Szt-Miklós, ág. h.
7. Fülöp Jenő, 1884. Budapest, ág. h.
8. Hammerschlag Marczell, 1884. Prága, izr.
9. Hampel Ferencz, 1885. Budapest, r. k.
10. Hampel József, 1886. Budapest, r. k.
11. Hasenauer Andor, 1884. Budapest, ág. h.
12. Hautzinger Gusztáv, 1883. Rajka, ág. h.
13. Hirschfeld Károly, 1884. Budapest, izr.
14. Kelemen Ferencz, 1885. Budapest, izr.
15. Klein Aladár, 1884. Budapest, izr.
16. Kohn Géza, 1884. Budapest, izr.
17. Kopf Lajos, 1884. Pozsony, izr.
18. Krausz Dezső, 1883. Miskolcz, izr.
19. Kund Ede, 1884. Budapest, ág. h.
20. Liedemann Ferencz, 1883. Budapest, ág. h.
21. Litzmann Pál, 1884. Budapest, izr.
22. Lukács György, 1885. Budapest, izr.
23. Magyar László, 1884. Budapest, ev. ref.
24. Majzler Zoltán, 1884. Szárazbeő, izr.
25. Matuska Péter, 1885. Budapest, ág. h.
26. Melczer András Lajos, 1884. Budapest, ág. h.
27. Nagy Elek, 1884. Kolozsvár, r. k.
28. Pintér Miksa, 1884. Abony, izr.
29. Báró Podmaniczky Tibor, 1884. Nagy-Kikinda, ág. h.
30. Pollák Benő, 1884. Budapest, izr.
31. Porkoláb Zoltán, 1884. Budapest, ág. h. ö. d.
32. Rakovszky István, 1885. Budapest, r. k.
33. Rakovszky Iván, 1885. Budapest, r. k. ö. d.
34. Rodowicz Willibald, 1884. Budapest, ág. h.
35. Sámuel József, 1884. Budapest, izr.
36. Speissegger Ernő, 1884. Budapest, ev. ref.
37. Szattinger Endre, 1884. Budapest, ág. h.
38. Weisz Gyula, 1884. Budapest, izr. ö. d.
39. Weisz Nándor, 1884. Budapest, izr.
40. Weltkugel Simon Bernát, 1884. Bpest, izr.
41. Weymann Félix, 1883. Klein-Eylau, ág. h.
42. Zsilinszky Tibor, 1884. Budapest, ág. h.

Magántanulók:

43. Frankl Aladár, 1881. Budapest, izr.
44. Krámer Pál, 1882. Budapest, izr.

Évközben kimaradt:

45. Kellner Béla, 1884. Budapest, izr.

VII. OSZTÁLY.

1. Aczél Ferencz, 1883. H.-M.-Vásárhely, izr.
2. Barián Miklós, 1883. Budapest, g. k. ö. d.
3. Baumgarten Sándor, 1882, Budapest, izr.
4. Bergl Gusztáv, 1883. Budapest, izr.
5. Bródy Dániel, 1883. Budapest, izr.
6. Engl Róbert, 1884. Budapest, izr.
7. Forrai Gyula, 1883. Budapest, izr.
8. Freystadtl Béla, 1883. Komárom, izr.
9. Gerde Oszkár, 1883. Budapest, izr.
10. Góbi Imre, 1883. Sopron, ág. h. t. m.
11. Budai Goldberger Sándor, 1883. Bpest, izr.
12. Goldzieher Miksa, 1883. Budapest, izr.

13. Gonda László, 1883. Budapest, ev. ref.
14. Grosz Felix, 1883. Budapest, izr.
15. Guttmann Tibor, 1883. Budapest, izr.
16. Halmos Bódog, 1883. Budapest, izr.
17. Herzl Antal, 1883. Budapest, izr.
18. Kéler Tibor, 1883. Budapest, ág. h.
19. Kern Tibor, 1883. Budapest, ág. h.
20. Koós Zoltán, 1883. Monor, ág. h. ö. d.
21. Kornfeld Pál, 1884. Budapest, izr.
22. Lampl Hugó, 1883. Budapest, ág. h.
23. Lenk Gusztáv, 1884. Budapest, ev. ref.
24. Lukács János, 1884. Budapest, izr.
25. Mandel István, 1884. Budapest, izr.
26. Mann Mór, 1883. Budapest, izr.
27. Meinig Gábor, 1884. Budapest, ág. h.
28. Moiret Ödön, 1883. Budapest, r. k.
29. Felapáti Molnár Ferencz, 1882. Budapest, ev. ref.
30. Nagy Károly, 1883. Nagy-Enyed, ev. ref.
31. Pásztor József, 1883. Vácz, izr.
32. Pollacsek Adolf, 1883. Bécs, izr.
33. Telegdi Róth Jenő, 1884. Budapest, ág. h.
34. Saupe Gusztáv, 1882. Budapest, ág. h. ism.
35. Strasser Albert, 1884. Budapest, izr.
36. Szontágh Pál, 1883. Budapest, ág. h.
37. Vetsey Aladár, 1884. Budapest, ág. h.
38. Vladár Gyula, 1884. Bia, ág. h. ö. d.
39. Werkner Lajos, 1883. Budapest, izr.
40. Wottitz Béla, 1883. Budapest, izr.
41. Zsigmondy Mihály, 1883. Budapest, ág. h.

Évközben kimaradt:

42. Tiller Géza, 1882. Budapest, izr. ism.

VIII. OSZTÁLY.

1. Altmann Andor, 1882. Budapest, izr.
2. Bartsch Lajos Vilmos, 1882. Budapest, ág. h.
3. Baruch Elemér, 1882. M.-Vásárhely, izr.
4. Beck István, 1882. Budapest, izr.
5. Bruckner Károly, 1882. Budapest, ág. h. t. m. ö. d.
6. Deutsch Oszkár, 1883. Budapest, izr.
7. Faber Antal, 1880. Budapest, ág. h.
8. Glatz Ede, 1882. Szatmár, ág. h.
9. Horváth Mihály, 1882. Budapest, ág. h.
10. Kálmán Imre, 1882. Siófok, izr.
11. Kéler Elemér, 1881. Budapest, ág. h.
12. Kornfeld Mór, 1882. Budapest, ág. h.
13. Kund Árpád, 1882. Budapest, ág. h.
14. Lonkai Zsigmond, 1882. Budapest, izr.
15. Mansfeld Géza, 1882. Budapest, ág. h.
16. Mautner Tibor, 1882. Budapest, izr. ö. d.
17. Mitterdorfer Aurél, 1882. Budapest, r. k.
18. Neumann Gyula, 1882. Budapest, ág. h. ö. d.
19. Neumann Márton, 1883. Szobráncz, izr.
20. Partl Lajos, 1882. Tolna, ág. h.
21. Russo Marczell, 1882. Bécs, izr.
22. Scheuer Róbert, 1883. Bécs, ág. h.
23. Schrecker Károly, 1882. Budapest, izr.
24. Schwarz Jenő, 1882. Budapest, izr.
25. Schweickhardt Gyula, 1881. Szeged, ág. h. ev.
26. Singer Károly, 1883. Budapest, izr.
27. Szidarovszky János, 1881. Bpest, ev. ref.
28. Szilágyi Jenő, 1883. Nagy-Várad, izr.
29. Sloboda Béla, 1882. Győr-Sándorháza, ág. h. t. m.
30. Teszák Károly, 1880. Páris, ág. h. ev. ism.
31. Tezner Ernő, 1881. Bécs, izr. ö. d.
32. Ullmann Andor, 1882. Budapest, izr.
33. Vajda Ákos, 1882. Budapest, r. k.
34. Waldmann Jenő, 1882. Budapest, izr.
35. Weisz Arthur, 1882. Budapest, izr.
36. Zsigmondy Kálmán, 1882. Budapest, ág. h.

VIII.

TANSZEREK.

I. Könyvtár.

Az 1899—1900-iki iskolai évben a könyvtár szaporodása következő volt:

A) *Vétel útján.*

I. Folyóiratok:

1. *Evangelikus Egyház és Iskola*, szerk. Veres József.
2. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, szerk. Szőts Farkas.
3. *Protestáns Szemle*, szerk. Szőts Farkas.
4. *Budapesti Szemle*, szerk. Gyulai Pál.
5. *Irodalomtörténeti Közlemények*, szerk. Szilády Áron.
6. *Nyelvtudományi Közlemények*, szerk. Szinnyei József.
7. *Magyar Kritika*, szerk. Benedek Elek.
8. *Egyetemes Philologiai Közlöny*, szerk. Némethy Géza és Petz Gedeon.
9. *Magyar Nyelvőr*, szerk. Simonyi Zsigmond.
10. *Archaeologiai Értesitő*, szerk. Hampel József.
11. *Századok*, szerk. Nagy Gyula.
12. *Mathematikai és Természettudományi Értesitő*, szerk. Kőnig Gyula.
13. *Journal de mathematiques élementaires*, szerk. M. de Longchamps.
14. *Akadémiai Értesitő*, szerk. Szily Kálmán.
15. *Magyar Paedagogia*, szerk. Kovács János.
16. *Hivatalos Közlöny*, kiadja a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Ministerium.
17. *Literarisches Centralblatt*, szerk. Zarncke Ed.
18. *Deutsche Rundschau*, szerk. Rodenberg Gyula.

19. *Revue des deux Mondes.*

20. *Neue Jahrbücher für das klass. Altertum und für Paedagogik*, szerk. Ilberg J. és Richter R.

21. *Zeitschrift für das Gymnasialwesen*, szerk. Müller H. J.

22. *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, szerk. Hartel V. és Schenkl K.

23. *Archiv f. systematische Philosophie*, szerk. Natorp P.

24. *Philosophische Studien*, szerk. Wundt V.

25. *Deutsche Rundschau für Geogr. und Statistik*, szerk. Umlauft Fr.

26. *Zeitschrift für mathematischen und naturwissenschaftlichen Unterricht*, szerk. Hoffmann J. C. V.

27. *Zeitschrift für den physikalischen und chemischen Unterricht*, szerk. Poske F.

II. Tudományos művek:

1. *Magyar Történelmi Emlékek.* III. Oszt. *Magyar Országgyűlési Emlékek.* A M. T. A. Tört. Bizottsága megbizásából, szerk. dr. Károlyi Árpád. 11. k. (1605—1606.) Budapest, 1899. Athenæum.

2. *Kossuth L. Iratai.* VII. k. *Történelmi tanulmányok*, I. r.: *Levelek* stb. 2. r.; *Napló* (1866). 3. r.; *Értekezések.* Sajtó alá rendezte Kossuth Ferencz. Budapest, 1900. Athenæum.

3. *A Magyarországi Közoktatás Története Mária Terézia Korában.* Irta dr. Finánczy Ernő. I. k. 1740—1773. Budapest, 1899. Akadémia.

4. *Madách Imre. Az Ember Tragoediája.* Jegyzetekkel és magyarázatokkal kiadta Alexander Bernát, Budapest. 1900. Athenæum.

5. *A Magyar Irod. Története.* Irta dr. Horváth Cyrill. I. k. *A Régi Magyar Irod. Története.* Budapest, 1899. Athenaeum.

6. *A Pozsonyi Vértörvényszék Áldozatai 1674-ben.* Irta és kiadta Rácz Károly. I. II. füzet. Lugos, 1889. Traunfellner.

7. *Egy Forradalmi Zsinat Története. (1707—1715.)* Irta Zsilinszky Mihály. Budapest, 1889. Hornyánszky.

8—10. *Régi Magyar Könyvtár.* Szerk. Heinrich Gusztáv. XVII. k., *Fazekas Mihály Versei.* Bevezette dr. Tóth Rezső; XVIII. k. *Gesta Romanorum*, ford. Haller János, kiadta Katona Lajos; XIX. k. Faludi Ferencz, *Téli éjtszakák*, kiadta dr. Rupp Kornél. Budapest, 1900. Franklin-Társulat.

11. *A Magyar Anekdotakincs.* Gyüjtötte és magyarázta Tóth Béla, III. k. Budapest, Singer és Wolfner.

12. *Jahresberichte über das höhere Schulwesen.* Herausgegeben v. Conrad Rethwisch. XIII. Jahrgang, 1898. Berlin, R. Gærtner.

13. *Az Aesthetika Története.* Irta Jánosi Béla, I. k. *A görögök Aesthetikája.* Budapest, 1899. Akadémia.

14. *Ausztria Története.* Irta Huber Alfonz, átdolgozta Baróti Lajos. Budapest, 1899. Akadémia.

15. *Francziaország.* Irta John Edward Courtenay Bodley. I k. Forditotta dr. Darvai Móricz. Budapest, 1899. Akadémia.

16. *A Paradicsom.* Irta Dante Alighieri, forditotta Szász Károly. Budapest, 1899. Akadémia.

17. *Felsőcsernátoni Bod Péter Élete és Művei.* Irta Sámuel Aladár. Budapest, 1899. Hornyánszky.

18. *Kazinczy Ferencz Levelezése.* A M. T. A. Irod. tört. Bizottsága megbizásából közzéteszi dr. Váczy János. IX. k. (1811. jul. 1. — 1812. jun. 30.) Budapest, 1899. Akadémia.

19. *Nagy Képes Világtörténet.* Szerk. Marczali Henrik. *Az Ókor.* III. k. *A Rómaiak Története.* Irta Geréb József. Budapest, Franklin-Társulat. — Révai testvérek.

20. *Grundriss der Vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* von Karl Burgmann u. Berthold Delbrück. 4. B. *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* v. B. Delbrück. 2. Theil. Strassburg, 1897. Trübner.

21. *Magyar Tud. Akadémiai Almanach polgári és csillagászati naptárral 1900-ra.* Budapest, 1900. Akadémia.

22. *Comenius Amos János Nagy Oktatástana.* Latinból forditá Dezső Lajos. Sárospatak, 1896. Steinfeld.

23. *Magyar Történeti Szinmütár.* Kóczán Ferencz alapitványából kiadja a Magyar Tud. Akadémia. I—VI. k. Budapest, 1893—1899. Akadémia.

24. *Horváth Történelmi Repertórium.* A M. T. A. Tört. Bizottságának megbizásából irta dr. Margalits Imre. I. k. Bpest, 1900. Akadémia.

25. *Diophanti Alexandrini opera omnia cum Graecis commentariis. Edidit et Latine interpretatus est P. Tannery. Volumen I. II., Lipsiae, 1893—1895.* Teubner.

26. *Századunk Magyar Irodalma Képekben, Széchenyi föllépésétől a kiegyezésig.* Irta Endrődi Sándor. Budapest, 1900. Athenæum.

27. *Czuczor Gergely Összes Költői Művei.* I. teljes kiadás. Sajtó alá rendezte Zoltvány Irén. I—III. k. Budapest, 1899. Franklin-Társulat.

28. *Görög Történelem, különös tekintettel az athenaei történelemre és ennek forrásaira.* Irta Schvarcz Gyula. Budapest, 1900. Athenæum.

29. *Plutarchos Párhuzamos Életrajzai.* Görögből forditotta és jegyzetekkel ellátta dr. Kacskovics Kálmán. Budapest, 1894—1898. I. k. Dobrowsky és Franke bizománya. II., III. k. a forditó tulajdona.

30. *Az Antik Szobrászat Története.* Irta Hampel József. Budapest, 1900. Franklin-Társulat.

31. *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwickelungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte* von W. Wundt. Erster B. *Die Sprache.* I. Theil. Leipzig, 1900. Engelmann.

32. *Encyclopaedie der Naturwissenschaften.* Erste Abth. 75., 76. Lief. II. Abth. 48—50. Lief. Breslau, Trewendt. 48—50. Abth. 75., 76. Lief. Breslau, Trewendt.

33. *Magyar Tájszótár.* A M. T. A. megbizásából szerkeszti Szinnyei József. II. k. 5., 6. f. Budapest, Hornyánszky.

34. *Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben.* Kiadja a m. kir. államnyomda. 323—347 f. Budapest, Révai testvérek bizománya.

35. *Magyar Tört. Életrajzok.* A M. T. A. Tört. Bizottságának segélyével kiadja a M. Tört. Társulat. XV. évf. 2—5 f.

36. *Ausführliches Lexikon der griech. und röm. Mythologie.* Herausgegeben v. W. Roscher. 37—42. Lief. Leipzig, Teubner.

37. *Értekezések a mathematikai tudományok köréből.*

38. *Értekezések a társadalmi tudományok köréből.* XII. 3., 4.

39. *Értekezések a nyelv- és széptudomány köréből.* XVII. 2—5.

40. *Értekezések a bölcseleti tud. köréből.* III. 4.

41. *Értekezések a történeti tud. köréből.* XVIII. 4—9.

42. *Értekezések a természettudományok köréből.*

43. *A Magyar Tud. A. elhunyt tagjai felett tartott Emlékbeszédek.* X. 1—6.

44. *Mathematikai és Természettudományi Közlemények.* XXVII. 4.

45. *Archaeologiai Közlemények.* Közrebocsátja a M. T. A. Archæologiai Bizottsága. Uj folyam, 19 k. Budapest, 1899. Akadémia.

B) *Ajándék útján.*

1. Dr. Serédi Lajos tanár urtól:
   a) *A Pozsonyi Ág. Hitv. Ev. Lyceum Története.* Irta Markusovszky Sámuel. Pozsony, 1896. Wigand.
   b) *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium Története.* Irta Hörk József. I—III. f. Kassa, 1896. Nauer.
   c) *Magyar-Ugor Összehasonlitó Szótár.* Budapest, 1873—1881. Akadémia.
2. Dr. Hittrich Ödön tanár urtól:
   A Selmeczbányai Ág. Hitv. Ev. Egyh. és Lyceum Története. Irta Breznyik János. II. III. füzet. Selmeczbánya, 1899. Joerges.
3. A főgymn. tanári testület több tagjától:

Emlékkönyv, Néhai Szilágyi István Mellszobrának Leleplezési Ünnepsége Alkalmából összeállitotta Szikszay Zoltán. M.-Sziget. 1899. Sichermann.

4. Kókai Lajos urtól:
   a) *Geschichte der deutschen National Litteratur.* Von A. F. C. Wilmar. 24. Aufl., 2. Abdruck. Marburg und Leipzig, 1894. N. G. Elwert.
   b) *Illustrirte Geschichte der Weltlitteratur* von Dr. J. Scherr. 9. Aufl., I., II. B. Stuttgart, 1895. Franckh.
   c) *Illustriertes kleines Handbuch der Geographie,* von Dr. H. Ad. Daniel. II. Aufl., bearbeitet v. Dr. W. Wolkenhauer. I., II. B. Leipzig, 1887—1888. Fues's Verlag.
5. A főgymn. Dal- és Zeneegyesülettől:
   A Budapesti Ág. Hitv. Ev. Főgymn. Dal- és Zeneegyesületének 25 Éves Története (1873—1898). Irta Kanitz Emil. Budapest, 1900. Hornyánszky.

II. Physikai szertár.

A tavaly beszerzett photographáló eszközhöz szükséges mellékes eszközök, anyagok és szerszámok szereztettek be. A tavalyival együtt 579 kor. 22 f. áron.

III. Természetrajzi szertár.

A természetrajzi szertár ez iskolai évben összesen 18 gyüjteményes tárgygyal gyarapodott. Ezek névszerint a következők: a hering, egy hal belső szervei, trochosa, keresztes pók, szitakötő álcza, piócza és szivacs spiritusban, egy vipera, gyík és egy béka feles csontváza, száraz biologiai præparatumban a hangya, szajkó, orrszarvu, pieris cratægi, Papilio Machaon, Vanessa Jo, a selyempille és darázs fejlődése és életmódja.

IV. Földrajzi és történelmi szertár.

A térképgyűjtemény a következő új térképekkel gyarapodott: Budapest környékének katonai térképe. Budapest térképe. A magyar korona országainak iskolai fali térképe. A föld térképe Mercator projectióban. Itália a legrégibb időtől Augustusig. E térképek vétel utján szereztettek be. A nm. vallás- és közoktatásügyi ministerium ajándékai: Magyarország 1606-ban, a bécsi béke korában. Itália a legrégibb időtől Augusztusig.

A philologiai muzeumban levő szemléltető képek kartonra vonására és bekeretezésére a nagytiszteletű egyházi választmány 100 koronát utalványozott.

Az orsovai kirándulók az intézetnek két nagyobb, Herkulesfürdőt ábrázoló photographiát ajándékoztak.

V. Éremgyűjtemény.

Ez évben az éremgyűjtemény 162 darabbal 1163 darabra gyarapodott: 78 ezüst, 74 réz, 3 nikkel, 5 bronz, 2 papirospénz. A gyüjteményt a következők gyarapították adományaikkal: A csurgói ev. ref. főgymnasium: az intézet száz éves fenállásának emlékére vert bronz éremmel; Baruch 1 e; Kornfeld Mór 4 e; Weisz Arthur 4 e, 5 r, VIII. oszt. tan.; — Forrai Gyula 1 r; Gerde 1 e, 2 r; Goldberger Sándor 24, 27 r, 2 n (igen érdekes keletázsiai sorozat); Goldzieher 1 br; Grosz 1 e; Herzl 3 r; Kéler Tibor 16 e, 12 r; Kornfeld Pál 2 r; Lampl 4 r; Lukács János 1 e, 1 r, 1 br; Mandl 1 e, 3 r; Pollacsek 3 e, 4 r, 2 papirospénz; Strasser 1; Szontágh 1 e; Werkner 2 e, 1 br, VII. o. t.; — Klein 1 e, VI. o. t.; — Holl 17 e, V. o. t.; — Kubinyi 3 r; Schmitt 1 e, IV. o. t.; — Fayl 2 r; Krchnik 5 r. Ia. o. tan. Fogadják az adományozók e helyt is ismételten az intézet köszönetét; a gyűjteményt a jövőben is az ifjúság és intézetünk barátainak szíves jóakaratába ajánljuk. A gyűjteményt az idén is Tolnai Vilmos tanár kezelte.

VI. Mértani szertár.

Vettünk egy mérőasztalt dioptervonalzóval és egy teodolitot 260 K áron. Ajándékba kaptunk Csipkay Henrik III. oszt. tanulótól a mérésekhez szükséges 10 darab rudat.

IX.

EGYESÜLETEK.

I. *Arany-János kör.* Az idén léptek életbe az új alapszabályok. Vezetését az idén is dr. Tolnai Vilmos tanár vette át. Tagja volt: 120 rendes a VIII., VII. és VI. osztályokból és 40 olvasó tag az V. osztályból. Tisztviselői voltak a VIII. osztályból: Vajda Ákos első titkár; Kornfeld Mór második titkár; Ullmann Andor és Weisz Arthur főkönyvtárosok; Lonkai (Lamm) Zsigmond főpénztáros és Glatz Ede főellenőr. A VII. osztályból: Koós Zoltán harmadik titkár; Pollacsek Adolf és Strasser Abert könyvtárosok; Herzl Antal pénztáros és Moiret Ödön ellenőr. A VI-ikból: Beck Pál és Zsilinszky Tibor könyvtárosok; Magyar László pénztáros és Rakovszky István ellenőr.

A kör az alakuló és záró gyűléseken kívül 20 rendes, 2 rendkívüli és 1 díszgyűlést tartott. Ez üléseken felolvasásra került összesen 13 dolgozat és 12 bírálat; ezek közül az érdemkönyvbe került 4 dolgozat és 5 bírálat, jegyzőkönyvi dícséretet nyert 1 dolgozat és 3 bírálat. Szavalat volt 21, azonkívül 4 versenyszavaláson 24; ezek közül 3 az érdemkönyvbe jegyeztetett, 7 pedig jegyzőkönyvi dícséretben részesült. Három rendes ülésen vitatárgyak kerültek megbeszélésre.

Arany János emlékezetére a kör 1900 márczius 4-én díszgyűlést tartott. A díszgyűlést az első titkár beszéde nyitotta meg. Utána Pollacsek Adolf VII. és Rakovszky Iván VI. o. t. pályanyertes szavalata következett. Előbbié a «Kozmopolita költészet», utóbbié: «A vén gulyás» és «A vén gulyás temetése». Az elnök tanár záró szavai után a kör testületileg kivonult a költő sírjához és Koós Zoltán harmadik titkár beszédének kiséretében megkoszorúzta. — Testületileg vett részt a kör az 1899 okt. 22-én az intézet dísztermében tartott Lehr-ünnepélyen, így is ki akarván mutatni hálaját a főgymnasiumnak volt nagyhírű tanára iránt, ki a körnek hosszú ideig tanár-elnöke volt. — A kör azonkívül az iskolai életben is tevékeny részt vett. 1899 október 30-án a reformáczió ünnepélyén Mansfeld Géza VIII. o. t. szavalta Sántha Károly «Luther a wormsi gyűlésen» czímű költeményét; a márcz. 15-iki ünnepélyen Wot-

titz Béla VII. o. t. szavalta Arany János költeményét: «A honvéd özvegye» és Gonda László VII. o. t. a Nemzeti dalt. A Dal és Zene-Egyesület 1900 febr. 18-án tartott jubiláris hangversenyén Moiret Ödön VII. o. t. szavalta Radó Antal «Bencze diák»-ját.

A kör ez idei pályázatai — melyek díja egy-egy arany — következők voltak: «A Dózsa lázadás a történelemben és Eötvös regényében» és «Csokonai Vitéz Mihály költészete»; mindkettő értekezés. Ezeken kívül még pályázatot hirdetett önálló költeményre és verses fordításra. Az eredményt a záró gyűlésen hirdetik ki.

A kör ez idén is tagja volt a Történelmi, Természettudományi és Képzőművészeti Társulatoknak s mint tag kapta a «Századok», «Természettudományi Közlöny» és «Műcsarnok» című folyóiratokat. Ezen kívül könyvtára számára járatta a «Nyelvőr»-t és a «Tanulók Lapjá»-t. Rátz László tanár szívességéből kapta a szerkesztése alatt megjelenő «Középiskolai Mathematikai Lapok»-nak 3—3 példányát.

A könyvtárt illetőleg nagyobb ujítás volt a könyvek leltározása. A tavaly nyomtatott könyvjegyzékek is az idén kerültek forgalomba. Az idei nagy méretű szaporodás szükségessé tette egy harmadik nagy könyvtárszekrény beszerzését. — A könyvtár áll összesen 969 műből, 1207 kötetben, az idei gyarapodás 76 mű, 123 kötetben. Ebből 61-et 103 K-ban vétel útján szereztek be, a többi 15, 20 K-ban ajándék. Még pedig az ajándékozók: Ranschburg Gusztáv: Zichy J. gr. utazása (2 köt.). — Kókai Lajos: Beöthy: Az irodalom kis tükre és Pintér: Irodalmunk a milleniumig (2 köt.). — Rátz Lásztó tanár: Mathem. Lapok (1 köt.). — N. N. Kemény: Az özvegy és leánya (1 köt.). — Kornfeld Mór VIII. osztály tanuló. Közigazg. szemle 3 évf. (3 köt.). — Scheuer Róbert VIII. o. t. Tompa: Dalok és Románczok (1 köt.). — Schwarcz Jenő VIII. o. t. Tissandier: A tud. vértanúi (1 köt.). — Weisz Arthur VIII. o. t.: Az Athenæum kézi könyvtárából (2 köt.). — Pollacsek Adolf VII. o. t. Stanley: Im dunk. Afrika és Slatin Pascha: Feuer und Schwert im Sudan (3 köt.). — Kornfeld Pál VII. o. t. Réti József: Tompa Mihály (1 köt.). — Rakovszky István és Iván VI. o. t. Simkovics: Növényhatározó és About: A hegyek királya (3 köt.). — Neményi Miklós V. o. t. Hamerling: Ahasver in Rom (1 köt.). — Fogadják a nagylelkű adományozók ismételten a kör hálaját és köszönetét.

A könyvtár forgalma a következő volt: 93 rendes és 37 olvasó tag 1590 kötetet vett ki.

A kör törzsvagyona 740·22 korona. Az összes ezidei bevétel 1026·90 korona, a kiadás 851·80 korona volt.

II. *A főgymnásiumi Segélyegylet.* A segélyző egyesületet ez évben is dr. Tóth Kálmán vezette. Ifjúsági tisztviselők voltak: elnök: Kéler Elemér VIII. o. t., főjegyző: Kund Árpád VIII. o. t., aljegyző: Aczél

Ferencz VII. o. t., osztálypénztárosok s választmányi tagok voltak a VIII. osztályban: Altmann Andor, Weisz Arthur; a VII. osztályban: Vetsey Aladár, Róth Jenő, Kéler Tibor; a VI. osztályban: Weisz Gyula, Liedemann Ferencz, Matuska Péter, Nagy Elek; az V. osztályban: Ligeti Pál, Walkó Endre, Izsó Lajos, Wottitz Gyula; a IV. osztályban: Vámosy László, Pőzel Tibor; a III. osztályban: Tuczentaller Sándor, Zsilinszky István: a II. *B)* osztályban: Pőzel István, Walkó Lóránd; a II. *A)* osztályban: Kravarik Lajos, Markos Olivér; az I. *A)* osztályban: Kirner Vilmos, Zsilinszky Mihály; az I. *B)* osztályban: Jármay Zoltán, Werkner Ödön. **Az egyesület bevételei** 1899 junius 11-től 1900 jun. 10-ig: 1. *Tagdíjak:* az I. *A)* osztályból (tagok száma 28) = 28·80 frt; az I. *B)* osztályból (tagok száma 18) = 18·31 frt; a II. *A)* osztályból (tagok száma 24) = 24·06 frt; a II. *B)* osztályból (tagok száma 28) = 33·05 frt; a III. osztályból (tagok száma 21) = 26·43 frt; a IV. osztályból (tagok száma 51) = 55·40 frt; az V. osztályból (tagok száma 33) = 35 frt; a VI. osztályból (tagok száma 34) = 34·92 frt; a VII. osztályból (tagok száma 41) = 41·04 frt; a VIII. osztályból (tagok száma 34) = 35·30 frt. *Összesen = 332·31 frt,* (a tagok száma = 312). 2. *Kegyes adományok* és pedig: Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület adománya 100 frt, Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár adománya 50 frt, Magyar Országos Központi Takarékpénztár adománya 25 frt, az Ifjusági Gyámegylet adománya 20 frt. *Összesen = 195 frt.* 3. *Szelvény- és takarékpénztári kamat = 272 frt. 17½ kr.* 4. *Vegyesek = 15·60 frt.* **A bevételek összege 815 frt. 08½ kr. — Kiadások:** 1. *Beirási díj* 5 tanulóért à 5 frt = 25 frt. (Ezek a tanulók: Kravarik Lajos II., Renk Ernő, Czölder Lajos III., Wurm Mátyás V., Bruckner Károly VIII., o. t.). 2. *Tandíj és vizsgadíj* = 49·65 frt. (Izsó L. V. o. t. és Benkő János I. *B)* o. t. I. félévi tandíja à 17 frt. Bruckner Károly VIII. o. t. érettségi vizsgálati díja és bizonyitványdíja 15·65 frt). 3. *Bizonyitványdíj és vegyesek* = 23·70 frt. 4. *Szegénysorsú fiúk irószerei* = 121·37 frt. 5. *Könyvekért és bekötésükért* = 295·50 frt. 6. *Ösztöndíjakra* 75 frt. **A kiadások összege 590 frt. 22 kr.**

Az egyesület vagyona 1900. junius 10-én volt: *1. 4% magyar koronaértékű járadékban* 4450 frt. *2. 4% magyar földhitelintézeti záloglevélben* 1000 frt. *3. Takarékpénztári betétben* 1144 frt. 24½ kr. **Összesen 6594 frt. 24½ kr. Szaporodás a múlt évi jun. 11-től kezdve 224 frt. 86½ kr.** Sajnálattal kell kiemelnünk, hogy ifjúságunk körében az egyesület irányában az érdeklődés megcsappant s ennek következtében a tagdíjak összege a múlt évhez képest 60 forinttal apadt. Annál sajnosabb ez, mert az ifjuság legközvetlenebb tanúja az egyesület áldásos működésének. Annál nagyobb hálával kell megemlékeznünk régi s új jótevőinkről: a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületről, az

Egyesült Budapesti Fővárosi s a Magyar Orsz. Központi Takarékpénztárról, végül az Ifj. Gyámegyletről. Fogadják segélyzetteink nevében egyesületünk hálás köszönetét.

III. *Főgymnasiumi ifjúsági gyámegylet.* A főgymnasiumi ifjúsági gyámegylet a lefolyt második munkaévben Bereczky Sándor vallástanár vezetése alatt állott. A tanév elején tartott közgyűlés titkárnak Bartsch Lajos VIII. o., pénztárnoknak Zsigmondy Mihály VII. o. és ellenőrnek Neumann Gyula VIII. o. tanulókat választotta meg. Osztályonkint megbízott tagokul a következők választattak meg: I. *a)* Törs Tibor, Jármay Zoltán; I. *b)* Lukáts Károly, Zsilinszky Mihály; II. *a)* Baján Arthur, Matuska Miklós; II. *b)* Münnich Aurél, Fritsche György; III. o. Kirchknopf Ervin, Zsilinszky István; IV. o. Teasdale Ottó, Kund Béla; V. o. Mikolik Imre, Holl Egon; VI. o. Magyar László, Speissegger Ernő; VII. o. Zsigmondy Mihály, Szontágh Pál; VIII. o. Neumann Gyula, Bartsch Lajos.

Aláírás utján és adományokból befolyt az I. *a)* osztályból 11 frt 11 kr., az I. *b)* osztályból 7 frt, a II. *a)* osztályból 10 frt 25 kr., a II. *b)*-ből 11 frt 50 kr., III. osztályból 8 frt 50 kr., IV. osztályból 30 frt 25 kr., V. osztályból 10 frt 70 kr., VI. osztályból 17 frt 20 kr., VII. osztályból 15 frt, VIII. osztályból 13 frt 50 kr. Kamat befolyt 1 frt 32 kr. Az összes bevétel 135 frt 33 kr. volt. Ez összegnek egy negyed részét 33 frt 83 krt az egyetemes egyházi gyámintézet szabályai szerint az ifjusági gyámegylet az egyetemes egyházi gyámintézet pénztárába befizette; a szabad rendelkezésére álló háromnegyed részből: 101 frt 50 krból, adott az ózdi missziói egyház templom és paplak építési alapjára 30 frtot, az országos prot. árvaház javára 10 frtot, a rozsnyói ev. árvaháznak 10 frtot, Leopoldiánumra 5 frtot, szegény tanulóknak tankönyvekkel való ellátásra 20 frtot, összesen 75 frtot. A megmaradt 26 frt 50 krt az egylet a mult évi tőkéhez 11 frt 99 krhoz csatolta, és az ekkép 38 frt 49 krra növekedett tőkét, melyet az egylet egy tagja 39 frtra egészített ki, takarékpénztári könyvre rendelte elhelyezni.

IV. *A főgymnasiumi dal- és zeneegyesületet* a lefolyt iskolai évben is Rátz László tanár vezette. Tisztviselői voltak: Mansfeld Géza (VIII) elnök, Kálmán Imre (VIII) főjegyző, Zsigmondy Kálmán (VIII) főpénztáros, Mitterdorfer Aurél (VIII) ellenőr, Beck István (VIII) főgondnok, Forrai Gyula (VII) jegyző, Kern Tibor (VII) pénztáros, Werkner Lajos (VII) gondnok, Ángyán Béla (VI) gondnok. A tagok száma: 169. Az énekkari próbákat Erődi Ernő énektanár, a zenekari próbákat Kanitz Henrik, főgymnasiumunk volt növendéke vezette. Az egyesület, mely 1872-ben alakult meg, ez évben ünnepelte meg 25 éves jubileumát. A választmány már a múlt évben nagy lelkesedéssel kimondta, hogy 25 éves fennállása alkalmából jubileumot rendez, mely nagyszabású

hangversenyből — melyen az egyesület volt tagjai is közreműködnek — zenei ösztöndíj alapításából és történetének megírásából fog állani. A hangversenyt február hó 17-én tartottuk meg: műsora a következő volt:

I. Donizetti: *Az ezred lánya.* Nyitány. Előadja a Dal- és Zene-Egyesület zenekara Kanitz Henrik vezetése alatt.

II. Ünnepünkön: Szavalja Schreyer Endre.

III. *a)* Beethoven: Andante; *b)* Raff: Tarantella. Hegedűn előadja Mansfeld Géza, VIII. oszt. tanuló, zongorán kiséri Kanitz Vilmos.

IV. Magyar népdal-egyveleg: Előadja a Dal- és Zene-Egyesület énekkara.

V. Mozart: *Zongora-trio.* Előadják: zongorán Singer Károly, VIII. oszt. tanuló, hegedűn Deutsch Oszkár, VIII. oszt. tanuló, mély hegedűn Hertzka Róbert.

VI. *a)* Mendelssohn: Andante a hegedűversenyből; *b)* Vieuxtemps: Polonaise. Hegedűn előadja Stojanovits Péter, zongorán kiséri Kanitz Henrik.

VII. Radó Antal: *Bencze diák.* Szavalja Moiret Ödön, VII. oszt. tanuló.

VIII. Liszt: *VI. Rhapsodia.* Zongorán előadja Mautner Tibor, VIII. oszt. tanuló.

IX. Wagner: *Lohengrin.* Egyveleg. Előadja a Dal- és Zene-Egyesület zenekara.

X. *a)* Schubert: Mein Aufenthalt; *b)* Grieg: Solvejg dala. Énekli Fort Ferencz, zongorán kiséri Fleischer János.

XI. Zsasskovszky: *Honvágy.* Előadja a Dal- és Zene-Egyesület énekkara.

A hangversenyen szivességből közreműködtek: Bauer Béla, Fleischer János, Fort Ferencz, Freund Emil, Hertzka Róbert, Kanitz Henrik, Kanitz Vilmos, Krausz Jenő, Schreyer Endre, Stojanovits Péter urak, a főgymnasium volt növendékei.

A meghívó első lapját Glatz Oszkár festőművésznek, főgymnasiumunk volt növendékének kitünően sikerült kedves rajza díszítette. A hangversenyen szétosztottuk az egyesület történetét, melyet Kanitz Emil írt. A jubileum emlékére egyesületünk 300 koronás jubileumi alapot teremtett, melynek évi kamatait a Dal- és Zene-Egyesület legbuzgóbb tagja kapja. A jubileumi alaphoz egyesületünknek egy magát megnevezni nem akaró barátja 300 koronával járult, úgy hogy ez új alapítványunk jelenleg 600 korona. Fogadja az ismeretlen jótevő e helyen is legjobb köszönetünket. A hangverseny bevételeihez a következő hölgyek és urak járultak felülfizetésekkel: dr. Böhm Károly 20 k, dr. Králik Lajos 20 k, báró Prónay Dezső 20 k, özv. Saxlehner Andrásné 20 k, Valkó Lajos 12 k, dr. Werkner Mihály 12 k, X. Y. 12 k, Beliczay Béla 10 k, Fuszek Tivadar 10 k, dr. Wagner Géza 10 k, dr. Zsigmondy Jenő 10 k, Zsilinszky Mihály 10 k, dr. Heinrich Gusztáv 8 k, Kornfeld Zsigmond 8 k, Zsigmondy Géza 8 k, Gorove László 7 k, dr. Bókai János 6 k, dr. Haberern Pál 6 k, Herich Károlyné 6 k, N. N. 6 k. dr. Petz Vilmos 4 k, Schlesinger N. 4 k, Stephani Lajos 4 k, Friedmann Lipót 4 k, dr. Ángyán Béla 2 k, dr. Elischer Gyula 2 k, Lánczi Gyuláné 2 k, Liedemann Sámuelné 2 k, Kern Jenő 2 k, Lux Ede 2 k, Montag Józsefné 2 k,

dr. Pollák Imre 2 k, dr. Schreyer Jakab 2 k, Wagner Jenő 2 k, Wein Fülöpné 2 k, X Y Z 2 k, Hampel József 1 k, összesen 260 korona. Gregersen Guilbrandt a podiumot ingyen állíttatta fel. Mindezen nemeslelkű adományokért e helyen is legőszintébb köszönetünket fejezzük ki. A jubileum alkalmából Elischer József főigazgató úr meleg hangú üdvözlő iratot intézett egyesületünkhöz. — Egyesületünk részt vett a márcziusi ünnepélyen, továbbá a Mikola Sándor főgymnasiumi tanár székfoglaló ünnepén is.

Az idei összes bevétel 3831 korona 90 fillér, a kiadás 2948 korona 66 fillér s így maradt 883 korona és 24 fillér. Ezen összeget a múlt évi vagyonhoz (4745 korona 20 fillér) csatolva, az egyesületnek jelenlegi vagyona 5628 korona 44 fillér, mely összegből 4000 korona 4%-os magyar koronajáradékban, 200 korona egy Tisza-szabályozási és szegedi nyeremény-kölcsönben, 600 korona mint jubiláris alap és 828 korona 44 fillér a takarékpénztárban van elhelyezve.

V. *Gyorsíró tanfolyam.* A gyorsírást Mikola Sándor tanár tanította a Gabelsberger-Markovits rendszer szerint kezdőknek és haladóknak heti 2—2 órában. A kezdők elvégezték a levelező gyorsírást, a haladók a vitaírást. Kézikönyvül szolgált Forrai «Levelező Gyorsírása» és «Vitaírása». A kezdők tanfolyamában részt vettek: Benkó Gyula, Bergl István, Czölder Lajos, Czukor Gábor, Darvai Dénes, Dóczi Pál, Ehrenstein István, Elkán Tibor, Feuer Egon, Grünwald Béla, Haim Dávid, Kolényi Aladár, Kirchknopf Ervin, Komlós József, Montag Tibor, Renk Ernő, Schwarz Béla, Spitzer Hugó, Stern István, Szimon István, Wellisch Dezső III. oszt. tanulók; Fabricius Aladár, Friedmann Zsigmond, Friedmann Sándor, Pick Alfréd, Pollák Dezső, Spitz René, Weisz Frigyes, IV. oszt. tanulók; Csukás Béla, Herzog Ernő, Komlós Imre, Kovács Sándor, Weinberger György V. oszt. tanulók; Hautzinger Gusztáv, Fülöp Jenő, Klein Aladár, Speisegger Ernő VI. oszt. tanulók. A haladók tanfolyamában részt vettek: Bolla György, Bánó László, Gedliczka Ármin, Vámossy László IV. oszt. tan.; Brust Andor, Mikolik Imre, Freund Rikárd V. oszt. tan.; Majzler Zoltán VI., Aczél Ferencz, Barián Miklós, Pásztor József VII. oszt. tan.

VI. *Ifjúsági könyvtár.* Az ifjusági könyvtárt ez évben is dr. Hittrich Ödön tanár vezette. A könyvtár az év végén 795 kötetből állt A nagytiszteletű egyházi választmány a könyvtár kiegészítésére és a könyvek javítására 120 koronát, a katalogus kinyomatására pedig 52 koronát utalványozott. Ujonan beszereztetett 42 könyv. Ajándék útján 4 drbbal gyarapodott a könyvtár; könyveket ajándékoztak: Bereczky Sándor tanár úr, dr. Markó László úr; a dal- és zeneegyesület, továbbá Krempels Béla II. *a)* osztálybeli tanuló. A könyvosztásnál segédkeztek: telegdi Róth Károly, Schwartz Gyula és Veres Zoltán IV. osztálybeli tanulók. Könyvet kivett 1956 tanuló.

ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM

X.

KIMUTATÁS

az 1900-ik év junius havában tartott érettségi vizsgálatról.

A szóbeli vizsgálat ideje	Rendes tanuló jelentkezett	Magántanuló jelentkezett	Irásbelihez nem bocsáttatott	Irásbeli vizsgálatot tett	Szóbeli vizsgához bocsáttatott	Érettnek ítéltetett: jelesen	jól	egyszerűen	Javító vizsgára utasittatott	Ismétlő vizsgára utasittatott	pályát választott: Bölcsészi	Jogi	Orvosi	Mérnöki	Theologus	Gazdasági	Kereskedői	Ipari	Hivatalnoki	Katonai	Művészi	Meg nem határoz.
Junius 11. 12. 13. 14.	36	—	1	35	34	12	9	13	—	—	2	11	4	9	1	3	—	1	1	1	1	
											34											

XI.

FIGYELMEZTETÉS.

A beiratások rendje a következő:

1. Az Ia. és Ib. osztályba junius 27. és 28. napjain írunk be, még pedig 27-én csupán evangelikusokat és az ev. elemi iskola IV-ik osztályának növendékeit valláskülönbség nélkül; 28-án folytatjuk a beírást tekintet nélkül a vallásra.

2. A II—VIII. osztályba szintén junius 27. és 28-án lesz a beiratás.

3. Szeptember 3—4-én, a mennyiben még hely lesz, folytatólagos beírás az I—VIII. osztályokba.

4. Szeptember 1-én javító- és pótlóvizsgálatok d. e. 8 órától fogva. Szeptember 5-én d. e. 9 órakor az iskolai év ünnepélyes megnyitása.

A beiratások alkalmával az első félévi tandíj lefizetendő. Az ujonnan jövő tanuló köteles beiratásakor a keresztlevelet, illetőleg a születési okmányt, iskolai bizonyítványt és az oltási bizonyítványt felmutatni. A kik 12 évesek elmúltak, a sikeres újraoltást is igazolni tartoznak.

TARTALOM.

Lap

I. Thukydides a korabeli görög történetírás ... 3
II. Évi jelentés ... 39
III. Tanári testület s az előadott tantárgyak ... 49
IV. A tanárok irodalmi működése ... 51
V. A tananyag és a tankönyvek az egyes osztályokban ... 53
VI. Feladványok írásbeli dolgozatokra ... 62
VII. A főgymnasiumi tanulók száma ... 64
VIII. Tanszerek ... 71
IX. Egyesületek ... 77
X. Kimutatás az 1900 juniusban tartott érettségi vizsgálatról ... 83
XI. Figyelmeztetés ... 83

ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM

- E27